

Debreceni Egyetem

BDT

Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola

Magyar irodalmi, modern filológiai és kultúratudományi program

Mediális kultúratudomány alprogram

Énekes András Előd

Medialitás és identitásmintázatok napjaink sportkultúrájában

Doktori (Ph. D.) értekezés

Témavezető:

Dr. Fodor Péter

Debrecen

2024

Medialitás és identitásmintázatok napjaink sportkultúrájában

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a mediális kultúratudomány tudományágban

Írta: Énekes András okleveles bölcész
(Magyar nyelv és irodalom alapszak és kommunikáció- és médiatudomány minor [BA],
Kommunikáció- és médiatudomány mesterszak [MA])

Készült a Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Tanács
Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskolájának
Mediális Kultúratudomány Alprogramja keretében

Témavezető: Dr. Fodor Péter

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20...

Én, Énekes András Előd teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

.....

TARTALOMJEGYZÉK

1	Bevezetés	4
1.1	<i>Sport és sportmédiák a digitális médiumok korában</i>	4
1.2	<i>A sport mint identitáskonstruáló tényező</i>	10
1.3	<i>A sportmédiák mint identitáskonstruáló tényező</i>	15
1.4	<i>A disszertáció kulcsszavai, a dolgozat felépítése</i>	21
2	Újságírói identitás a digitális forradalom után: a magyarországi futballblogok és a mainstream média	24
2.1	<i>A blogolástól a professzionális újságírás irányába: az NST-modell</i>	27
2.2	<i>Mediális átjárások, határmunkálatok: az újmédia sportbloggereinek útjai Magyarországon</i>	36
3	Megromlott házasság – A Tour de France mediális közvetítettsége és a Lance Armstrong-botrány	41
3.1	<i>A kerékpár kultúrtörténete</i>	41
3.2	<i>Tour de France: több, mint kerékpárverseny</i>	45
3.3	<i>A Lance Armstrong-történet: karrier- és sportágtörténet egyben</i>	53
4	A hétköznapi spektakulummá váló sportolói test napjaink médiakultúrájában	61
4.1	<i>Hevenyészett megjegyzések a szabadidősport történetéről és az edzőtermi kultúráról</i>	62
4.2	<i>Fogalomtisztázás: A szabadidőtől az önoptimalizációig</i>	67
4.3	<i>Rekreációs sportból médiasport? Lokális példák, globális jelenségek</i>	71
4.4	<i>Konklúziók: Önmérés, önfejlesztés a mediatizált test korában</i>	86
5	Mediális transzgresszió és eseményyszerűség a Zidane, A 21st Century Portrait című filmben	90
5.1	<i>A Zidane-fenomén</i>	91
5.2	<i>Portré-, dokumentum- és művészfilm határán</i>	95
5.3	<i>Eseményszerűség és kegyetlenség</i>	99
6	Virtuális közönség és a technika (ön)feltárulkozása – A járvány alatti sportmédiák egy tendenciájának vizsgálata	101
6.1	<i>A technika önleplező működése</i>	102
6.2	<i>További közelítések, a virtuális közönség szerepe a közvetítések jövőjében</i>	106
7	Zárlat	111
7.1	<i>Összegzés</i>	111
7.2	<i>Konklúziók</i>	113
7.3	<i>Adalékok, perspektívák</i>	117
8	Szakirodalmi hivatkozások	120

1 Bevezetés

1.1 Sport és sportmédia a digitális médiumok korában

Az utóbbi másfél évszázad egyik legfontosabb és legadaptívabb társadalmi alrendszere, a sport a 21. századra megmutatta, hogy a változó korok paradigmaváltásaihoz újra és újra képes alkalmazkodni. Többek között a tömegtársadalom és az élménytársadalom koncepciói ugyanúgy megjelentek a sport vonatkozásában, ahogy manapság az is természetesnek hat, hogy médiasportokról, illetve kevésbé médiaképes sportokról beszélünk, vagyis a technológiai fordulatok a gazdasági és kulturális valóságunk szerves részét képező sportot is alakítják. A kapcsolat persze sosem volt egyirányú, elég a szerencsejáték és a rádiós közvetítések felemelkedésére gondolnunk a sportnak köszönhetően, azonban a két világháború közti időszakban végérvényesen átléptük azt a korszakküszöböt, mely a sport és a mediális-gazdasági rendszerek közt előbbi prioritását feltételezte.

A tömegmédiumok dominanciája Leni Riefenstahl *Olimpiája* óta megkérdőjelezhetetlen ebben az összevetésben.¹ A televízióval, majd a digitális médiumokkal kompatibilis sportágak, versenyek fejlődése és a nem jól, nem érthetően közvetíthető sportok hanyatlása évről évre felmerülő témája a nemzetközi sportéletnek.² Amíg az utóbbi évek sport körüli közbeszéde többek között az ókori pentatlonon alapuló, több mint százéves hagyománnyal rendelkező öttusa bukásától hangos, addig a 2010-es évek elejétől az egyre komolyabb piaci sikernek örvendő e-sportról szóló diskurzusok felerősödése az egyik legjellemzőbb folyamat. Mindkét téma rendkívül erős indulatokat vált ki a sportszerető közönség különböző értékek alapján tömörülő csoportjaiból, mindez pedig rámutat arra a problémakörre, amely a szélesedő digitális platform- és tartalomkínálat, valamint a globális sportkultúrában jellemző tradicionális fogyasztói attitűd között feszül napjainkban. A fokozódó aggodalom egyes sportágak jövőjéért és minőségéért a legtöbbször olyan értékalapú kulturális megközelítéseknek a velejárója, melyek a mediatizált sportfogyasztás egyre komplexebb hálójára nem csupán kihívásként, hanem adott esetben fenyegető tényezőként tekintenek.

Hasonló attitűdbeli szembenállást figyelhetünk meg a legnépszerűbb sportklubok finansziális hátterét problematizáló diskurzusokban is. A labdarúgásban a legnagyobb

¹ FODOR Péter, *Újrajátszás – Adalékok a sport mozgóképi és irodalmi emlékezetéhez*, Új Alföld Könyvek, Debrecen, 2019, 81.

² A disszertációban kevésbé tárgyalt, de a témában jelentős hagyománnyal rendelkező sportfilm műfaja is azzal a kihívással néz szembe szinte minden esetben, hogy miképpen adja vissza úgy a választott sport világát, hogy az alkotás ne fulladjon a játékszabályok magyarázatától unalomba, de mégis érthető legyen.

összegeket mozgató angol és nyugat-európai egyesületek tulajdonosi körüket tekintve a kétezres évektől egyre látványosabban ázsiai, közel-keleti, amerikai és orosz milliárdosok imázsjavító és presztízsnövelő eszközeként tűnnek fel, az elszabaduló játékosfizetések és átigazolási díjak a sportpályákon elért rekordokhoz hasonlítható legitimációs gyakorlatként érthetők, melyekkel a vezetők a sikerességen túl a brand értékét is biztosítani igyekeznek, valamint demonstrálni a klub gazdasági tőkeerejét. A közelmúlt – sportszakmai oldalról részben, de nem minden kétséget kizáróan célt érő – története a Chelsea, a Manchester City vagy a Paris Saint-Germain főszereplésével rámutattak egy ellentmondásos helyzetre. A nemzetközi klubfutballba önmagukat bevásárló, az európai sportkultúrában jellemzően járatlan milliárdosok (az angol és a francia klubok esetében valójában a katarai állam, illetve az Arab Emirátusok) ugyan képesek stabilan jól szereplő, sikeresnek mondható és népszerű csapatokat fejleszteni, azonban a tradíciókhoz ragaszkodó futballrajongók mind erősebb ellenérzéseket táplálnak feléjük, ténykedésüket a közönség és a média részéről is gyanakvó magatartás kíséri. Az egyre transzparensabb közvetítési jogdíjösszesítéseket és fizetési listákat figyelembe véve pedig valóban felmerülhet a kétely, hogy vajon mennyire tudnak gazdaságosan működni ezek a klubok. Az Európai Labdarúgó-szövetség (UEFA) ezen aránytalan helyzetek feloldására hozta létre a Pénzügyi Fair Play szabályrendszerét, ami a legtömörebben összefoglalva azt szolgálná, hogy egy klub se költsön többet, mint amennyi bevételt szerez, azonban a szinte korlátlan finansziális lehetőségekkel rendelkező tulajdonosok újabb és újabb módokon kerülnek ki ezeket a kikötéseket. Talán a legambivalensebb ebben a folyamatban, hogy amíg ezek a visszas jelenségek egyre gyakoribbak és látványosabbak,³ addig mégis egyre stabilabbnak tűnik a jelenlegi rendszer, a stadionok lelátói tömve vannak és a televíziós nézettség fokozatosan nő.

A mediális komplexitás és az ebből fakadó változó attitűdök jóval nehezebben megragadható jellegzetességei a kortárs sportkultúrának, a disszertáció épp azért vállalkozik arra, hogy 21. századi példákkal fölfejtse és interpretáljon néhány összefüggést, ami jellemzi többek közt az iménti jelenségeket is. A közvetítettség ténye annyira magától értetődő a sport dimenziójában, hogy hétköznapi helyzetekben – például egy sportújság böngészése közben, az esti Bajnokok Ligája mérkőzések izgalmaiban vagy a tengerentúli bajnokságok hajnali

³ Todd Boehly amerikai üzletember 2022 májusában vásárolta meg a korábban Roman Abramovics orosz milliárdos által tulajdonolt és felvirágoztatott londoni futballklubot, a Chelsea FC-t. Már a nyári átigazolási időszakban is nagy összegekért vásárolt játékosokat, de 2023 januárjában, a téli transzferszezonban tartott igazi erődemonstrációt a piacon: közel 282 millió fontért igazolt fiatal, tehetséges futballistákat, akik becsült valós értéküket tekintve azonban – összehasonlítva más ligák hasonlóan tehetséges játékosainak vételárával – ennél a hatalmas végösszeznél vélhetően kevesebbet érnek. Összehasonlításképp az angol Premier League-en kívül legmagasabban jegyzett négy liga, a spanyol, az olasz, a német és a francia bajnokság klubjai (ligánként húsz-húsz csapat) összesen nem költöttek ennyi pénzt januárban.

mérkőzéseinek összefoglalóját nézve – szinte rejtve marad előttünk. Olyannyira természetes módon áll elő a sportverseny valóságos és reális tapasztalásként az optikai médiumoknak köszönhetően, hogy ezt az összetett viszonyt fordított irányban érdemes szemlélni. Mi garantálja, hogy egy összefoglaló valóban a mérkőzés legfontosabb mozzanatait tartalmazza – mind a statisztikai, mind a taktikai, mind a hangulati összetevőket figyelembe véve? Miért olyan egyértelmű, hogy a legrangosabb versenysorozatok televíziós közvetítései objektív szerkesztési szempontok szerint járnak el, és a stadionokban játszódó történeteknek az identikusan azonos képét látjuk a képernyőn? A sportrovatok mennyire írnak az események reális ok-okozati összefüggéseiről, és mennyire inkább az olvasók figyelmét megragadó történetekre helyezik a hangsúlyt – legyen ez akár egy bulvársztori, de akár egy szakmailag komoly háttér munkát igénylő taktikai elemzés az egyik csapat felemelkedéséről vagy bukásáról? Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre választ találjunk, először azt a rendkívül sok árnyalattal rendelkező kapcsolatot kell számba venni, mely a sporttevékenység és a média között létesül egy technológiai értelemben minden korábbinál nagyobb sebességgel változó korban.

A 2020-as évek első éveiben átrendeződéseket figyelhetünk meg a nemzetközi médiaökoszisztémában. Többek közt a COVID-19 pandémia alatt a globálisan alkalmazott szociális távolságtartás, a karantén, s ezekből következően a felfokozott digitális eszközhasználat jelentős hatással volt a sportfogyasztásra is. A hosszú évtizedek óta elsődleges csatornának számító televíziózás mellé a bővülő platformkínálat különböző műfajú sportág-, liga- és csapatspecifikus digitális tartalmi számottevő mértékben elkezdtek felzárkózni. Míg a kétezres években a sportblogolás számított úttörőnek mind a sportújságírás nyelvi-stilisztikai megalkotottsága terén, mind a tradicionálisnak mondható „professzionális” sajtóorgánumok és a televízió dominanciájának részleges megtörésével, napjainkban már kevésbé emelhető ki hasonlóképp egyetlen médium vagy egyetlen médiumhoz kötődő műfaj; sokkal inkább a sportmédia „multiplatform” jellegét érdemes szem előtt tartani, amit ebben az összefüggésben a médiakonvergencia jelensége felől érthetünk meg a legjobban. Ez a különböző platformokon megszólaló sporttartalmak rögzülő szabályszerűségeit, stílusát és egymást sokszor kiegészítő műfajait is magába foglalja.

A 2010-es évek elejétől kezdve szembetűnő az a helyzet, ami a médiumok között zajlott, s mivel a közvetítési jogdíjak szinte egyedülállóan a televíziós csatornáknál voltak, a kiegészítő tartalmak felé kellett fordulnia a Facebook-oldalán egyre szélesebb követőbázist magáénak tudható bloggernek, az elemző műsorokat vezető YouTube-vloggereknek, a velős kommenteket vagy statisztikai érdekességeket megosztó Twitter-szerzőnek, valamint kulisszák

mögötti vagy épp a nagy sporteseményeket felvezető vizuális tartalmakat gyártó Instagram-fiókoknak.

A sportnézés meghatározó médiuma az imént felsorolt változatos és egyre nagyobb hallgatói/nézői bázissal rendelkező csatornák gyors fejlődése ellenére továbbra is a televízió maradt, noha a válságnarratívák egyre gyakrabban jelennek meg a broadcasting struktúrával kapcsolatban. A globális médiaipari trendekkel foglalkozó IBC egy 2022-ben megjelent cikke olyan kihívásokat vesz számba, mint például a kalóz streamek vagy a FAST⁴ csatornák sporttartalmak szintjén egyelőre kiaknázatlan terepe, de a digitális platformok nyújtotta lehetőségeket is felvillantja. Ilyen potenciális versenyelőny lehet többek közt a mesterséges intelligencia (AI) segítségével élőben fordított kommentátor, mellyel bármelyik sportműsor streamjét anyanyelven élvezheti a fogyasztó.⁵

Az eddigi tapasztalatok egyelőre azt mutatják, hogy hasonló fejlesztésekkel kevésbé elrugaszkodott módon, az optikai médiumokat tekintve már – részben – kipróbált technikákkal próbálkozik egy-egy liga, melyek elsősorban a látványos kameraállásokban és a számítógépes játékok vizualitásának megteremtésében érdekeltek. Ilyen megoldásokat több esetben az NBA (észak-amerikai kosárlabdaliga) közvetítéseiben láthatunk eddig: 2022 tavaszán mutatkozott be például az NBA Courtview, amely több mint száz helyszíni kamera digitális adatait felhasználva rekonstruálja a pályán történeteket, és 3D-s vizualizáció formájában váratlan szögekből is képes megmutatni az akciókat. A multiverzum kifejezésre utaló „Netaverse” elnevezést is viselő technika elsősorban a népszerű NBA 2K kosárlabdasporthoz-szimulációs játék élményét képezi meg a nézőkben, tulajdonképpen a valós idejű adatvizualizációval a kamera hús-vér embereket mutató élőképet mintegy zárójelbe téve, a technikailag előállított közvetítés tapasztalatát hangsúlyozva. Ennél némileg lényegretörőbb módszert próbált ki szintén 2022-ben a MindFly vállalat, mely testre szerelhető apró kamerát rögzített két hazai játékosra az 1. FC Köln és az AC Milan nyári barátságos futballmérkőzésén. Az eszköz viselése nem okozott kényelmetlenebb érzést mint az egyébként is már elterjedt GPS, és egyéb biometrikus adatokat gyűjtő szűk mellény. A pályán történő mozgások belső észlelését imitáló nézet a sportrajongók

⁴ Az angol rövidítés a Free Ad-supported Streaming TV kifejezést rejti, mely a lineáris televíziózás egyik legnagyobb kihívója lehet médiaipari szakértők szerint a 2020-as években. Ezek a digitális csatornák a népszerű streamingszolgáltató platformokkal (HBO, Netflix, Disney) ellentétben tartalmazznak reklámokat és folyamatos streamet biztosítanak, vagyis nem lehet megállítani és egy tetszőleges időpontban folytatni őket, de ingyenességük és a televíziós műsorfogyasztásra jellemző passzív befogadói pozíciót megengedő struktúrájuk miatt egyre komolyabb tényezővé válhatnak a médiapiacban.

⁵ HICKEY, Sheryl, The future of sports: a broadcast view, *ibc.org*, 2022.11.22. <https://www.ibc.org/features/the-future-of-sports-a-broadcast-view/9307.article>
(Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

ösztönös vágyódását csillapíthatja az akcióközelségre, s ugyan a kamerát a mellkasán viselő játékos a játékban való elmerülés közben aligha szentel figyelmet a hozzá protézisként csatlakozó optikai eszköz ideális látószögére, a heves mozdulatok közepette rángatózó kép is kielégülést okozhat a nézőnek, amennyiben az valóban a történések belső nézőpontját láttatja. A jelenleg még tesztüzemben működő technika elődje egyébként a kétezres évek egyik legsikeresebb és leghíresebb sportreklámjában már debütált: az akkor már globálisan ismert sztárrendező, Guy Ritchie forgatta a Nike *Take It to the Next Level* című reklámját, amelyben hasonló módon, kvázi „insider” (POV) nézőpontból követhetjük egy fiktív játékos karrierjének felívelését néhány jelenetben.⁶ A technikai kivitelezés szintjén a legfőbb különbség, hogy a reklámban fejre szerelhető kamerával dolgoztak, ami éles helyzetben – lásd a kölni mérkőzés – kivitelezhetetlen volna, ezért ott már egy mezből épphogy kikandikáló, szinte észrevehetetlen protézisként működő eszközt fejlesztettek ki.

A fentebb idézett cikk mérsékelt módon, de alapvetően a broadcasting, vagyis a televíziós műsorszolgáltatás szempontjából értékeli a változó fogyasztási trendeket, épp ezen oknál fogva a szolgáltatók egymás közötti összefogásának szükségességét emeli ki. Mindezt annak érdekében tartja fontosnak a szerző, hogy a közvetítés jelenlegi rendszerét megmentve és továbbfejlesztve továbbra is a televíziós társaságoknál maradjanak a legértékesebb ligák közvetítési jogai. Egy klasszikus metaforával élve a sport törtéjéből egyre nagyobb szeleteket hasít ki magának az online média, a népszerű sportágak különböző ligái és fontos időszakjai fokozatosan valamelyik streaming szolgáltatóhoz kerülnek (például a Thursday Night Football, vagyis az NFL csütörtök esti mérkőzései az Amazonhoz, vagy a női labdarúgó Bajnokok Ligája a DAZN platformhoz, de a Google, pontosabban az Egyesült Államokban elérhető YouTube TV és az NFL közötti megállapodást is ide sorolhatjuk). Ahogyan a brit médiatechnológiai cég, a Synamedia egyik jogdíjakkal és biztonsággal foglalkozó igazgatója, Simon Brydon fogalmazott, „a tartalom aranykorában élünk és ez aligha fog megváltozni.”⁷ A növekvő tartalom és a folyamatosan bővülő platformkínálat világában a televíziós műsorszolgáltatók kizárólagos jogdíjain alapuló rendszer tehát hasadóban van. Ennek legfőbb oka Fodor Péter szerint az eltérő működési logika, hiszen amíg utóbbit az egyeduralkodó csatornák magas jogdíjai és hasonlóan nagy összegű hirdetési bevételei hajtják, addig a „digitális médiumok korszakában [...] egyre nehezebb biztosítani az exkluzivitást, a műsorszórás központosított és

⁶ A megoldás a 90-es évek elején debütált First-person shooter (FPS) videójátékos almfaj esztétikájából inspirálódhatott, mely olyan sikeres sorozatokkal vált a popkulturális emlékezet részévé, mint a Wolfenstein 3D, a Doom, a Half-Life vagy a Counter Strike.

⁷ HICKEY, Sheryl, *i.m.*

ellenőrzött folyamatát, hiszen az általuk szervezett hálózati kommunikáció épp a nyitottságról, részben az alulról szerveződésről, gyakran a szabad hozzáférésről szól. E két szisztéma összehangolása korántsem magától értetődő és zökkenőmentes.”⁸

Fontos számot vetni a médiagazdasági modellek átalakulásán túl azzal a feltűnő jelenséggel is, hogy amíg a sporttelevíziózás hagyományos műsorstruktúrája mindegyik újabb digitális felület műfajára hatással van, addig maga a tévés modell tűnik a legkevésbé alkalmazkodóképesnek tartalmi szempontból. A korábban felsorolt digitális médiumokon jól működő „kiegészítő tartalmak”, mint az aktuális témákat vagy mély taktikai elemzéseket felvonultató YouTube-csatornák, a különböző sportágak versenyeinek összefoglalóit gyűjtő honlapok, az erős szurkolói közösségeket maguk köré gyűjtő, markáns újságírói stílussal és/vagy pontos, részletes statisztikai forrásokból dolgozó tematikus Facebook-oldalak szerzői időközben nem csupán a televíziós közvetítések melletti plusz tartalmat jelentik, hanem a figyelemgazdaság egyre jobban telített piacán a másfél-két órás mérkőzések (tenisz esetében akár többórás játékidővel is számolhatunk) végignézése helyett a tartalomfolyamhoz illeszkedő gyors, jól érthető, akár humoros, audiovizuális kielégülést okoznak. Mindeközben például a magyarországi televíziós stúdiókban már a sportbloggerek feltűnése is bonyodalmakat okozott, a közvetítések során bevetett újdonságok pedig elég gyakran kimerülnek az infografikák és vizuális effektek megnövekedett szerepeltetésében. Hogy miért ilyen konzervatív és miért képtelen az alkalmazkodásra a televízió, természetesen kultúraspecifikus kérdés is. A kereskedelmi és közszolgálati média duális rendszere a rendszerváltozás után Kelet-Közép-Európában – Magyarországon különösen – lassan alakult ki, ezáltal annak szabályozási rendszere, médiareformjai is körülményesen zajlottak. A broadcasting struktúra omladozása az imént felsorolt rövid példákkal megtoldva arra a konklúciónak is beillő jelenségre vezethető vissza, ami a tartalom transzformálódásával kapcsolatban figyelhető meg: a mindenkori médiatartalmat az adott műsor műfaja és médiuma egyaránt meghatározza. Ha mindezt a sportra vonatkoztatjuk, könnyen belátható, hogy egyfelől az a mediális komplexitás, ami a közvetítésekre és a kapcsolódó „kontentre” jellemző, másfelől a gyorsan változó applikáció- és platformkínálat a televíziót egyértelműen lépéskényszerbe hozta.

A disszertáció szemléleti keretének felállítása során ezek a belátások és az angol nyelvterület sportmédia-kutatásai termékenyen bizonyultak, de Hans Ulrich Gumbrecht, a német származású, hosszú ideje szintén az Egyesült Államokban élő irodalom- és kultúratudós *jelenlét*-fogalma hasonlóan fontos szereppel bírt. A Stanford Egyetem professzorának sporttal

⁸ FODOR Péter, *i.m.*, 55.

kapcsolatos írásai a nyugati kultúratudomány egyik igen mostohán kezelt (perem)területén nyújtanak muníciót; a többnyire csak a tömegkultúra ipari működésének egyik szimbolikus aktusaként értett professzionális sportot mint esztétikai tapasztalatban részesítő jelenséget vizsgálják. Gumbrecht teoretikus szövegei elsősorban az eleven testekre, a sportnézést tekintve pedig a szintén eleven, kölcsönhatásban lévő testekből összeadódó stadiontömegre irányulnak, a közvetített sportfogyasztásról legtöbbször mint a hiány egy típusáról beszél. Ez az értekezés egy olyan médiaantropológiai tekintettel igyekszik hozzájárulni napjaink sportkultúrájának megértéséhez, mely nem hagyja figyelmen kívül sem a médiatudomány utóbbi évtizedeinek módszertani, valamint teoretikus meglátásait, sem a gumbrecht-i problémaérzékenység kevésbé egzakt, esszéisztikus stílusú kutatói attitűdjét. Az írás során egy alapvetően interdiszciplináris területen igyekeztem olyan tudományos nyelvhez nyúlni, mely képes lehet szintetizálni az egymástól olykor távol álló megközelítésmódokat, az esettanulmányok példaértékeit pedig a dolgozat vizsgálati idején (a szélessávú internet általánossá válása, a digitális médiumok elterjedésének kezdeteitől napjainkig) belüli jelentős sportszemélyiségek identitáskonstrukciói, valamint a sportmédia regionális és globális újításai, vagy épp trendszerűséget felmutató jelenségei adják.

A digitális médiumok, vagyis a változó technológiai környezetben történő sportfogyasztás, maguk a sportolók, a média intézményei, valamint a sportnéző közönség tagjai közt olyan speciális identitásmentázatok rajzolódnak meg, melyek egymás nélkül létre sem tudnának jönni, a három összetevő közti határvonalak épp emiatt egyre inkább elmosódnak.

1.2 A sport mint identitáskonstruáló tényező

Ahhoz, hogy jobban értsük az újmédia korszakában konstruálódó sporthoz és sportfogyasztáshoz kapcsolódó, pontosabban abból merítkező identitáselemeket, valamint azok világmagyarázó potenciálját, érdemes először a témában legalapvetőbben jelentkező viszonyt megvizsgálni: a sport és a sportoló viszonyát.

Minden bizonnyal ismerősen csengenek azok az unalomig ismételt frázisok, melyet egy kiemelt érdeklődés által övezett sportesemény után a kimerült, az eseményekre fragmentáltan emlékező sportoló interjú közben elmormol a mikrofonba. Sokszor nem is a kérdésre válaszolva, a történeteket összefoglalva, taktikai és lélektani részletekbe csak minimálisan bocsátkozva fejti ki gondolatát a sikerről vagy kudarcról, a néző pedig alig gazdagodik a belső nézőpont által értékesnek vélt többletinformációval. Ezek a klasszikus riporthelyzetek csak a

legritkább esetben képesek visszaadni azt, hogy a sportoló valójában mennyire mélyen bele van ágyazódva a mozgások összetett rendszerébe, játék közbeni megélései – akár pár perccel a lefűjást követően is – felszínre hozzák az elbeszélhetetlenség problémáját. A legkülönbözőbb művészeti ágakban, de elsősorban az explicit fizikai aktivitáson és az extrém, akrobatikus testi teljesítményen alapuló táncművészetben újra és újra fölbukkanó téma a test saját mozgásainak verbalizálhatósága (vagy annak lehetetlensége), melyre mind a kritika nyelve, mind a tudományos igényű, leíró műfaj, a táncírás is próbál válaszokat találni. A táncos vagy a sportoló saját értelmezései mozdulatairól, élményeiről mindazonáltal jellemzően háttérbe szorul a táncszínházakat és a sporteseményeket körülvevő diskurzusban, s ha mód is nyílik az elbeszélésre, jellemzően a visszaemlékezésben, a történetszerűség kialakításában állnak rendelkezésre a leginkább alkalmas nyelvi keretek. Az eképpen verbalizált sportélmények így egy narratív identitás alkotóelemeivé válnak – kézenfekvő lenne rögtön a manapság népszerű sportolói önéletrajzok hosszú sorára gondolni, de egyéb, váratlanabb kontextusokban is bukkanhatunk olyan önvallomásokra, melyek a lehető legspontánabb és legbensőségebb módon képesek kifejezni a sportoló érintettségét.

Ahogy az előző szakaszban jeleztem, Hans Ulrich Gumbrecht teoretikus szövegei, különösen a sport jelenléteffektusait kutató írásai meghatározó, visszatérő elemei érvelésemnek. Magyarul 2022-ben jelent meg egyetlen kötetben két korábban írt könyve, melyek közül az első, a 2006-os *In Praise of Athletic Beauty* (magyarul *Szépség a sportban*) megkerülhetetlen a sportról való esztétikai gondolkodásban. A témához kapcsolódó különböző fogalmakat sajátos értelmezésben taglaló alfejezetei közül a *Szépség* címűben meséli el az egyik legmeggrázóbb, egyben komoly példaértéket képviselő történetét. A Stanford Egyetem professzoraként ő is részt vett azon az 1995-ös egyetemi kerekasztalon, mely *Az atléta teste* elnevezést kapta, és ahol az amerikai olimpiai bajnok úszó, Pablo Moralest kérdezték arról, hogy miért tért vissza a profi sporthoz visszavonulása után. Morales 1988-ban nem került be az olimpiai csapatba, ez is vezetett ahhoz a döntéséhez, hogy abbahagyja (mint később kiderült: felfüggeszse) karrierjét, hiszen előtte 1984-ben már nyert aranyérmet váltóban, valamint világrekordot is állított fel 100 méteres pillangóúszásban. Visszatérésekor, az 1992-es barcelonai olimpián végül egyéniben is győzni tudott. Morales a spontán válaszában felidézte, hogy a '88-as olimpiát a televízióból nézte, és amikor a 100 méteres pillangó döntője következett, ki kellett mennie a szobából, mert nem bírta nézni a versenyt. Majd a 400 méteres női sprintváltó döntője, vagyis atlétika, egy teljesen másik sportág versenye következett, amikor Evelyn Ashford utolsó váltóként ledolgozta csapata hátrányát, és aranyérmet nyert az Egyesült Államoknak. A visszajátszások közül az egyikben Ashford arcát mutatta a kamera.

„A szeme előbb végigpásztázta a pályát, aztán a stafétabotra koncentrált, majd a kanyarra maga előtt. Láttam, hogyan feledkezik meg a tömegről, sőt a versenytársakról is, és merül el a koncentrált intenzitásban. A hatás azonnali volt. Újra ki kellett mennem a szobából. Kimentem a konyhába és zokogni kezdtem anélkül, hogy tudtam volna, miért. Egyetlen érzelmi kitörésem sem volt, amióta nem sikerült bekerülnöm az olimpiai csapatba. De amikor a következő órákban a reakción gondolkoztam, ráébredtem, mit vesztettem el. Ezt a különleges érzést: elmerülni a koncentrált intenzitásban. Négy évvel később megint ott voltam az olimpián.”⁹

Gumbrecht arra hívja fel a figyelmet itt, hogy Morales nem húz határt a nézőként és atlétaként átélt élményei között, sőt épp a televízió követett sportesemény segíti hozzá megragadni azt, hogy mi készíti az élsportot.¹⁰ A játékos/atléta számára a hétköznapi emberhez hasonlóan ugyanúgy okozhat a sportnézés intenzitás pillanatok. Mintha ennek az állapotnak a felismerésére a sporttevékenységre csak kívülről tekintve jutnának azok is, akik jól ismerik a mozdulatokat, az akciókat és a kivitelezésükre is képesek. Morales története érzékletesen fejezi ki azt, hogy az elmerülés tudatállapota milyen meghatározó része a sportolói identitás kialakulásának. A szóhasználat különösen fontos, ahogy Gumbrecht is megjegyzi itt, az elmerülést a kanti érdekmentesség megfelelőjeként is érthetjük, azonban ha a professzionalizáció és a médiasportok kialakulása kapcsán oly gyakran előkerülő játékelmélet horizontjáról tekintünk a sport identitásképző potenciáljára, számot kell vetni azzal az általános váddal, miszerint „a játékosok, az edzők, az egyesületek elsősorban megélni akarnak a sportból, megszerezni a mindenkor győztesnek járó anyagi lehetőségeket, és teljesíteni közvetlen támogatóik követeléseit, minden eszközt megragadnak, hogy – akár »a játék gyilkolása« árán is – legyőzzék ellenfeleiket.”¹¹ A sport kultúratudományos vizsgálatainak – a definíciós kényszeren túl – visszatérő szempontja a huizingai vagy a Roger Callois-féle játékfogalom applikálhatósága. A dolgozat nem kíván sem hozzátenni a sporttevékenység meghatározási kísérleteinek hosszú sorához, sem a játékos mozzanat jelenlétének elemzését nem tűzi ki céljául. Aligha kérdéses persze, hogy a gazdasági vonatkozásokkal bíró modern sport igen távol áll az önfeledt, tét nélküli játék koncepciójától, de nem is kizáró viszonyban állnak egymással. Szinte sportágra való tekintet nélkül elmondható, hogy az elmerülés aktusával a Morales által felidézett történethez hasonlóan bármelyik versenyen szembesülhetünk – a helyszíni élménynél

⁹ GUMBRECHT, Hans Ulrich, *Szépség a sportban – Tömeg a stadionban* (ford.: Keresztes Balázs), Kijarat kiadó, Budapest, 2022, 47.

¹⁰ GUMBRECHT, Hans Ulrich, *uo.*

¹¹ TAMÁS Tibor, Homo ludens-e a sportoló?, *Replika*, 29. szám, 1998, 35.

a televízióban a (szuper)közeli kameraképeknek köszönhetően akár még látványosabban. A *koncentrált intenzitásban* feloldódnak a játék és a verseny koncepciói.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a sport gazdasági és mediális vonatkozásai mellett – vagy épp azok által – olyan identitásképző erő „amely kikerüli a hagyományos határokat, vagyis egyesíti az egyént a közösséggel, a globálissal a lokálissal, a teljesítményt a fejlődéssel,”¹² úgy a sporteseményeket körülvevő kitüntetett figyelem és a fogyasztókból elkötelezett nézővé, szurkolóvá válás folyamata is jobban érthető. Az imént idézett összefüggéseket figyelembe véve egy olyan szerepmintákat felkínáló jelenségről beszélhetünk, mely széles társadalmi rétegek számára teszi lehetővé a felemelkedés esélyét, a közösséghez tartozás érzését és a kollektív emlékezethez való kapcsolódást. Hermann Veronika megfogalmazásában a sport olyan „állandó és térbeli metonímia, amelyben a rész több nézőpontból is az egészet képviseli: az egyéni teljesítmény olyan narratíváit állítja elő, amelyek közösségi identitást is létrehozhatnak a csapatsportoktól a nemzeti hős olimpikekig át sporton keresztül megvalósuló nevelődés- és beavatástörténetekig.”¹³ Pablo Morales elbeszélése az egyéni élettörténet egy sorsfordító pillanatról szól, mely egyben záloga is volt a lehető legmagasabb sportolói teljesítménynek, az olimpiai aranyéremnek. Érzelmi kitörése honfitársa, Evelyn Ashford futásának visszajátszása közben érte, a szöuli olimpia 4x100 méteres döntőjében. A váltófutás ebből a szempontból érdekes átmenet az egyéni és a csapatsportok között, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az említett döntőn Evelyn Ashford hátrányban kapta meg a botot az egyébként egyéniben előtte világrekordot repesztő, két aranyat is nyerő és 1998-ban tragikus halált halt Florence Griffith Joyner-től. Az Amerikai Egyesült Államok színeiben, a kollektív nemzeti siker érdekében, csapattársai energiabefektetéseit mintegy befejezve, de mégis izoláltan, saját erejét felhasználva vesztes pozícióból megfordítva a versenyt egyértelmű győzelmet aratott. Elszánt tekintete és elmerült koncentrációja Moralesben nem a nemzeti identitás közösségteremtő erejét ébresztette fel, hanem a sportolói szubjektum megismételhetetlen intenzitáspillanatokát megélő sorsközösségét, mely saját identitásának megerősítéséhez vezetett.

Ennek a kiragadott történetnek azonban vannak olyan párjai is, melyek esetében a sporthoz kötődő identitásmintázatokat éppen a nemzeti érzés, a közösség iránti felelősségvállalás rajzolja meg. A posztmodern korszak identitáselméleteinek egyik közös nevezője, hogy az egyén „természetét tekintve bizonytalan, képlékeny, a személyiség esszenciája elvész, [...] megelégszik a világban található valóság fragmentumainak

¹² HERMANN Veronika, A játék kedvéért – Laurent Perbos művei, *Újművészet*, 21/5, 4.

¹³ HERMANN Veronika, *i.m.*, 4-5.

imitálásával”,¹⁴ ezzel együtt a modernitásra jellemző hierarchikus rendszerek korlátozó mechanizmusai sincsenek már akkora hatással fantáziájának szabadságára és elképzelt közösségekhez fűződő viszonyaira. Mindez a nyugati, demokratikus berendezkedésű országokban egyre inkább a nemzetállamokhoz tartozás érzésének devalválódását jelentette, ám a sport azon kevés társadalmi (al)rendszerek egyike, mely képes még a nemzeti büszkeség reprezentációs tereként működni és az egyéni teljesítményeket, sikereket is kollektív dimenzióba helyezni.

A sportolói szempont mellett tanulságos a sportszakmai oldalt is egy példa erejéig beemelni a vizsgálatba, hiszen a pályákon az önmagukat a koncentrált intenzitásnak átadó játékosok, a látványosságként funkcionáló testek teljesítménye mögött nagy létszámú stábtagok munkája van. A klubtulajdonostól az igazgatókon, marketingeseken át a táplálkozási tanácsadókig és erőnléti edzőkig összehangolt szervezeti kultúra garantálja a médiasportok minőségét, ez pedig az együtteseken túl a ligák, bajnokságok struktúrájára is érvényes. A felfokozottságnak egy jóval visszafogottabb „igézete”, a belemerülés egy másabb típusú megvalósulása jellemző ezekre a szereplőkre, de nem lehet kérdéses, hogy többségük olyan mély viszonyt ápol a sporttal és csapatukkal, ami meghatározó identitásuk megfogalmazásában.

Lőw Zsolt egykori magyar válogatott labdarúgó Ausztriában, a Liefering, majd az annak anyaklubjaként funkcionáló elsőosztályú Salzburg csapatánál kezdett el az edzői szakmában dolgozni. Egészen pontosan másodedzőként segítette az edzések levezénylését, a taktika kidolgozását, az ellenfelek játékának elemzését. Játékospályafutása során tapasztalatot szerzett a német labdarúgásban, mndezt edzőként olyan jól kamatoztatta, hogy 2015-től kezdve Európa legismertebb sztárscapatainál, előbb a német RB Leipzig, majd a francia Paris Saint-Germain és a londoni Chelsea stábjában is megfordult másodedzőként, utóbbival 2021-ben megnyerte a Bajnokok Ligáját, az európai klubfutball legnívósabb sorozatát, kisebb szünet után pedig 2023 márciusától pedig a Bayern München edzői gárdáját erősítette. Magyar szakmabeli nagyon rég járt ilyen magas szinten, a média érdeklődése ezzel összhangban vált Lőw Zsolt életének részévé. Az egyik legnépszerűbb magyar labdarúgással foglalkozó podcast, a Teljes Terjedelem 2023 januárjában interjút készített vele, melyben elmondta, hogy átlagban ötven sajtómegkeresés közül igyekszik kettő-három olyan platformnak igent mondani, melyeknek a szellemiségét méltónak érzi saját szakmaiságához. Szavaiból kitűnik, hogy mennyire intenzív az edzői lét, és ugyan elgondolkodott azon, hogy a futballszakmában eltöltött közel harminc év

¹⁴ GULD Ádám, A Madonna-jelenség és a sztárság konstituálódása a posztmodern médiában, *Médiakutató*, 2009 tavasz. https://epa.oszk.hu/03000/03056/00034/EPA03056_mediakutato_2009_tavasz_02.html (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

és a legnagyobb sikerek után ideje lenne kiszállni, de közel fél év pihenőt követően érzi, hogy egyrészt egyre jobban hiányzik neki a szakmában és meccsszituációkban való „bennelét”, másrészt felelőssége van az ország futballkultúrája felé, tovább kell építenie nemzetközi karrierjét és visszaszállni a topfutball vérkeringésébe. „Van is egyfajta felelőssége az embernek ezzel kapcsolatban. A feleségem mondja mindig azt, hogy az ember a megszerzett tudását ne dobja el ilyen egyszerűen és főleg akkor ne, amikor egy országot képvisel. Én mindig így éreztem. Nagyon kevesen vagyunk Magyarországról, akik folyamatosan dolgozunk és a futball elitjében az ország hírnevét vihetjük.”¹⁵ Lőw álláspontjából explicit módon kirajzolódik, hogy edzői identitásának eredendő összetevője a nemzeti hovatartozás, szakmai életútját származása minden értelemben végigkíséri. A kis országból érkező, a legmagasabb színvonalon és legnézettebb bajnokságokban sikert arató sportoló példájára az adott sportágban dolgozó „háttérmunkás” is ugyanúgy képes megtestesíteni azt a szerepmodellt, melyben az illető a külföldön szerzett értékes tapasztalatát saját hazájában edukatív célokra váltja föl és nem kizárólag saját anyagi gyarapodására, hírnevének fényezésére. A szakmai és a nemzeti identitás ilyenformán sűrűn átszövik egymást.

1.3 A sportmédia mint identitáskonstruáló tényező

A disszertációban feldolgozott események és jelenségek lehetővé teszik a kultúripari kutatások hármas paradigmájának (szöveg-intézmény-közönség) vizsgálatát, s eltérő arányokban ugyan, de mindegyik esettanulmány számol e hármas tagjaival, valamint a köztük lévő dinamikákkal. A sportmédia ebben az értelemben egyfajta szűrőként szolgál, amelynek horizontjából feltérképezhetők a szöveggént előálló sportfilmek, nyilatkozatok, önéletrajzi könyvek, közösségimédia-bejegyzések vagy technikai innovációk, az intézményként működő sportújságírók és sportsatornák, valamint a fogyasztók (az elérni kívánt közönség) egymáshoz való viszonyai, egymást alakító identitáskonstrukciói.

Kutatásom során ebben az összetett kapcsolatrendszerben, egyúttal a késő-modernség média-ökoszisztémájában igyekeztem olyan példatárat összeállítani, mely az egymást keresztező szerepekre a legkülönbözőbb médiaszövegeken keresztül világít rá. Így kerül a vizsgálat fókuszába a sportmédia különféle platformjain önmagát újra és újra színre vivő sztársportoló esete, a közvetítő szerepében lévő újságíró/szakértő szakmai életút- és imázsépítése, a belemerülését, sporttal való érintettségét változó módokon megjeleníteni képes

¹⁵ Teljes terjedelem, *Bölcsek követől a BL serlegéig* | Lőw Zsolt, YouTube, 2023.01.31., 01:06:55-01:07:14 <https://www.youtube.com/watch?v=UbiZwktytn8> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

átlagemberek önreprezentációja, valamint olyan médiatechnikák által létrehozott alkotások, melyek szétszerelik a sportfogyasztás múlt században rögzült, hagyományos módozatait.

Fontos tekintettel lenni arra, hogy a digitális médiumok korában a média hatáselméleti megközelítései végérvényesen elavultak,¹⁶ így az intézmény-szöveg-közönség hármasság közötti összefüggések is sokkal sűrűbbek, az átjárás mindegyik irányban lehetséges a szereplők részéről. A tartalomkészítés demokratizálódása (melyről az első esettanulmány is szól) mellett azonban feltűnő, hogy a média produkciós oldalán a társadalmi, nemi egyenlőtlenségek nem szűntek meg automatikusan a platformgazdaság létrejöttével és a tartalmak szabad áramlásával.

A 2010-es évek elején egyre nagyobb tudományos figyelem irányult a digitális médiumok (sport)tartalmaira, miután a kábeltelevíziós modell az Egyesült Államokban elkezdett gyengülni. Az elmúlt tíz évben mind a sajtó, mind a közvetítések terén tovább erősödött az online portálok és a stream térnyerése, de a produkciós oldalon ugyanazok a nagy cégek dominálják a piacot, mint például az ESPN. A legnépszerűbb sportok mediális prezentációja hagyományosan a fehér, heteroszexuális férfiközönség számára készül, ez pedig nem változott meg alapjaiban az elmúlt évtizedek digitalizálódó nyilvánosságában, az etnikai sokszínűség elfogadásáért és a női egyenjogúságért folyó küzdelmek hatására, a különböző sportesemények kommunikációjának formálása továbbra is a fent említett, elképzelt, tradicionális sportfogyasztó identitásnak rendelődik alá.¹⁷ A gender kérdések a sportágak szervezeti struktúrájában és mediális lefedettségében is alapvető, megoldandó feladatként kerültek elő, s amíg a tömegsport szintjén fokozatosan az esélyegyenlőség felé halad a nemzetközi sportvilág,¹⁸ addig az újmédia produkciós logikájában nem egyértelmű, hogy az említett nemi és etnikai egyenlőtlenségek nem termelődnek újra. Számos pozitív példa mutatkozik ugyan arra vonatkozólag, hogy a médiavállalatok a közvetítési technikájuk innovációját épp a női sportok láthatóságának növelésével kötik össze. Az utóbbi években ilyen

¹⁶ A témáról bővebben lásd Myat Kornél összefoglaló munkáját: Médiaelméletek és a késő-modern médiakörnyezet, *Médiakutató*, 2010 nyár.

¹⁷ MEAN, J. Lindsey, Sport Websites, Embedded Discursive Action, and the Gendered Reproduction of Sport In: *Routledge Handbook of Sport and New Media*, Szerk.: BILLINGS, C. Andrew és HARDIN, Marie, Routledge, London, New York, 2014, 332.

¹⁸ A dolgozat eredeti témájától messze esik a női sport történetének vázlatos leírása is, de természetesen napjainkig sem egyértelmű a világ számos kultúrájában, hogy a nők megkapják-e az esélyt a sportolásra, valamint az intézményi feltételek megléte sokszor nem párosul széleskörű társadalmi elfogadottsággal. A világ legnagyobb sportszervezetei mindenesetre hosszú évtizedek óta dolgoznak azon, hogy a női szakágakat és versenysorozatokat fejlesszék, a NOB (Nemzetközi Olimpiai Bizottság) 1991-es döntése értelmében például az olimpiai programhoz csatlakozó új sportágaknak kötelező női versenyszámmal is rendelkeznie. Bő húsz évvel később, 2012-ben a női bokszt is bekerült az olimpia programjába, a londoni játékokon a nők már az összes sportágban versenyeztek, azóta pedig majdnem elérte az 50 százalékot a női sportolók aránya az olimpiai mezőnyben.

a DAZN térnyerése az európai női labdarúgásban: streamen követhető a női Bajnokok Ligája összes mérkőzése, de nemrég az Amazon Prime is belépett ugyanerre a piacra, ami egyúttal a versenysorozat jogtulajdonosa, az UEFA részéről is tudatos márképítési stratégiára utal. Az alapvetően sorozatokra és filmekre specializálódott HBO Max over-the-top típusú videó streaming platform is elkezdett érdeklődni az élő sportesemények közvetítése iránt, 2023 januárjában az Amerikai Egyesült Államok női labdarúgó csapatának barátságos mérkőzését streamelték Új-Zéland ellen, a szövetséggel kötött megállapodás értelmében pedig pár nappal később az amerikai férfiválogatott felkészülési meccsét is. Az HBO a sportpiacra való belépését egybekötötte a streamelés audioélményének fejlesztésével is: a kábeltelevíziós jeltől eltérően élő streameléssel jóval kisebb ráhatása van a szolgáltatónak a felhasználóhoz eljutó hangminőségre, de ahogy Neal Roberts, az HBO Sports egyik igazgatója egy interjúban elárulta, az Új-Zélandról érkező anyagot élőben mixelték meg és alakították át 5.1-es térhatású hangélménnyé atlantai központjukban.¹⁹

Ezekből a rövid példákból kitűnik, hogy az innováció egyúttal biztonsági játék is a nagy médiavállalatok részéről: ha a legnagyobb nézőszámokkal bíró sportágat, a labdarúgást vesszük alapul, a kísérletezés terepének egyelőre inkább a női sportversenyek bizonyulnak, a biztos bevételt a férfiak játéka és a broadcasting struktúra termelik. Részben szintén médiagazdaságtani okokra visszavezethetően nem csak a társadalmi és nemi egyenlőtlenségek újratermelése figyelhető meg napjainkban, hanem a többek között az 1992-es barcelonai olimpiáról író Bourdieu meglátásai is érvényesek maradtak, amiket a nemzetközi sportélet legfontosabb (média)eseményéről, az olimpia közvetítésének nemzeti, sőt nacionalista színezetű megvalósulásairól ír: „Merthogy minden nemzeti televízió annál több teret ad egy sportolónak vagy egy sportágnak, minél alkalmasabb az arra, hogy kielégítse a nemzeti vagy nacionalista hiúságot; a televíziós megjelenítés így – noha egyszerű felvételnak látszik – a világ minden tájáról érkező sportolók versengését valójában különböző nemzetek bajnokainak (akik megfelelő mandátummal rendelkező harcosok) összecsapásává alakítja át.”²⁰ A valóság formálása és a szerkesztés, ahogy Bourdieu fogalmaz, a szelekció, a képkivágás és montírozás, valamint a kommentátori szöveg megalkotása a média szereplőinek alapvető feladata a figyelemért egymással folytatott versenyben.²¹ Ezek a több évtizedes megfigyelések a 2020-as

¹⁹ DALEY, Dan, HBO Max's Live Stream of Women's Soccer Match From New Zealand Indicates Future of Audio, *sportsvideo.org*, 2023.01.23. <https://www.sportsvideo.org/2023/01/23/hbo-maxs-live-stream-of-womens-soccer-match-from-new-zealand-indicates-future-of-audio/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

²⁰ BOURDIEU, Pierre, *Előadások a televízióról* (ford.: Erőss Gábor), Osiris kiadó, Budapest, 2001, 103.

²¹ BOURDIEU, Pierre, *i.m.*, 105.

évek sporttelevíziós valóságára ugyanúgy vonatkoztathatók, a sportesemények keretezésének ezt a tradicionális módját kezdik ki a korábban már érintett innovációk, a médiakonvergencia régi-új műfajai.

Egy közelmúltbeli magyarországi példával igyekszem szemléltetni a nemzeti televíziózás szelekciós „biztonsági játékát”. Noha sikersportágnak csak történeti távlatban lehet nevezni, de labdarúgó válogatottunk a televízió magyarországi megjelenésének kezdete óta kiemelt témája az állami csatorná(k)nak. Ez a 2010-es években sem változott, sőt az M4 Sport önálló köztelevíziós sportcsatorna létrejöttével a magyar érdekeltségű és potenciálisan sok nézőt bevonzó sportágak minden korábbinál több műsoridőt kapnak. A labdarúgáson túl többek között az úszósportok dominálják a közvetítéseket, a nagy világversenyektől a nemzeti bajnokságig az állami csatorna lefedi a vízilabda és az úszás figyelemre méltó történeteit, s ez különösen érthető, ha figyelembe vesszük a magyar kiválóságok győzelmi esélyeit a nemzetközi mezőnyben. Amennyiben használjuk a köztelevízió sikerorientált perspektíváját és az érmekre, még pontosabban az aranyérmekre koncentrálunk, úgy 2010 óta csak a kajak-kenu szakágakban nyert több olimpiai aranyat magyar sportoló, mint úszásban. A legutóbbi három olimpián – 2012, 2016, 2021 – összesen 22 első helyezésből 6 darabot úszónk nyert (ebből Hosszú Katinka egymaga hármat 2016-ban), a 2021-es tokiói olimpián aranyérmes Milák Kristóf a sikersportágon belül is kiemelt figyelmet kap a hazai sajtóban. Tehetségére nagyon korán felfigyeltek junior világcsúcsainak köszönhetően, alig 20 évesen már világbajnoki címet nyert Kvangdzsuban 200 méteres pillangóúszásban, ráadásul felnőtt világcsúccsal. Két évvel később az olimpiai aranyérem, 2022-ben pedig hazai pályán, a budapesti vizes világbajnokságon újabb győzelem és újabb világcsúcs került a neve mellé. Ezeket a kivételes sikereket az ország legsikeresebb fiatal sportolójának kijáró médiafigyelem közben aratta, ugyanis már 2017-től kezdődően az M4 Sport stábjá dokumentumfilmet forgatott vele, mely 2021 decemberében hosszú felvezetést követően *A jóslat* címmel bemutatkozott a közmédia csatornáin. Milák sztáridentitása már a korai interjúiban is jól kirajzolódott: egy meglehetősen laza, oldott hangulatú fiatal sportoló látszatát keltette, akit az elvárások terhe szinte egyáltalán nem nyomaszt. Sportteljesítményén túl ezek a viselkedésbéli jellemzői is alkalmassá tették őt arra, hogy az M4 Sport egy több éves, az utazások miatt anyagi erőforrásokat sem kímélő forgatás központi alakjává tegye őt. A sikerek és az időközben történt médiaszereplései igazolták a csatorna döntését, Milák brandértéke a bajnokokban nem szerénykedő magyar úszósportban is kivételesen magasra nőtt. Identifikációs mintázataiban a csibész és öntörvényű

zseni archetípusát képi meg,²² mely esetenként gyermeki nyitottsággal, közvetlenséggel párosul, bár ezek a mozzanatok közszerepléseiben a média figyelmének állandó növekedésével mintha egyre jobban elvesznének. Amíg az állami médiumok gazdasági és szimbolikus tőkét kovácsolnak szerepeltetésével, addig Milák az így generált médiafigyelemben alakította ki saját identitáskonstrukcióját felnőtt pályafutása kezdetétől. Ez a perszóna azonban nem csak létrejöttét, hanem önértelmezését is kamerák, mikrofonok segítségével végzi: „Sokszor kérdezték tőlem, hogyan bírod ezt a nyomást? Rajtam nincs is teher, én ezzel nem foglalkozok – válaszoltam. Aztán végignéztam a filmet és rájöttem, milyen iszonyatos súly volt rajtam, milyen sok táskát cipeltem a hátamon. Feleslegesen. Sok táskától nem is tudtam megszabadulni, egészen mostanáig. A film értette meg velem, hogy bár nem éreztem, ott volt rajtam a teher”²³ – hangzik az olimpiai bajnok egyik válasza szintén az M4 Sportnak adott interjújában. Visszaülve Bourdieu-re, aki idézett írása végén az olimpiai eredeti eszmeiségét, a nemzetköziséget, egyetemességet sugalló mediális reprezentációt kérte számon a közvetítéseken, jól érzékelhető, hogy ezek a törekvések nemzeti csatornák, de egyes médiumok szintjén sem valósulhatnak meg, nem tűnnek reális elvárásnak. Egy olyan sportkultúrában, melynek közel hetven éve meghatározó emlékezhelye a Wembley stadionban elért 6:3-as magyar győzelem az angol labdarúgó válogatott ellen, egyúttal emlékezetpolitikájának központi személyisége egy csibész jelzővel gyakran illetett önféjű zseni, vagyis Puskás Ferenc, az említett személyiségjegyek felértékelődnek az állami médiumok szelekciós műveleteiben.

Hogy a sportsajtó, a kommentátorok nyelvezete mennyire erős identifikáló erővel bír, Hans Ulrich Gumbrecht munkásságában is hangsúlyos, de elsősorban a sportot néző tömegeken vizsgálva az összefüggést, nem pedig a sportolókon. A német kultúrteoretikus némiképp leegyszerűsítően kétfőre redukálja a nézői állapot alapvető formáit: *elemzés* és *eggyé válás*. Egy jégkorongmérkőzés példáján bemutatja, hogy előbbi jellemzi az éppen cseresorban lévő, kispadon ülő játékosokat, akik információt gyűjtenek az ellenfél mozgásairól, taktikájáról, hogy a jégre lépve kihasználják ennek az elemző tekintetnek a hozadékait. Egy sorral felettük már a

²² Ennek az archetípusnak egyik tipikus önértelmezési mechanizmusa a tehetség versus szorgalom dichotomikus szembeállítás. 2021 november végén Magyarország egyik legnézettebb Youtube-csatornáján, a TheVR egyik műsorának vendégeként is őszintén és tudatosan beszélt arról, hogy valószínűleg vannak olyan sportolók, akik nála több edzőmunkát végeznek és elszántabbak, de hisz abban, hogy emberek okkal születnek valamire és nagyrészt tehetsége révén jutott el ekkora sikerekig. „Ezerből egy, tízezerből egy, tízmillióból egy ember lehet olyan, mint én, Cseh László, Egerszegi Krisztina [...]” TheVR Gaming+, *Milák Kristóf, olimpiai bajnok úszónk!* | TIMEOUT Podcast S02E16, Youtube, 2021.11.29. 00:20:44–00:20:54. <https://www.youtube.com/watch?v=kIZzAlc8WfQ&t=1363s> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

²³ KERÉNYI Ervin, Milák Kristóf: A film döbentett rá, milyen iszonyatos súly volt rajtam, mennyi táskát cipeltem, *m4sport.hu*, 2021.12.04. <https://m4sport.hu/uszas/cikk/2021/12/04/milak-kristof-a-film-dobentett-ra-milyen-iszonyatos-suly-volt-rajtam-mennyi-taskat-cipeltem/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

közönség ül, aminek tagjait tömegként szoktunk azonosítani és kevésbé az analitikus belátásaik, hanem a közös szurkolás és a stadion jelenlétélményében feloldódó mámor jellemzi őket.²⁴

Ugyan Gumbrecht az érvelése során kitér arra, hogy az új médiatechnikák és azok nézői szokásokra való hatása miatt stadionban *eggyé váló* egyén fogalma mintha idejétmúlt és romantikus megnevezése lenne a jelenségnek, mégis némiképp cinikusan jelzi, hogy a brazil *assistir* ige is már nem csupán a helyszíni meccsnézésre, hanem a képernyőn való követésre is utal, s már várja az „új tudományos trend”, a médiatudósok ellenvetését az egyé válás kifejezése ellen, miszerint azt újabb, a komplex mediális rendszereket is figyelembe vevő fogalmakra kellene cserélnie.²⁵ Ezt követően rögzíti a változás tényét, miszerint a sporteseményt a televízióban követők magatartása elsősorban a kommentátorok nyelvi műveleteinek és a közvetítés fogalmi hálójának (itt a különböző paratextusokat is érthetjük) köszönhetően az *elemző* típus felé mozdultak el.²⁶ Gumbrecht ide vonatkozó megjegyzéseit érdemes tovább problematizálni, de legfőképp az egyé válás-elemzés spektrumának végpontjait fontos árnyalni, hogy a stadiontömegben tapasztalható intenzitás átélését ne romantikus befogadói módozatnak tételezzük, valamint az új médiatudományos trend által sulykolt komplex mediális rendszereket se csupán az analitikus tekintet lehetővé tevő jelenséggént kezeljük. A helyszíni meccsnézés jelenlétélményének egy módosult formájú, de hasonlóan intenzív átélését a magányos cselekvésként végzett otthoni televízióközvetítés fogyasztása is lehetővé teszi, különösen, ha olyan szerényebb anyagi lehetőségek közt élők perspektívájából közelítünk a jelenséghez, akiknek sosem volt lehetősége (akár földrajzi okokból sem) élőben megtapasztalni egy-egy nagyobb sporteseményt.

Továbbá miért ne tartozhatna össze nagyon is az egyé válás az elemzéssel, csak éppen valamilyen temporális megkésettséggel? Az elemző tekintet valóban az optikai médiumok, legfőképpen a televíziózás emelte be a rádió után,²⁷ a digitális médiumok pedig csak még jobban felerősítették, elég a közvetítések során megjelenő infografikákra, a dataizmus terjedésére gondolni. A tömegben (és tömeggel) való egyé válásnak egy másfajta, de rokon megvalósulása a képernyővel való egyé válás, a többé-kevésbé izolált környezetben kialakuló intenzitáspillanatok tapasztalata. A közvetítettségben is fel tud oldódni a néző, de éppen az elemző tekintet kialakítására alkalmas technológiák összetettsége, minősége és koncentrált

²⁴ GUMBRECHT, Hans Ulrich, *i.m.*, 132-133.

²⁵ GUMBRECHT, Hans Ulrich, *i.m.*, 140.

²⁶ GUMBRECHT, Hans Ulrich, *i.m.*, 141.

²⁷ A gumbrecht-i egyé válás jelenségéhez a rádiós közvetítések intenzív, szinte példátlan drámaisága, performanszjellege talán még közelebb áll, hiszen egyedül a kommentátor nyelvi műveletei alakítják a mérkőzés narratíváját.

szerkesztői műveletei révén. Nem csupán a sportmédia kínálatának strukturált adagolása, monotonitása emelendő ki az újmédiával kapcsolatban, hanem az intenzitás pillanatait magukban rejtő eseményeket audiovizuális narratívába gondosan beágyazó működésmódja is. A közvetítő közeg a folyamatos zaj képzése mellett képes lehet az eggyé válás letisztult illúzióját is kelteni a nézőben. Hogy a hús-vér sportfogyasztás mellett a mediatizált sportnézés is hasonlóan alkalmas határozott kontúrokkal rendelkező identitáskonstrukciós műveletekre, valamint a társas élmény, egyfajta „stadiontömeg” átélésére, mi sem jobb – és szintén magyarországi – példa az Útwenger blog által szervezett 2014-es meccsnézés a Hősök terén, ahol nem a magyar válogatottért, hanem a londoni Arsenal klubjáért szorítottak az FA-Kupa döntőjében közel másfél ezren a magyar (online) szurkolói közösségből.

Összefoglalva az eddigieket, elmondható, hogy a késő-modern sportmédiában megváltoztak a tartalom produkciós és fogyasztói oldalának merev szerepei, a demokratizálódó szerepköröknek és a médiakonvergenciának köszönhetően egyre több hang és identitás jut szóhoz, s egyre több úton jutnak el ezek a konstrukciók a mindenkori fogyasztóhoz, mindazonáltal ezzel a kínálati expanzióval a neotelevíziózáshoz képest is nagyobb üzleti potenciál rejlik a sporttal kapcsolatos médiaszövegekben, lévén a legkülönbözőbb, akár niche identitásmintázatokat is képesek megjeleníteni. Az újmédia lehetőségei és innovációi sem tudták azonban megdőnteni egyelőre a sportközvetítésekben domináns broadcasting struktúrát, egymással versenyző médiatechnológiák helyett inkább egymást kiegészítő megoldásokra láthatunk példákat, melyek mind a sportolók, mind a nézőközönség magatartását, napi rutinját is alakítják.

1.4 A disszertáció kulcsszavai, a dolgozat felépítése

A bevezető egy korábbi szakaszában fogalmaztam meg azt a revelatívnak még nem mondható, de a kutatásom szempontjából kiindulópontként szolgáló tételmondatot, miszerint a digitális médiumok (a változó technológiai környezetben történő sportfogyasztás), maguk a sportolók, a média intézményei, valamint a sportnéző közönség tagjai közt hibrid identitásmintázatok jönnek létre, ezen összetevők közti határvonalak épp egyre inkább elmosódnak. A címben szereplő kulcsszavak, mint a medialitás problémája és a változó identitásmintázatok nem véletlenül kerültek a társadalom- és bölcsészettudományos kutatások fókuszába az utóbbi évtizedekben, de például amíg a populáris zene hasonló területről érkező kortárs kérdéseire

több műhelyben és több kötetben is reflektáltak magyar nyelven,²⁸ addig a társadalmi alrendszerként értett sport felé feltűnően kevesebb közelítés történt, már ami a (mediális) kultúratudományokat illeti. A többször idézett és a téma magyarországi kutatása szempontjából megkerülhetetlen, irodalom- valamint médiatudomány felől érkező Fodor Péter könyvei (*Térfélcsere* – 2009, *Újrajátszás* – 2019), valamint Urbán Ágnes korai tanulmányai médiagazdaságtani szempontból nyújtanak muníciót a témában, de a szélesebben értett testkultúrával, testtechnikákkal való foglalkozás egyre hangsúlyosabbnak látszik a különböző tudományterületek művelői közt hazánkban is a 20. század olyan fontos gondolkodóinak munkássága után, mint Michel Foucault, Pierre Bourdieu, vagy a feminizmus irodalmának meghatározó szerzője, Judith Butler. Közülük Bourdieu több írásában kiemelten foglalkozott a sporttal, a már hivatkozott, televízióról szóló előadása mellett talán a legfontosabb vonatkozó munkája a *Javaulat a sportszociológia programjára* című tanulmánya, mely egy 1980-as párizsi előadásának az írott anyaga. Legtöbbször idézett mondata, miszerint a sport világa nem egy önmagába záródó univerzum, valamint – ennek következményeként – „a sporttevékenység, vagy ha úgy tetszik, a sportfogyasztás elemzése nem lehetséges más fogyasztási szokásoktól, így a táplálkozástól, vagy általánosságban a szórakozási szokásoktól függetlenül”,²⁹ az utóbbi két-három évtized angolszász kultúra- és médiatudományos műhelyeit is serkentették, melyek kiemelten kezdtek el foglalkozni a sport és média szimbiózisával; ekkor vált például önálló terminussá a médiasport.

Az itt következő fejezeteket is ilyen sportágak esettanulmányai alkotják, vagyis akármelyik témában merülnénk el, emlékeztetnünk kell magunkat, hogy „manapság alig tudunk valamit mondani a globálissá vált sportesemények valóságáról, ha nem vesszük figyelembe, hogy ezek olyan látványosságok, melyek forgatókönyvének írói között ott vannak a technikai médiumok is.”³⁰ A disszertáció makroszerkezetét az *identitás mintázatok-medialitás* hívószavak hangsúlyeltolódásai határozzák meg, s ugyan e kettő kölcsönhatásai és szétválaszthatatlansága mellett érveltem eddig, a folytatásban a köztük lévő dinamikák árnyalatnyi különbségei, szintjei mutatkozni fog a feldolgozott jelenségek elemzése során. Az arányok fokozatos eltolódását választott témák sorrendisége és a kutatás elméleti horizontjának tágulása

²⁸ A témában való eligazodást segíti például a TÓFALVY Tamás, KACSUK Zoltán és VÁLYI Gábor által szerkesztett *Zenei hálózatok – Zene, műfajok és közösségek az online hálózatok és az átalakuló zeneipar* (L'Harmattan, Budapest, 2011) korábban című kötete, valamint a HAVASRÉTI József és GULD Ádám szerkesztői munkájának köszönhető *Zenei szubkultúrák médiareprezentációja* (Gondolat, Budapest – Pécs, 2012).

²⁹ BOURDIEU, Pierre, *Javaulat a sportszociológia programjára* (ford.: Czoch Gábor – Granasztói Péter), *Korall*, 2002. március 7–8 évfolyam., 7.

³⁰ FODOR Péter, *i.m.*, 22.

eredményezte, s mint az a példák aktualitásából már most látható, egy kurrens folyamatokat vizsgáló tudományos dolgozat lezárása mindig kényes kérdéseket vet fel; mikor jön el az a pont, amikor a szerző lezártnak tekinthet egy témát, vagy ez csak utólagosan, több év távlatából lenne lehetséges? Az intézményi keretek mindenesetre 2024 tavaszát jelölték ki a kutatás jelenlegi formájának végpontjaként, ami nem jelenti azt, hogy a későbbiekben ne térnék vissza a sportmédia alább tárgyalt témáihoz.

Az első esettanulmányban a sportmédia, másodikban sportoló, harmadikban a hétköznapi emberek és hétköznapi gyakorlatok szintjén vizsgálom a változó tendenciákat mutató, sporthoz fűződő identitásmintázatokat, míg a negyedikben és az ötödikben a medialitás problémája kerül elő hangsúlyosabban. Az összekötő funkcióval is bíró középső, *A hétköznapi spektákulummá váló sportolói test napjaink mediakultúrájában* című szakasz módszertanilag és az elemzett ágenciákat tekintve is hídként szolgál, mivel különböző médiaszövegek elemzésén túl bölcséleti, társadalom- és kultúrtörténeti munkákat alapul véve kortárs folyamatokat igyekszek értelmezni a közösségi média és a szabadidősport területén. Professzionalizálódó amatőr szurkolói blogok cikkeitől és közösségeitől, sportolói önvallomásokon, önéletrajzi regényeken és médiaszerepléseken át az átlagemberek testedzéseiről beszámoló közösségimédia-bejegyzésekig terjed a vizsgálati korpusz az első szakaszban, hogy utána fikciós és kísérleti (dokumentum)filmes alkotásokon keresztül, valamint a virtuális „protézisek” és az élő sportközvetítés egyidejű alkalmazásának elemzésével egyre komplexebb médiaelméleti kérdéseket feszegessen a disszertáció az utolsó fejezetben.

2 Újságírói identitás a digitális forradalom után: a magyarországi footballblogok és a mainstream média

A kilencvenes évek végén és az ezredforduló után zajló digitális forradalom a személyi számítógépek és World Wide Web elterjedésével alapjaiban változtatta meg az információszolgáltatás és az információhoz való hozzáférés korábban bevett gyakorlatait. Az új mediális feltételekhez a sajtó tradicionális intézményei, a televízió és a print média csak mérsékelt sebességgel alkalmazkodott, ennek legfőbb oka az új technológiától való elzárkózás, illetve az újságírás – mint szakma – kevésbé rögzült határvonalai. Az internet széleskörű elterjedésével „cseppfolyós határokkal rendelkező almezökként jelenik meg a nyomtatott, az elektronikus, az online, azon belül pedig a blogger-újságírás. Továbbá, részben a blogoszféra ötödik (a hivatalos sajtót ellenőrző) hatalmi ággént való működése folytán az objektivitás eszméje is átértékelődött.”³¹ Ennek a folyamatnak az – elsősorban – tengerentúli civil újságírás³² eklatáns példája, a politikai blogolás azonban hamar felvetette a hitelesség problémáját, majd az amatőr és a professzionális szakmacsinálás közti kérdéseket. Tófalvy Tamás *A digitális jó és rossz születése* című könyvében írja, hogy az „egyre könnyebben publikálható és terjeszthető tartalmak korában mind gyakoribbak a viták az újságíráson belül és kívül arról, hogy milyen tartalom-előállítás is számít újságírásnak, ki számít újságírónak, hogyan lehet elválasztani az újságírókat a nem-újságíróktól, és az újságírást a nem újságírástól.”³³ Ezek a viták a web 2.0 kezdeti időszakában mérséklődtek, amikor a közösségi oldalak (Twitter, Facebook) megjelenésével a felhasználói tartalmak tartósan láthatóvá váltak, egyre gyakrabban alakítva a híripiacot és a mainstream sajtó napirendjét. Ebben a fejezetben arra keresem a választ, hogy ezek a változások a magyarországi sportmédiában miként érvényesültek az elmúlt húsz évben, vizsgálva a szakma amatőr és professzionális résztvevőinek elhatárolási stratégiáit, egymáshoz való közeledését – egymást keresztező útjait,

³¹ BARTA Judit, „Ha nem megy ellenük, csináld velük!”, *Médiakutató*, 2017 ősz https://mediakutato.hu/cikk/2007_03_osz/07_ellenuk_veluk/?q=online#online (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

³² A „citizen journalism” gyakorlata nem összekeverendő a web 2.0-ás felhasználói tartalomgyártással, előbbi esetben ugyanis egy közösség, vagy valamilyen társadalmi ügy képviselője alapos, külső forrásokból épít fel érvelést, a tradicionális újságírói munkától lényegében az különbözteti meg, hogy tevékenységét mindenféle intézményi kötöttség nélkül, önkéntesen, gyakran egy közösség érdekeinek védelméből végzi. A civil újságírás az internet előtt is létezett, az új mediális feltételek azonban kecsesítő lehetőséget biztosítottak arra, hogy szélesebb olvasói körre tegyenek szert az önkéntes publicisták. Bővebben: KEEBLE, Richard, *Ethics for Journalists*, Routledge, 2009., 38.

³³ TÓFALVY Tamás, *A digitális jó és rossz születése*, L'Harmattan, Budapest, 2017, 26.

majd azokat a kommunikációs mintázatokat, melyek új(szerű) „digitális” újságírói, egyúttal szurkolói identitásokat is létrehoztak.

A tematikus, nagyrészt niche közönséget célzó blogok közösségi médiában való terjedése gombamód szaporította meg az új szurkolói futballblogok számát is. Ennek egyik legfontosabb előzménye a műholdas, majd a digitális televíziózáshoz kötődik. Ezek a technológiai újítások lehetővé tették, hogy előbb külföldi csatornákon az európai topfutball nemzeti bajnokságait is láthassa a magyarországi közönség, majd a kétezres évek elejétől kezdtek megalakulni a magyar nyelvű kereskedelmi sportcsatornák is (például a Sport Televízió, Sportklub, később a DigiSport), melyek szintén megvették a rangos külföldi versenysorozatok közvetítési jogait. A hazai közönség így nem csupán a kilencvenes években megszokott magyar NB1-et és a legfontosabb európai kupasorozatot, a Bajnokok Ligáját követhették hétről hétre, hanem Európa és a világ fontosabb, később pedig már a kisebb réteggözönséget érintő országok sorozatainak történéseit egyaránt. A rendszeres közvetítések a labdarúgással kezdődtek, de rögtön követték más népszerű csapatsportok, mint a kézilabda, a kosárlabda, vagy például a különböző motorsportok éppen aktuális állomásai. Alapvetően a legnépszerűbb sporttal, a labdarúgással foglalkozom a következőkben, ennek egyik legfőbb oka az, hogy a futballt tematizáló platformok és médiaszövegek száma a legnagyobb a magyar piacon.

Azzal, hogy megnőtt a választék és a sportrajongók egy egész hétvégét eltölthettek a fotelben mérkőzéseket nézve a legkülönbözőbb ligákból, egyre többen kezdtek el kötödni távolabbi országok rangos futballbajnokságaihoz és klubcsapataihoz, melyek időközben globális márkákká nőttek ki magukat.³⁴ A televízióban korábban csak ritkán látható külföldi sztáregyüttesek Kelet-Közép-Európában is a mindennapok részeivé váltak, a globális közönség pedig csapatonként számos, nemzeti vagy regionális szurkolói közösséggé aprózódott. Az informatikai szaktudás nélkül, pár kattintással elérhető blogmotorokon százával indultak útnak amatőr szurkolói honlapok, ám a hírgyűjtésen, hivatalos külföldi lapok fordításain és összefoglaló írásokon túl hamar megnőtt az igény az elemző jellegű cikkekre, implicit módon pedig a labdarúgásról való beszéd bevett sémáinak, a politikai küzdőtérként is működő sportújságírás hagyományos retorikájának, közhelyekkel teli nyelvi megformáltságának újragondolására. A magyar sportsajtó szocializmus alatt rögzült intézményes háttére, tematikus és műfaji szerkezete a rendszerváltás után kevés változást mutatott, a legolvasottabb napilap, a *Népsport* (eredeti nevét visszakapva immár *Nemzeti Sport*) a privatizáció hatására sem hozott

³⁴ Lásd bővebben: MILLWARD, Peter, *The Global Football League*, Palgrave Macmillan, 2011, 76-94.

forradalmi változásokat, az újonnan létrehozott online felület pedig inkább a bulvárosodás felé terelte el a platform irányvonalát.³⁵ A tudósítások, rövid hírek, reakciós anyagok sodrásában csak a jegyzetek, aktuális sportügyekkel, adott esetben azoknak társadalmi, diplomáciai hatásaival kapcsolatos állásfoglalások, ritkább esetben irodalmibb, tárcaszerű szövegek képeznek kivételt³⁶, de hosszabb, elemző anyagok elvétve akadtak. A kétezres évek népszerű print magazinjai, a Sztár Sport és a Képes Sport a játékosportrék, az aktuális tabellák és bulvárosabb hírek csokorba szedésével foglalkoztak, míg a televíziós műfajok a közvetítéseken és összefoglalókon túl eleinte kevés egyéb, sporttal kapcsolatos tartalmat kínáltak: közülük a leggyakoribbak azok a beszélgetős háttérműsorok, melyekben jelenlegi, illetve visszavonult sportolókat, sportvezetőket hívtak meg a szerkesztők.

A brit és az amerikai sportmédia reagált a leggyorsabban arra az újrendeződött infokommunikációs környezetre, melyről elmondható, hogy a Facebook, a Twitter, vagy a YouTube közösségi platformjaival végérvényesnek tűnő változáson esett át a tudástranszfert illetően. A szakmázó amatőr, sokszor szurkolóktól érkező bejegyzések adott esetben a mainstream csatornák szerkesztőinek figyelmét is elérték, a véleményvezérek (punditok) ugyanúgy megjelentek a különböző sportágakkal, csapatokkal kapcsolatos diskurzusokban, mint például a politikai közbeszédben. Különösen a televíziós közvetítéseket kísérő felvezető, illetve elemző műsorokban vált gyakorlattá, hogy volt játékosok, hivatásos újságírók mellett „hétköznapi” nézők közösségi médiában (elsősorban a már X nevet viselő Twitteren) megosztott reflexiói szolgáltattak témát. Immár nem feltétlenül a szakma professzionális művelőinek és meghívott szakértőinek véleménye osztja meg az internet népét, hanem a televíziós szerkesztők is nagy mértékben függenek attól, hogy ezeket az egy időben születő

³⁵ Mátis Bernadett a tárgyalt időszakban, 2009-ben írt nyelvtudományi disszertációjában a hazai sportnyelvről általánosságban jegyzi meg, hogy még mindig várat magára a sportlapok szó- és kifejezőkészségének megújítása. A szerző Fábián Pál nyelvészprofesszor, az MTA doktorának egy korai, 1963-as írását hozza példaként, aki már ekkor szorgalmazta a meglévő sportnyelv frissítését. Mátis egy Nemzeti Sport Online-on megjelent tudósításrészlettel közelebbről is rávilágít, hogy a sportnyelvi szakkifejezéseket szlenggel és a társalgási stílus elemeivel vegyítik a professzionális újságírók, de ezen kívül nem alakult ki egy olyan nyelv, ami a sportsajtó stilisztikai- és szókézségének gyökeres átalakulásáról tanúskodna. – MÁTIS Bernadett, *Sportnyelvünk változásai a 21. század elején – labdajátékok szókézségének összehasonlító elemzése*, Ph. D. értekezés, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2009, 19.

³⁶ Ennek a szövegformának egyik kiemelkedő képviselője a felvidéki újságíró és szépíró, Gazdag József, aki az „Egy futballfüggő naplójából” című sikeres blog szerzője, illetve Sinkovics Gábor, a Nemzeti Sport egykori publicistája, aki sajátos hangvételű, sokszor élesen megírt jegyzeteivel széles olvasótáborra tett szert harminc év alatt. Sinkovicsot 2018 őszén kirúgták az ország legnagyobb sportlapjától, válaszcikke pedig a sportsajtó keretein túllépve a már említett explicit politikai csatározás egyik legfontosabb dokumentuma az utóbbi évekből: <https://444.hu/2019/01/11/igy-meg-soha-senki-nem-kuldte-el-a-francba-orban-viktor-kedvenc-ujsgajat-es-hazi-sportujsgajirojat-szollosi-gyorgyot> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

bejegyzéseket hogyan tudják összeválogatni, s itt már a Twitter hírfolyam sajátosságait, az algoritmusok szerepét is figyelembe kell vennünk.³⁷ Az ma már a magyarországi közvetítéseket szemlélve is egyre nyilvánvalóbb, hogy a közösségi média aktivitások nagy mértékben befolyásolják a műsorok struktúráját, de a hazai piacon az első jelentős nyitás az amatőr vélemények felé az Index hírportálon történt meg. „A blogoszféra új területet hasított ki az újságíró mezőből. Az Index ezúttal a nagy média és a kis média közti határvonalat teszi átjárhatóvá, miután bizonyos rovatokban megjelennek a blogok, és a civil újságírók cikkei is becsatornázódnak. Így nemcsak a mainstream, hanem a niche piaci igényeket is ki tudja elégíteni.”³⁸ A már említett szurkolói blogok növekvő száma és a változásra alkalmatlannak tűnő hagyományos magyar sportújságírás által hagyott űr termelte ki a kétezres évek második felében az NST nevű, az európai labdarúgással magas színvonalon foglalkozó, amatőr szerzőkből álló blogot. A betűszó megfejtése *Nou San Trafford*, vagyis három európai kultikus futballhelyszín egy-egy tagjából, a barcelonai Nou Campból, a milánói San Siróból és a manchesteri Old Trafforból válogattak a szerzők, ezzel is jelezve a blog küldetését, ami nem más, mint; egy minőségi blog működtetése „a világ legjobb futballjáról”.

2.1 A blogolástól a professzionális újságírás irányába: az NST-modell

A 2007-ben indult NST egy tekintetben mindenképp követte a hagyományos napilapok példáját, vagyis hasonlóan alakította ki szerkesztői gárdáját: egy rovaton belül minden területnek (jelen esetben európai topbajnokságnak) voltak specialistái, akik az adott nemzet futballkultúrájában elmélyülve naprakészen tartották magukat, s nem csak a bajnokság történeteit követték, hanem az ország sportsajtóját, akár a politikai-közéleti fejleményeit. A nem hivatásszerűen űzött kutatómunkával sok szerző komolyabb ismeretegyüttesre tett szert, mint a szakmát professzionálisan, fizetésért űző újságírók, ez a felvértezetttség pedig a legkülönbözőbb műfajú alrovatokban kapott megnyilatkozási lehetőséget: szerkesztői állásfoglalások a futballvilág fontos eseményeiről, bajnoki fordulók előtti jóslatok, felvezetők, retrospektív karriertörténetek.

A 2010-es labdarúgó világbajnokságot mérkőzésről mérkőzésre követő blog némelyik találkozó előtt a magyarországi televíziós stúdiókban addig megszokottakhoz képest jóval

³⁷ REDHEAD, Steve, Sport and Social Media IN: *Routledge Handbook of Sport and New Media* (szerk.: BILLINGS, C. Andrew, HARDIN, Marie, Routledge, 2014, 70.

³⁸ BARTA Judit, *i.m.*

részletesebb taktikai analízist publikált, melyek nem csupán a torna addigi történéseit vették alapul, hanem elemzését, s abból következő prognózisát egy szélesebb kontextusba ágyazták. Erre nagyon jó példa annak a Hegedűs Henriknek (blogszerzői nevén: heinrich) az egyik bejegyzése, akire a későbbiekben még kitér a fejezet, valamint aki a magyar köztelevízióban épp az említett, 2010-es világbajnokság stúdióadásaiban tűnt fel először. „Kézenfekvőnek tűnik azt mondani, hogy a vébé elődöntőjében folytatódik a májusi Inter-Barca BL-elődöntő. Spanyol tiki-taka, lazaság és ösztönös zsenialitás mérkőzik a kérlelhetetlen precizitással, a méterre kiszámított kontragéppel, a tervezőasztalon rajzolt csapattal”³⁹ – hangzik el a Spanyolország-Németország világbajnoki elődöntő felvezetőjében, vagyis a szerző itt utal a nemzetközi kupaporondon alig pár héttel korábban lezajlott klubmérkőzésre, melynek értelmezése szerint két szereplője (a spanyolországi FC Barcelona és az olaszországi Internazionale) szinte identikusan megfeleltethető a spanyol, valamint a német válogatottnak – már ami a játéktílusukat, taktikai repeortoárjukat illeti. Általánosabb észrevételeit a cikkben kiragadott meccsfelvételekkel, részletes taktikai rajzokkal indokolja.

A hivatkozott cikkekre alig pár óra alatt több, mint hétszáz komment érkezett, melyek többsége a szakmai elemzést értelmezi tovább, érvel ellene, vagy épp a spanyol válogatott játékaának esztétikai tapasztalatáról számol be. A mérkőzés valós idejében percenként több indulatos, szurkolói elfogultságot expliciten vállaló hozzászólás is született, de javarészt a bejegyzésben vélelmezett csapatstratégiákat feleltették meg a mérkőzésen látottakkal, nem ritkán további értelmezői műveletekkel megtoldva a fórumon kibontakozó diskurzust. Az egyik legizgalmasabb szálát ennek a széttartó narratív hálózatnak a spanyol válogatott játékát, a sokpasszos, de sokak szerint unalmas harcmodort tárgyaló hozzászólások képezték. A kommentelők két táborra szakadtak: egyik részük igyekezett elragadtatottságáról beszámolni – kiegészítve értelmezői gesztusokkal, míg a másik oldal rendre ellenszenvét fejezte ki az ellenfeleket „megfojtó” játék láttán. Ilyen a *popp* és *Everred* felhasználók között kialakult eszmecsere, melyben előbbi a klasszikus irodalmi szerzőkhöz hasonlítja a spanyol válogatottat, azzal a kitételrel, hogy nagy írók is írhatnak olykor unalmasabb regényeket, de azokban is felsejlenek azok a jegyek, amik kivételessé, egyúttal élvezetes olvasmánnyá teszik, míg utóbbi így válaszolt erre a felvetésre: „[...] De ettől még ez így számomra élvezhetetlen. Stílus tanulmányának érdekes, egy 15 perces összeállítás a játékukból tanulságos lenne egy dokumentumfilmben, de igazából laboratóriumba való, nem futballpályára. Nagyon steril, és

³⁹ A vébé elődöntőben folytatódik az Inter-Barca, *nst.blog.hu*, 2010.07.07. https://nst.blog.hu/2010/07/07/a_vb_dontoben_folytatodik_az_inter_barca (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

valahol nagyon »fojtogató«, mindig azt nézni, hogy a spanyolok passzolgatják körbe és körbe és körbe, és tudod, hogy esély sincs rá, hogy itt valódi futballmeccs legyen”⁴⁰. Hasonló, kulturált diskurzus alakult ki az NST legtöbb bejegyzése alatt, ahol visszatérő olvasók osztották meg egymással véleményüket, reflektálva tevékenységükre, összetartó online közösségként definiálva magukat.

Ahogy Axel Bruns érvel a részvételi újságírásról (citizen journalism) szóló tanulmányainak egyikében, a blogszerzők „hatásköre” a mélyelemzésektől a kommentárszerű határműfajokon át véleménycikkekig terjed, miután nem rendelkeznek az intézményes hírgyártásban dolgozó kollégáik akkreditációival, erőforrásaival és – bizonyos esetekben – kapcsolatrendszerével.⁴¹ A sajtóeseményekre nem mindig kapnak meghívást, a legújabb hírekkel ők is mint olvasók találkoznak a médiában, ezért nem az események sűrűjében helyezkednek el, hanem reflexíven, a többféle forrásból begyűjtött információikat igyekeznek új megvilágításba helyezni. Mindez arra is magyarázat, hogy miért került érdekkonfliktusba a kétezres években az ún. pro-am újságírás a „professzionális” sajtóval: az utóbbi munkájához is hozzátartozó tényfeltáró, komplex összefüggéseket megmutató műfajokat a bloggerek nagyobb számban és sokszor magasabb minőségben művelték – többek közt azért is, mert nem voltak szigorú intézményi hierarchiához, lapzártákhoz és a hírgépezet határidős rendszeréhez kötve.

Mindazonáltal pusztán az elemző, szakmai szövegekkel aligha lett volna képes az NST három év alatt több ezer követőt, s ennyire mozgalmas komment szekciót elérni. A blog egyik legnagyobb erénye a felkészültség mellett a magas stilisztikai minőség volt; egy olyan friss sportpublicisztikai nyelv megteremtését köthetjük az NST-hez, mely a magyar sajtóban mindaddig ismeretlennek számított. Korábban legfeljebb egy-egy szakíró markáns stílusa jelentett kivételt, jelen esetben viszont egy egész szerkesztőségre volt jellemző a tradicionális orgánumban unalomig ismételt közhelyektől való elfordulás, a kötöttségek nélküli, szabadszájú, gyakran önreflexív utalásokat használó nyelvi attitűd. A humort, az iróniát előszeretettel működtető és a bennfentesség érzetét erősítő stílus egyik kedvelt formátuma az NST blogján az évente összeírt „köcsögválogatott” volt, melyben a szerkesztők szubjektív meglátásai szerint egy csapatnyi ellenszenves labdarúgót gyűjtöttek össze a legnépszerűbb európai bajnokságokból.⁴² „Az ember – különösen a futballista – gyalgó, így a ritkán előforduló

⁴⁰ *uo.*

⁴¹ BRUNS, Axel, News Producers in a Pro-Am Mediasphere: Why Citizen Journalism Matters. IN *News Online: Transformations and Continuities*, szerk.: Graham Meikle és Guy Redden. London, Palgrave Macmillan, 2010, 133-134.

⁴² A köcsög szó szlenghasználatban eredetileg a homoszexuális férfi fiatalabb társát jelölte (KISS Károly, *A mai magyar tolvajnyelv*, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1963, 67.) elsősorban a börtönökben. Ez

tahóságot még akár el is tudjuk fogadni, azonban létezik a futballistáknak egy növekvő csoportja, akikben olyan mélyen lakozik a parasztság, hogy mindössze elrettentő példaként lehet emlegetni viselkedésüket. Ők a mi kedvenc köcsögeink, akik két kapott füles alatt nem úsznák meg a bemutatkozó kört egyik rakamazi kocsmában sem”⁴³ – szól a 2008-as spanyol ligához írt bejegyzés előszava. Provokatív hangnemben megírt sorozatuk minden cikke többszáz kommentet generált, számos hozzászóló pedig nem csupán tematikus szinten viszonyul a szövegekhez, hanem a műfaj határait, a blogolás intézményi háttérét, etikai kötelezettségeit vagy az aktív hozzászólók felelősségét boncolgatja.⁴⁴ Graeme Turner fejt ki 2010-es, *Ordinary People and the Media* című könyvében, hogy a televíziós reality műsorok, a DIY (Do It Yourself) honlapok és a felhasználói tartalmak térnyerése a közösségi hálókön alapvetően változtatták meg az identitásközvetítés módozatait, s az újmédia ezzel a legkülönbözőbb kulturális identitások konstrukciójának elsődleges terepévé vált.⁴⁵ Értelmezésem szerint az NST föltűnése a hazai sportmédiapiacra ennek a folyamatnak a részeként tekinthető, a blog szerzői bázisa és az olvasók közti napi szintű interakciók⁴⁶ pedig létrehozták a *műértő futballszurkolót* is, akik a kommentmezőben a web 2.0-ás trendektől némileg eltérően többnyire békés vitákat folytattak.

Fontos összefüggés van az újfajta identitástípusok és a web 2.0 működése között. Az említett bejegyzések kommentszekciójában az NST állandó szerzői (akik a korábban bevezetett pro-am, vagyis a professzionális minőséget produkáló, de amatőr keretek között dolgozó újságírói mezőbe tartoztak) gyakran keverednek bele olvasókkal közös eszmecserékbe, melyekben blogírói pozíciójukra legfeljebb ironiából hivatkoznak az érvelés során. Az ilyen produktív vitákban az aktív olvasó és az aktív szerző azonos szinten találja magát, később pedig arra is láthatunk példát, hogy a bejegyzések alatti szekció az újságírói pályafutás egyfajta előszobájaként is szolgált néhány kommentelő számára.

a jelentése a 90-es években fokozatosan oldódott, s vált a közszleng részévé 'ellenszenves, utált' embert jelölő szóvá, majd a katonai szlengben fejlődött tovább. Az NST szerzői utóbbi, általánosabb értelemben használják a kifejezést.

⁴³ Spanyolországi köcsögválogatott 2007-2008, *nst.blog.hu*, 2007.07.23. https://nst.blog.hu/2008/07/23/spanyolorszagi_kocsogvalogatott_2007_2008 (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁴⁴ „Félreértés ne essék igenis kritizáljuk a bloggereinket, de a magam részéről nem támasztanék irreális elvárásokat egy látogatottsága ellenére is hobbi bloggal szemben.” – szól az idézett cikk alatt a „popp” felhasználónévvel kommentelő olvasó véleménye.

⁴⁵ TURNER, Graeme, *Ordinary People and the Media – The Demotic Turn*, Sage, 2010, 3.

⁴⁶ Az online kapcsolattartás mellett érdemes megjegyezni, hogy a blog szerkesztői éveken át szervezték az NST-kupát, ahol az olvasókkal közösen kispályás futballtornán mérettették meg magukat a különböző klubok, bajnokságok szurkolóiból álló csapatok.

A 2007-ben indult NST három és fél év alatt, 2010 nyarára olyan népszerűsége tett szert, hogy az ország legolvasottabb sportlapja, a Nemzeti Sport internetes felülete, az nso.hu is felfigyelt a csapatra, ez pedig az Index bloggyűjtőjétől való elbúcsúzást hozta magával, egyfajta professzionalizálódást, hiszen a Nemzeti Sport blogoldalán, a Népsporton kiemelt rovatot kaptak NépSTadion néven. Úgy tűnt, hogy a szerzők lapoknál is belátták, hogy komolyabb szakmai munka folyt egy pár ezres látogatottságú, nonprofit blog szerkesztőségében, ám Mártha Bence, az NST egyik alapítójának visszaemlékezéséből kiderült, hogy csupán egy marketingesnek köszönhették a mainstream pozíciót, a szakma kevésbé fogadta lelkesen érkezésüket. „Később aztán ilyen-olyan okok miatt [...] a támogatás csökkent: jött a címlapváltás, a Népsport-krecli lentebb és oldalra került az NSO közepe helyett, plusz az újságírók se nagyon szerettek minket. Szép lassan kirúgták alólunk a sámlikat. A végén úgy halt be az egész, hogy kinyiffant a blogmotor, amivel már nem tudtunk mit kezdeni.”⁴⁷

A Nemzeti Sport elfordulásának okai között az NST szöveg univerzumának jellemzői is ott lehetnek. A blog nem akarta és nem is volt képes demokratikus logikával felépíteni kódjait, hiszen szakmai tudás és az önreferenciális szövegháló ismeretének hiányában az oldal értelmezése nehézségekbe ütközött, ahogy a cikkek alatti aktív kommentelők körébe is korlátozott volt a belépési lehetőség, mely egyúttal a csapattal való újfajta identifikációs technikákból jelentett kiesést – „tanulással”, rendszeres tájékozódással és egy újabb típusú sportnyelv elsajátításával volt esélye belépni az olvasónak. Az ország legnagyobb sportújságjának üzleti szemléletébe ezek a kompromisszumok aligha fértek bele.

Az NST szerkesztői előtt időközben megnyíló szakmai kapukat, valamint a kétezres évek második felében fölépített szűk, összetartó közösség hirtelen megnövekedését⁴⁸ figyelembe véve érthetővé válik az a folyamat, melynek során végképp kilépett a niche piacról a blog, de egyúttal ez a mainstreamesedés magával hozta a hanyatlást is. A Nemzeti Sporttal közös platform alatt ugyanis elkezdett ritkulni a tartalom, sokszor már csak témafelvetéseket olvashatott a közönség, melynek lényege, hogy afféle fórumként működve létrejön alatta egy

⁴⁷ „A legszebb bókot egyszer egy Inter-fórumon kaptam” – Interjú Mártha Bencével, a Népsport egyik alapítójával, *nerazzurri.blog.hu*, 2016.08.07.

https://nerazzurriblog.blog.hu/2016/08/07/a_legszebb_bokot_egyszer_egy_inter-forumon_kaptam_interju_martha_bencevel_a_nepsport_egyik_alapitoj (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁴⁸ A Népsport gyűjtőoldalként funkcionált, melynek a NépSTadion volt a legolvasottabb képviselője, de a csúcsidőszakban a hozzá köthető blogok száma elérte a százas nagyságrendet. További adatok: A rekordnapon 73 ezer olvasó, 280 szerző, 40 ezres átlagolvasottság. – Unibet Magyarország, *A blog, amely felturbózta a sportmédiát: Népsport | Mártha Bence | Szándékos Kezelés | Unibet*, 2023.02.03., 00:29:44–00:30:00 <https://www.youtube.com/watch?v=ckl836YbaqE&t=509s> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

tematizált párbeszéd. Ebben a formában működik egyébként továbbra is⁴⁹ egy harmadik platformon, ám az elmúlt kilenc évben a kutatás szempontjából már nem is feltétlenül a blog sorsa, hanem szerkesztőinek karrierútjai mutatkoznak izgalmasabbnak, illetve hatástörténete a sport köznyelvére, a változó szurkolói, illetve blogger identitásmintázatokra.

Egy 2015-ös bejegyzés alatt az egyik hozzászólásban, illetve az alatt kibontakozó vitában a professzionalizáció és a „hátrahagyott közösség” viszonyának érzékenysége, valamint az Axel Bruns által elnevezett 'produsage' modell is jól kitapintható. A pár mondatból álló, bulvártémát feldolgozó írás⁵⁰ alatt több kommentelő is panaszkodott a cikk minőségére, egyúttal utaltak az NST hanyatlására, miszerint egyre kevesebb tartalom van a blogon. A *Guest* nevű, tehát felhasználónév nélküli *vendég* azonban védelme alá vonta a cikk szerzőjét, Hegedűs Henriket, mondván ő és más korábbi NST szerzők egyértelműen kinőtték a blogolás kereteit, könyvet fordítanak, televíziós stúdiókban szerepelnek és professzionális újságokban írnak, de ami ezeken túl még érdekesebb a fejezet szempontjából: a blog olvasói közösségének felelősségéről beszél: „[...] innentől a mi (kommentelők) felelősségünk az, hogy ez a szellemiség tovább éljen, a blogszférának ez a része ne haljon el, és épüljön az a közösség, amely aztán esetleg elindulhat ugyanazon az úton, amin henrikék. nem titok, ezért ötöltem(tük) ki a britanniát is [...]”⁵¹. Azon túl, hogy a hozzászóló nyíltan reflektál saját pozíciójára az online közösségben, a szellemi örökség továbbvitelére buzdítja társait, ami médiatörténeti szempontból a produsage-alapú tartalomkészítés dimenziójában is vizsgálhatóvá teszi az NST szöveguniverzumát. Axel Bruns elméletében a produkció és a használat (*use*) összevonásából létrejövő produsage egyik fontos elve a befejezetlen műtermék- (*artefact*) és a folyamatjelleg. E szerint a tartalomfejlesztés során a hierarchia fokozatosan megbomlik, a részvétel ekvipotenciálissá és fluiddá válik, a produsage-közösség alkalmi tagjainak akár kis mértékű hozzájárulása is fontos, mivel a közösen előállított tartalmakat egy nyíltan hozzáférhető információs rendszerben osztják meg. Végére a résztvevők nem a szövegek befejezésére, hanem egy *iteratív, evolúciós folyamatban* egy végpont nélküli artefaktum és semmiképp sem valamiféle termék létrehozására törekednek.⁵² Azt érdemes hozzátenni, hogy minden elemükben nem érvényesek a brunsi szempontok az NST-re, hisz például klasszikus szerkesztőségi (tehát hierarchikus) struktúrában indult, ahogyan később az utódokblogok is, de

⁴⁹ <https://nst.reblog.hu> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁵⁰ Pomper, az új Facebook-cézár, *nst.reblog.hu*, 2015.08.19. <https://nst.reblog.hu/pomper-az-uj-facebook-cezar> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁵¹ *uo.*

⁵² BRUNS, Axel, Exploring the Pro-Am Interface between Production and Produsage IN: *Frontiers in New Media Research*, szerk.: Francis L.F. Lee et al., New York: Routledge, 2013, 244.

az egyik legizgalmasabb fejlemény éppen a hagyományosabb formai-tartalmi meghatározottság felbomlása, a kommentszekció felértékelődése, egyúttal a futballról való közös tudás folyamatos újraírására való igény – melyről a következő alfejezetben még több szó esik.

Az NST továbbá egy részben már érintett jelenségre hívja fel a figyelmet; a blogoszférából történő "diaszpórára", a lelkes amatőrökből professzionális médiamunkásokká válás folyamatára. Az eredeti szerzőgárda egy része közel egy évtizede már az addig szabadidőben végzett munkájából él meg, különböző szerző lapoknál szerkesztők és újságírók, illetve televíziós szakértők. Mártha Bence (_benito) a kétezertizedes évek közepén az Origo sportújságírója volt az NST-s pályafutásával párhuzamosan, majd a magyar nyelvű Eurosport oldalának, az eurosport.hosszabitas.hu szerkesztője, ezen kívül pedig évekig a DigiSport televízió szakértője is volt. Ami külön figyelemre érdemes, hogy a televíziós csatornák viszonylag hamar felfedezték őt, meglátták, hogy szaktudása mellett jó kommunikációs képességekkel rendelkezik, ráadásul az eredeti témája, az olasz futball mellett gyakran feltűnik kézilabda meccsek szakértőjeként is, illetve a Hosszabbítás podcast adásaiban. Mártha Bence nem csupán az NST „blogforradalmának” egyik kulcsfontosságú alakja, hanem a téma emlékezete szempontjából is megkerülhetetlen: számos bloggerből lett újságíró hivatkozik rá, közel tíz év távlatából, 2023 februárjában pedig az egyik legnépszerűbb magyar nyelvű sportsztorán, az Unibet Magyarország Youtube-oldalán jelent meg egy podcast beszélgetés vele. Ugyan professzionális újságíró és szerkesztő, valamint könyvszerző lett belőle, de bevallása szerint a mai napig bloggerként azonosítja magát (*Il Nostro Calcio* nevű, Facebookon elérhető oldalán aktívan „blogol” is). Ebben az adásban az NST jelentőségéről és háttértörténeteiről faggatja az egyébként televíziós műsorvezetőként szakmába lépő Baumstark Tibor, s körülbelül fél óra után hangzik el a tételmondatként is értelmezhető önvallomás, miszerint „[...] a kezdet kezdetétől az volt az alapgondolata a Népsportnak, hogy a sport körüli közbeszédnek a stílusán és a mélységén változtasson.”⁵³ Mártha csak néhány konkrét példát mond ugyan a beszélgetésben, de többször is igyekszik érvényesíteni az NST forradalmi törekvéseit: „[...] a magyar nyelv ellen végzett, hosszú-hosszú évtizedeken át tartó támadása a sportújságíróknak nagyon eredményes volt, mert az emberek azt hitték, hogy így kell írni a sportról.”⁵⁴ Itt például olyan szavakra utal, mint a cerberus, ketrec, pettyes, vagyis a szóismétlés

⁵³ Unibet Magyarország, *A blog, amely felturbózta a sportmédiát: Népsport | Mártha Bence | Szándékos Kezelés | Unibet*, 2023.02.03., 00:30:33–00:30:43 <https://www.youtube.com/watch?v=ckl836YbaqE&t=509s> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁵⁴ Unibet Magyarország, *i.m.*, (00:08:11– 00:08:18)

kínos elkerülésének igyekezetére. A beszélgetés, valamint a tárgyalt időszak a magyar sportújságírás történetében felhívja a figyelmet arra, hogy nem csupán a média technikai apparátusa változott meg jelentősen az utóbbi pár évtizedben, hanem a látványsportok taktikai-technológiai felkészültsége is fejlődésen ment át. Szintén az NST egyik projektjeként jött létre a nyugat-európai labdarúgásban történő sportszakmai innovációkat magyarra fordító „stáb”, a Kazinczy SE. Emögött az a belátás húzódik meg, miszerint az újítások mindig valamilyen nyelvi formulában öltönek testet, ezért végsősoron nem csak az újságírás, hanem a szakma szempontjából is kulcsfontosságú, hogy a megfelelő szavakkal lehessen beszélni az adott sportágról. A 2023 tavaszán újra „összeálló” Kazinczy SE-nek köszönhetők például a *szárnyvédő* és a *tükörszélső* kifejezések, melyek már szerves részét képezik nem csupán a sajtó, hanem a magyarországi futballelmélet és az edzőképzések szaknyelvének is.

Mártha Bencéhez hasonlóan nagy utat járt be Hegedűs Henrik (heinrich), aki az NST blogjáról indult szerzőként, majd a Magyar Labdarúgó Szövetség hivatásos szakírója, az MLSZ honlapjának szöveges főszerkesztője, illetve a Ferencvárosi Torna Club vezető adatelemzője lett. Nem túlzás kijelenteni, hogy iparági szereplővé vált, a 2010-es nyári futball világbajnokságon és egyéb rangos labdarúgó mérkőzéseken az M4 Sport meghívott szakértőjeként pedig vele is találkozhattunk a televízióban. Mártha és Hegedűs a könyvpiacra is letették a névjegyüket, ugyanis lefordították magyar nyelvre Jonathan Wilson *Inverting the Pyramid. A History of Football Tactics* című könyvét *Futballforradalmak* címmel. A könyv az utóbbi idők egyik legfontosabb futballal kapcsolatos elméleti anyaga, talán a legjobban használható taktikatörténeti munka, a magyar nyelvű kötetbemutatóra pedig maga Wilson is eljött Budapestre. Mindkét karrierút fölhívja a figyelmet a digitális monomédialitás jelenségére, vagyis hiába látszódnak még körülhatárolhatónak egyes médiaműfajok, a gyakorlatban ezek a határok már nem olyan élesek, mint a digitális fordulat előtt. Az átjárás a párszázas látogatottságú blogok és az országos televíziós műsorok stúdiója között a kétezres évek elején elképzelhetetlennek tűnt, míg körülbelül 2010-től ez a gyakorlat jelentősen felgyorsult, ahogy erre a dolgozat egy későbbi pontján további példákat hozok. Fontos azonban látnunk, hogy ez a mozgás továbbra is a professzionális és nem professzionális szakmabeliség kérdéskörén belül értelmezhető, a labdarúgással foglalkozó mikroblogoknak és közösségi média profiloknak az NST utáni korszakban is csekély száma ütötte át a mainstream média falát. A legtöbb ilyen esetben olyan ízlésközösségek képviselőiről van szó, melyek nagyobb érdeklődéskörrel rendelkeznek, éppen azért van meg bennük a potenciál, hogy a kereskedelmi vagy a közszolgálati csatornák is kihasználják az adott jelenség népszerűségét. Mindez részleges demokratizálódást jelent, hiszen a sokak által követett német élvonallal, a Bundesligával

foglalkozó közösségimédia-felület könnyebben juthat el az országos televízióig, mint a hasonlóan magas színvonalon publikáló, de kevésbé populáris témát feldolgozó szakblogok.⁵⁵ Még szűkebb mozgástérrel tesz bizonyosságot a mainstreamesedési folyamatban, ha a bloggerek ideológiai és kultúripari logikának való alávetettségét vizsgáljuk. A futballt gyakran mint nemzeti ügyet tematizáló állami sportcsatornán, az M4 Sporton épp az a Hegedűs Henrik ül hosszú évek óta a stúdióban, akinek korábbi blogger tevékenységére is mérsékelt, konzervatívabb stílus volt jellemző, s aki azóta sem fogalmaz meg éles, csípős megjegyzéseket a magyar válogatottról, ráadásul az MLSZ szakértőjeként is dolgozik, tehát nem veszélyeztetni véleményével a csatorna álláspontját a magyar labdarúgás presztízsével, állapotával kapcsolatban. Ehhez képest az állami médiától függetlenül működő kereskedelmi csatornákon (DigiSport és Sport TV) több olyan amatőr szakíróként induló szerkesztő is szerepet kap az elemző műsorokban, akik nem rejtik véka alá kritikus véleményüket a magyar labdarúgással kapcsolatban. Amint valaki a mainstream sportmédia csatornáinak szereplőjévé válik, bizonyos szinten aláveti magát az adott platform aktuális irányvonalának, egyúttal a gazdasági-üzleti logikának is.

Ahogy már jeleztem, kutatásom fókuszában egyfelől a digitális fordulat utáni átrendeződések állnak hazai sportmédiában a magyarországi futballblogok és a mainstream médiacsatornák viszonylatában, másrésztől olyan új, identitásképző közösségi tartalmak, melyek az újságírói magatartásban és a szurkolói közösségépítésben hoztak változást a kétezertizedes évek online világában. A már bemutatott NST hatására sorra indultak el a különböző ligákkal és csapatokkal foglalkozó mikroblogok az immáron meghonosított retorikai eljárásokkal és igényes, olykor innovatív nyelvi megformáltsággal. A következőkben több példát mutatok ezekre az újhullámos platformokra, s a rájuk épülő szurkolói közösségekre, ahol az irónia, a popkulturális utalások, az alternatív kánonok működtetése, a bennfentes nyelvhasználat, vagy épp a nemzetközi futballirodalomból átemelt szakszavak változó modalitású és stilisztikai minőségű szövegüniverzumokat hoznak létre, melyek esetenként – nyílt vita formájában – konfliktusba kerülnek a sportmédia hagyományos nyelvével.

⁵⁵ Előbbire jó példa az eleinte a közösségi médián aktív Mészáros Ábel esete, aki a világ egyik legnézettebb bajnokságának, magyar játékosokat is foglalkoztató Bundesliga szakértője lett a Sport TV-n, míg utóbbira Kun Tamás, aki a jenkifoci.blog.hu lelkes szerkesztőjeként az Egyesült Államok labdarúgó bajnokságának szakavatott ismerője, saját blogján túl azonban eddig nem tudott a hazai sportmédiapiac jelentősebb szereplőjévé válni.

2.2 Mediális átjárások, határmunkálatok: az újmédia sportbloggereinek útjai Magyarországon

Az angol bajnoksággal foglalkozó *Cold Rainy Nights in Britannia*⁵⁶ blog egyike volt az NST példájára indult, jól meghatározott tematikával rendelkező mikroblogoknak. Az előző részfejezet egyik idézett NST-kommentjében röviden, de egyértelműen megjelenik az eredettörténet és a motiváció. A *Britannia* szerkesztői gárdájának köszönhető sikerét: különböző Premier League csapatok szurkolói blogjairól is „igazoltak” szerzőket, akik már rutinos, az érintett ligában járatos bloggerként egyedi írói stílust és saját olvasóbázist is hoztak magukkal. Alapítója, Kele János, Hegedűs Henrik főntebb vázolt karrierútjához hasonlóan bejárva nem csupán a blogolást, hanem a professzionális sportmédiát is egész gyorsan elhagyta, egy darabig végzett közgazdászként politikai pályáját alakította a Momentum párt elnökségi tagjaként. A *Britannia* blog gyors fejlődésének (2015 és 2017 között) azonban kulcsfontosságú szereplője volt, ahogy a platformváltásnak is: eredetileg az Origo blogszolgáltatóján, a Reblogon volt elérhető az oldal, ám az Origo szerkezeti és intézményes átalakulásából kimaradt, majd az ellenzéki, elsősorban közélettel foglalkozó 444.hu megkereste a szerkesztőséget, hogy ők hajlandóak befogadni a blogmotor nélkül maradt *Britanniát*. A búcsúbejegyzésben olvasható indoklás az Origóval való különböző jövőképeken túl egy ehhez kapcsolódó érdekes részletet rejt, ami témánk szempontjából még relevánsabb: „Azzal sem értettünk egyet, ahogy és amilyen módon _benitonak távoznia kellett a sportrovattól. Nekünk ő egy olyan blogger példakép, akinek az NST-s írásain gyakorlatilag »felnőttünk«. Nem ezt érdemelte.”⁵⁷ Az itt olvasható elhatárolódás egyúttal a Tófalvy Tamás idézett munkájában kifejtett *demarkációs stratégiák* egy látványos példája is. Az egyes közösségek vagy csoportok másokkal szembeni önmeghatározását érthetjük demarkációnak/határmunkálatnak Thomas F. Gieryn tudományszociológiai terminusát használva. Ennek megvalósulását különböző szakmákban is megfigyelhetjük, Tófalvy a digitális médiumok korában épp a technológia változás apropóján kezdett el érdeklődni az újságírás helyzetével és változó tendenciáival. A blogok és a mainstream sajtótermékek szerkesztőségeinek konfliktusai őt is foglalkoztatják. Az

⁵⁶ A blog elnevezése egy, a nemzetközi futballközegben szállóigévé lett kommentátori mondatra reflektál: A Sky Sports egyik riportere, Andy Gray az egyetemes labdarúgás egyik legsikeresebb játékosával, a 2010-es években pályafutása zenitjén lévő Lionel Messivel kapcsolatban tette fel azt a költői kérdést, hogy amit hetente művel a Barcelona csapatában – a spanyol ligában –, vajon képes lenne-e megismételni a világ legerősebb bajnokságában, nehéz időjárási körülmények között egy kiscsapat elleni idegenbeli mérkőzésen: „But can he do it on a cold rainy night in Stoke?”. A Stoke City otthona a Britannia stadion.

⁵⁷ Búcsú és megújulás, *britannia.reblog.hu*, 2017.04.02. <https://britannia.reblog.hu/bucusu-es-megujulas> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

egyresztvevők határmunkálatai „az adott közösségi hálózaton belüli értékekre épül, és arra irányul, hogy a riválisnak látott tevékenységeket (és természetesen azok művelőit) kirekessze, valamint az értékrendszerhez való illeszkedés mértéke alapján kialakítsa és legitimálja a közösségen belüli hierarchiát. Az újságírószakma esetében az újságírás és nem-újságírás határait, valamint az újságírók csoportján belüli hierarchiákat, a jó és a rossz újságírás, illetve újságírók megkülönböztetését.”⁵⁸ Magyarországon 2019 áprilisában egy nyilvános vitában csúcsosodott ki a televíziós sportszakértő pozícióval kapcsolatban a kérdés: lehet-e egy sportolói múlttal nem rendelkező, bloggerként induló személy hiteles szereplő? A Britannia imént említett alapítója, Kele János a DigiSport csatornájának Facebook-oldalán élő streamben vitázott Sallói István egykori válogatott labdarúgóval, aki a műsor pillanatában már évek óta állandó szakértője volt a csatorna Premier League-közvetítéseinek és magazinjának. A több ezres nézettség, az élő kommentek, valamint a hazai, labdarúgással kapcsolatos közbeszédben elfoglalt kiemelt pozíciója okán médiaeseménynek is beillő diszkusszió korántsem volt előzmény nélküli. A szembenálló felek érdekcsoportjai ekkor már évekre visszamenőleg végeztek határmunkákat, az NST létrejötte és működése eleve a televíziós stúdiókban ülő szakértők gyengének vélelmezett elemzői munkájára és kifejezésmódjára vezethető vissza, s természetesen az ex-futballisták, valamint a témában velük általában egy szólamon megnyilatkozó tévés riporterek részéről sem késtek az elhatárolási stratégiák. A 2010-es dél-afrikai labdarúgó világbajnokság köztelevíziós közvetítése volt az egyik első ilyen eset, ami elkezdte kiélezni a feszültséget a két oldal között. Mártha Bence, aki akkor még NST-szerkesztő bloggerként kapott meghívást a stúdióba, s épp Sallói István párja volt a próbaadásokon, akivel rögtön össze is vezett. Ugyan elmondása szerint azóta jó viszonyt ápolnak, de olyan fontos mozzanatként emlékszik vissza erre, valamint Sallói személyére, amikor először szembesítették azzal, hogy a szakmabeliek mit gondolnak a tevékenységükről. „Ő mondogatta folyamatosan azt [rólunk], ami végigkísérte a bloggereknek a mainstream médiába való beáramlását, jelesül azt, hogy ezek a »tornából felmentettek«, »könyvből ezt nem lehet megtanulni«.”⁵⁹ Visszatérve a 2019-es vitára, jól látható, az ex-futballista és az edzői szakmában dolgozó Sallói István kilenc évvel később is hasonló érveléseket folytatott. Amikor a televíziós szakmában dolgozó riporter, Monoki Lehel moderátor támogatásával önmagát védve arról beszélt, hogy a nincs lehetősége a különkiadásban felmutatott mélyelemzésekkel élő adásokban elvégezni a szűkre szabott idő és

⁵⁸ TÓFALVY Tamás, *i.m.*, 44.

⁵⁹ Unibet Magyarország, *A blog, amely felturbózta a sportmédiát: Népsport | Mártha Bence | Szándékos Kezelés | Unibet*, YouTube, 2023.02.03., 00:19:46–00:19:56. <https://www.youtube.com/watch?v=ckl836YbaqE&t=509s> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

a magazinok műsorstruktúrája miatt, pozícióját expliciten feltve felteszi a kérdést Kele Jánosnak: „Miért gondoljátok, hogy ezt az űrt nektek kell betölteni?”⁶⁰

A különböző futballelméleti szakkönyvekből, nemzetközi statisztikai oldalakról friss, trendszerű tudást összeszedő és azt saját olvasóközönsége számára érthetően tálalni képes blogger és az „öltöző szagát” ismerő ex-futballista szakértő a brit, a francia és más nagy labdarúgó nemzetek közvéleményében is összekülönböztek az utóbbi években, s elsődlegesen a televíziós közvetítések szolgáltatták a platformot a szembenálló feleknek pozícióik megerősítésére. A magyarországi példa nem egyedülálló, azonban a hazai futballal kapcsolatos közbeszédben a digitális médiumok – sporton kívüli – egyértelmű dominanciája ellenére csak nagyon lassan csillapodnak az indulatok, valamint a szerepkörökkel kapcsolatos zavart is érdemes kiemelni. Blogger, újságíró, televíziós szakértő. Mindhárom kifejezés más-más retorikával és műfajjal építi fel saját szövegeit, s míg előbbi kettő között érzékelhetően egyre vékonyabbá (áttetszőbbé) vált a határvonal, addig a szakértői pozíció körül már korántsem egyértelműek a viszonyok a sportmédia szereplői számára sem.⁶¹ A hivatkozott vitában Sallói István saját, szakértői szerepét feltve kérdezi Kele Jánost, hogy miért ők akarnak a mélyelemzés területén szeletet hasítani maguknak a sportcsatornák műsoraiból, mire a bloggerből lett közszereplő (a kifejezések csapdájában talán ez a leginkább helytálló ezen a ponton) leszögezi, ő alapvetően egy néző, és nézőként kezdte el mélyebben érdekelni a téma.⁶² Itt nem csupán egy szerepkijelölés történik a szakértő részéről, amivel kényszerhelyzetbe hozza hivatalos sportszakmai felkészültség nélküli vitapartnerét, hanem egyúttal a sporttelevíziós stúdió hierarchiájának felállítására is kísérlet történik.

Az NST hatására blogolni kezdő, majd „professzionális” médiaszereplésekig jutó szerzők közül a magyarországi labdarúgással kapcsolatos közbeszédben végezetül kiemelkedik Szabó Cristophe, aki a francia liga szakértőjeként szerzett nevet magának az online térben, s szerepelt utána sokáig a DigiSport csatornáin. Kultúrtörténeti adalékokat is előszeretettel használó, nyitott újságírói attitűdje alkalmassá tette arra, hogy házigazdaként vezesse Bíró

⁶⁰ brnt, *Kele János - Sallói István vita (2019. április 24. - DIGI Sport)*, YouTube, 2022.03.12., 00:59:21–00:59:25 <https://www.youtube.com/watch?v=YzB7xf9Bwzo> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁶¹ Egy speciális esete a szerepek keveredésének Mezey György 2022 júniusában írt cikke az Origón. Mezey egykori válogatott szövetségi kapitányként, az edzőképzés és általában az elmúlt évtizedek magyar labdarúgásának fontos alakjaként az Anglia elleni 0-4-es idegenbeli válogatott győzelem után az Origo sportrovatában írt cikket a számára „megmagyarázhatatlan” sikerről, a sorok között pedig megjelenik az íróasztal mögül érkező, elemzéseket gyártó blogger képe mint „rémálom”. – MEZEY György, Mezey György az Origónak: Megdermesztette Angliát a futballcsoda, *Origo*, 2022.06.20., <https://www.origo.hu/sport/futball/20220619-mezey-gyorgy-elemzes-nemzetek-ligaja-anglia-magyarorszag-40.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁶² brnt, *i.m.*, 01:02:45–01:02:48

Dáviddal a már több formában is hivatkozott Unibet Magyarország Youtube-csatornáján a *Hot Topic* műsort. A 2020-as évek elején az ő párosuk számított az egyik legnézettebbnek a labdarúgást tematizáló beszélgetős műfajban. Szabó emellett állandó jelleggel frissíti saját, Facebookon futó blogját, melynek neve *Omlette du fromage*. Ugyanezzel a címmel rendelkező blogján olykor hosszabb elemzéseket ír, 2022 februárjában pedig a jelenlegi téma szempontjából megkerülhetetlen írást közölt, melyben sorra veszi azokat a tényezőket, amiket a hazai sportmédia gyengeségeinek lát nemzetközi összevetésben. Nyolc pontja közül az egyik épp a televíziós szerepkörökre utal, mely problémát a hazai sportcsatornákon saját szerepléseinek utóéletén is tapasztalja – például amikor megtudja, hogy a futballszakmai közegekből érkező edzők, stábtagek sértve érzik magukat, amikor őt szakértőként mutatják be.

„A hiteles televíziós szerepléshez rengeteg olyan készség kell, amit a szereplők a hivatásukban nem biztos, hogy magukra szívnak, legyen az pontos fogalmazás, szakmai mélység vagy artikuláció. Épp ezért a «szakértő» sem fejezi ki pontosan a feladatot. A szakértő szakért, de valahol ezért is hívják be, mert a témában jártas. A jártasságnál viszont többet csinál: segít bemutatni, értelmezni, lefordítani az általa ismert világot a néző számára is közérthető nyelvre.”⁶³

Szabó Cristophe a lefordításban látja a szakértői szerepet, mely bizonyos mértékben rímél az angol *pundit* kifejezésre, melynek etimológiája ugyan inkább a felfedezésre vezethető vissza, de az angol nyelvű sajtóban bizonyos társadalmi alrendszerek (politika, gazdaság, sport) tömegmédia-diskurzusát alakító, a területen jártasságot szerző, s ezt a tudást a széles nézői rétegek számára közérthetően elmagyarázni – lefordítani – képes személyiségekre használják. Figyelembe véve azt a meglátását, miszerint az egykori futballista és/vagy edző sem azt csinálja a televíziós stúdióban, amihez a legjobban ért, hanem ugyanolyan jogon szakértőként ül ott, mint például egy blogger, a hierarchikus logika – bármelyik fél részéről – csapdahelyzetbe kerül. A pályájukat az NST sikerkorszaka után kezdő *hobbielemező* újságírókat – a határmunkálat jegyében – rosszmájúan „xG generációnak” is szokták nevezni a sportújságírást intézményes keretek között elsajátító és a *professzionális* szintéren dolgozó sajtómunkások, mely egy előszeretettel használt statisztikai mutató, a várható gólok számát jelző rövidítésre utal. Az idézett cikkben Szabó Cristophe azonban felhívja arra is a figyelmet, hogy a dataizmus világában, pontosabban az adatalapú újságírás szellemében a különböző statisztikai adalékok önmagukban nem teszik mély szakmai elemzéssé az adott bejegyzést/szöveget, melynek

⁶³ SZABÓ Cristophe, 8 dolog, amit a hazai sportmédia még nem nőtt ki, *Omlette du fromage*, 2022.02.07., <https://omlettdufromage.hu/2022/02/8-dolog-amit-a-hazai-sportmedia-meg-nem-nott-ki/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

erőssége továbbra is a történetközpontúságban rejlik: „[...] egy őszi szezon pontszámának összeolvasását nehéz elemzésnek eladni, ahogy számok egymás utánra ragasztása sem szül élvezhető cikkeket, ellenben rossz fényben tünteti fel a módszert. Hiába, xG-be nem lehet beleszeretni – de egy jó sztoriba, amit xG-vel alá lehet támasztani, annál inkább.”⁶⁴

A példák tárházából és aktualitásából világosan látszik, egyelőre nem ért nyugvópontra a magyarországi sportbloggerek és a sportszaktornák viszonya, de az érdekcsoportok határmunkálatai közben a médiaipar gazdasági szakemberei eldöntötték a szakértői pozícióval kapcsolatos kérdéseket, mondhatni lesöpörték az asztalról: a bloggerforradalom legtehetségesebb szerzői egyre nagyobb arányban jelennek meg a képernyőn, s nem csupán labdarúgó műsorokban. A nézőpontok sokszínűsége döntő szempontnak bizonyult, mindeközben a blogger és a professzionális újságíró közti határvonal egyre vékonyabb, de már a sportszakmai oldal felé is egyre több belépési esély kínálkozik előbbi érdekcsoport számára.⁶⁵

Az online szurkolói közösségek mérkőzés közbeni fórumában a közléseknek hagyományosan csak rituális jelentősége szokott lenni – s ebben nagyon hasonlatos a kocsmatérben való meccsnézéshez –, azonban a magyarországi nyilvánosságban az NST, majd a gyűjtőoldalt követő „blogforradalom” változást hozott ebben. A sporttal kapcsolatos közbeszédén változtatni kívánó, alulról szerveződő közösségek kitermelték saját profi szerzőiket, akik egyre több esetben fordulnak meg televíziós stúdiókban különféle szakértői pozíciókban, de az NST-korszak emlékezete és máig meglévő feszültségei javarészt ugyanúgy az online térben, újmédiás platformokon élnek tovább: különböző podcast beszélgetésekben, blogbejegyzésekben, Facebook-posztokban rajzolódnak tovább a hazai sportsajtó jelenleg meghatározó és leendő szereplőinek karrierútjai.

⁶⁴ SZABÓ Cristophe, *uo.*

⁶⁵ A twitteres hobbielemzés és a futballszakma közötti átjárásra jó példa Beregi István, aki a 2016-os labdarúgó Európa-bajnokság alatt az Indexre írt elemzéseket, mikor felfigyelt rá a magyar élvonalban szereplő MTK együttese, s nem sokkal később a klub videóelemzőjének nevezték ki, 2019-től pedig a Magyar Labdarúgó Szövetség alkalmazza, így már a felnőtt válogatott munkáját is segíti.

3 Megromlott házasság – A Tour de France mediális közvetítettsége és a Lance Armstrong-botrány

„The Tour, like all sports, gave people a way to think about the contradiction inherent in any democratic society: the conflict between an equality of principle and an inequality of fact.”⁶⁶

3.1 A kerékpár kultúrtörténete

A kerékpár eddigi, közel százötven éves történelme során számított a modern kor szimbolikus tárgyának, a városi közlekedés forradalmasítójának, társadalmi mozgalmak apropójának, s a világ egyik legnépszerűbb elit- és tömegsportjának eszközének is. A kerékpározáshoz mint tevékenységhez az évek, évtizedek múlásával egyre több jelentésszerűség rakódott az eszköz használatának módjai, felhasználóinak csoportjai, illetve a kerékpározás mögött álló intézmények, szervezetek történetileg gyarapodó és mindinkább változatos mivoltából fakadóan. Jelen írásnak nem tartozik célkitűzése közé ennek a gazdag történelemnek a részletes felfejtése, azonban fontos rámutatni a kerékpározás társadalmi beágyazódottságának okaira és jellegzetességeire, hogy érthetőbbé váljon, napjainkban milyen jelentések társulnak az országúti kerékpársporthoz. A bicikli széleskörű elterjedésével egy időben ugyanis rögtön sportként regisztrálódott az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában, engem pedig ennek a világszerte példátlanul gyorsan népszerűvé váló sportágnak a közvetítettsége, pontosabban az utóbbi pár évtizedben a sportmédiában, tágabb értelemben pedig a sportról és a doppingról szóló társadalmi párbeszédben betöltött pozíciója, egymást keresztező irányai érdekelnek.

Amikor az 1890-es évek elején elterjedtek a két egyenlő átmérőjű kerékkal rendelkező, „biztonsági” lánchajtású biciklik az említett földrészekén, addigra kerékpározás már nem számított teljesen újdonságnak. A hátsóhoz képest óriási első kerekével a lovasszekérnél gyorsabb tempót biztosító velocipéd az 1860-as években már megváltoztatta a nagyvárosi közlekedést – elsősorban infrastrukturálisan (kiterjedtebb, sima felületű betonúthálózatok épültek, tekintve, hogy a légtömölös gumibroncsot csak 1888-ban találta föl John Boyd Dunlop, addig kemény bőrszövetek voltak felfűzve a vaskerekekre), de társadalmi praxis szintjén is, hiszen a borsos árú közlekedési eszköz sokáig a gazdag városi polgárság kiváltsága volt.

Az infrastrukturális és szociokulturális hatásai előtt azonban fontos számot vetni a kerékpár emberi testhez való viszonyával. A találmány a maussi testtechnika értelmében egy

⁶⁶ VIGARELLO, Georges, The Tour de France, In: *Realms of Memory: The Construction of the French Past*, Vol. 2: Traditions, szerk: Pierre Nora, Lawrence Kritzman, Columbia University Press, New York, 1997, 481-482.

merőben új kinetikai kihívás elé állította az embert, a lábbal való tekeréshez hasonló mozgásformával ugyanis a történelem során aligha találkozott. A szocializáció során rögzült, történelmileg változó mozdulatsorok, testtechnikák között azonban van olyan, amely a kerékpározás egyik lényegi elemét magában rejti, ez pedig a lovaglás; a két tevékenység közti kapcsolat a kezdetektől fogva felfedi önmagát lexikai szinten is (angol *ride* ige, magyar nyelven pedig a kerékpár, mint *vasparipa*). A 'megülés' fizikai aktusának magától értetődő párhuzamán felül Georges Vigarello francia társadalomtörténész a Tour de France-szal kapcsolatban érdekes szempontot hoz be; a francia nemzet közösségi emlékezetének dimenziójában kapcsolja össze a lovaglást a kerékpározással. Ahogy korábban a ló, úgy a Tournon a gépezet hagyja rajta nyomát a francia útirajzon, vagyis a versenyzők szakasról szakaszra, őrhelyről őrhelyre folytatják útjukat csakúgy, mint az Ancien Régime (a francia forradalom előtti abszolút kormányok 'régi rendszerének') utazói, de nem lóháton, hanem annál jóval gyorsabban, a modern technológia vívmányával, a kerékpárral.⁶⁷ Szemlélve a hasonlóságokat, az embernek mégis hiányérzete támadhat, érdemes ugyanis megfigyelni a testtechnikák szempontjából egy nagyon fontos különbséget a lovaglás és a kerékpározás között; míg előbbi esetében egy élő, saját gondolatokkal, akarattal és ösztönökkel rendelkező állat szolgál a közlekedés eszközeként, addig a bicikli egy élettelen tárgy, mely jóval kiszámíthatóbb, egyszersmind valódi eszköz, mely kizárólag az emberi ügyesség és az útviszonyok kölcsönhatásában nyeri el célját. A kerékpározás lényegi eleme a tekerés, egy monoton mozgásforma, mely a lovaglás helyett jóval inkább az úszással rokon. „A monoton körözés megmarad, csak áthelyeződik a karról a lábra, viszont még szabályosabbá és még egyenletesebbé válik”⁶⁸ – írja Seregi Tamás, fenomenológiai eszmefuttatásában a triatlon sportágairól. Valóban, a földdel közvetlenül nem érintkező körkörös mozdulatsor mindkét sportnak sajátja, ám amíg az úszás során a víz a mozgásforma elsődleges közege, a levegő pedig anyagszerűségében ragadható meg (gondoljunk a levegőért valóságosan felharapó úszókra), addig a kerékpározásnál teljesen más viszonyokkal kell megküzdenie a versenyzőnek; közege a levegő, melyben teker, anyaga pedig a támaszként szolgáló országút.⁶⁹ Leglényegibb eltérés a két testtechnika között természetesen az eszközhasználat, ám kerékpár és lábmunka, gép és ember között nem egyértelműek a határviszonyok. A pedálhoz rögzített lábfej, az együttmozgás a test technicizáltságát erősíti fel,

⁶⁷ VIGARELLO, Georges, *The Tour de France*, i.m., 473.

⁶⁸ SEREGI Tamás, *A triatlon filozófiája II*, *Holmi*, 2014. május, <http://www.holmi.org/2014/05/seregi-tamas-a-triatlon-filozofiaja-ii> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁶⁹ SEREGI, uo.

magyarán létrejön egy olyan mechanikus mozgásforma, mely megelőlegezi a következő század technológiai határátlépéseit, így például a kibernetikát.

Visszatérve a kerékpár kultúrtörténetére, fontos állomás az eszköz fejlődésében az ún. penny farthing, mely a velocipédnél is nagyobb első kerekével az 1870-es évek viktoriánus Angliájának egyik jelképévé vált – akrobatikus képességek kellettek használatához, nagy népszerűségnek örvendett, ám kialakítása miatt rendkívül balesetveszélyesnek számított a korban. A látványosságból rövid időn belül praktikus használati tárgy vált, a biztonságosabb, mai kerékpárokhoz hasonló eszközök megjelenésével megnőtt az igény a szélesebb társadalmi felhasználására, így elkezdődhetett a biciklik tömeggyártása. Ennek a pár éven belül lezajló folyamatnak több társadalmi és gazdasági hatása volt. Egyik ilyen a női egyenjogúsági mozgalom történetéhez kapcsolódik; az immár mindenki által könnyen használható kerékpárok hozzáférhetőbbé és a női lakosság számára is vonzóvá váltak. A 19. század legvégén, kiváltképp az Egyesült Államokban és Angliában tömegesen kezdtek el két keréken közlekedni a nők, mindez pedig forradalmi lehetőséget kínált a racionálisabb, új öltözködési kultúrának, melyet sokan Amelia Bloomers publicisztikáihoz kötnek. Az amerikai nőjogi aktivistáról nevezték el a nők körében rendkívül népszerű új ruhadarabot, mely a nehéz és vastag, bokáig érő szoknyák helyett szabadabb mozgást biztosított. A „bloomers” karrierje a kerékpározás hőskorában teljesedett ki, viseletével szabadabbá vált a mozgás, kényelmesen lehetett tekerni a pedált. A század végére Európa többi országában is teljesültek a feltételek a kerékpár tömeges használatához, ám eleinte nem csupán a nők,⁷⁰ hanem a férfiak „vasparipán” való megjelenése is botrányozást váltott ki az emberekből. Hadas Miklós szerint a negatív képzetek elsősorban a lovon ülő férfi társadalmi rangjához, netán erőszakszervezethez való tartozásához kapcsolódnak, ugyanakkor amíg a csoportban, fegyelmezett rendben tekerő kerékpárosok valóban hasonlítanak a lovassághoz, addig az eszköz újszerűsége és esetlensége nem csak félelmet keltett, hanem sokszor nevetség tárgyává is tette használóit.⁷¹

⁷⁰ A kerékpározó nő alakja többször is felbukkant a populáris kultúra különböző produktumaiban, általában a bonyodalom forrásaként. Leghíresebb közülük talán Sir Arthur Conan Doyle 1904-ben írt *A magányos biciklista* (The Adventure of the Solitary Cyclist) című Sherlock Holmes-novellában Miss Violet Smith. A hölgy minden hétvégén kerékpárral közlekedik a vasútállomás és édesanyja háza közt, azonban egy rejtélyes alak elkezd követni őt bicikliútjai alatt. Bohumir Hrabal Sörgyári Capricciója, illetve az abból készült, azonos című Jirí Menzel-film is fontos hivatkozás lehet, hiszen a történet kulcsszereplője a csodás szépségű Maryska, aki a boldog békeidők monarchiájában, vagyis a kerékpározás hőskorszakában vonul végig biciklivel a falun. Más kontextusban, mint Conan Doyle-nál, de itt is a férfitekintet tárgyává válik a kerékpározó női alak, a félelem helyett a vágyakozás lesz úrrá a megfigyelőkön.

⁷¹ HADAS Miklós, A modern férfi születése, *Helikon*, 2003, 264.

A kezdetben idegen, nem kívánatos technológia azonban nagyon gyorsan új, pozitívabb értelmezéseket kapott a társadalom legkülönbözőbb csoportjaitól. A tornasport, az evezés, a korcsolyázás és az atlétika mellett olyan szabadidős tevékenységet kínált a kerékpározás, melynek térhasználatára előbbiekhöz képest sokkal szabadabb. Nem csupán a városban, hanem a városokat falvakkal összekapcsoló vidéki utakon is egyre több biciklista tűnt fel, sorra alakultak a kerékpáros egyletek, melyek az egyéni, arisztokratikus hagyományú testedzés mintáin túlmutatva közösségi élményként, csoportidentitást létrehozva váltak egy újfajta sportszemlélet meghatározó, úttörő intézményeivé. A kerékpáros menetekhez több társadalmi gyakorlat és jelentés is hozzátapadt, így például a fényképészet, melyet egyfajta társhobbiként műveltek a kirándulók. Az 1889-ben indult Kerékpár-sport magazin így emlékszik meg erről a tevékenységről: „Ez a műkedvelői fényképészet. Kerékpárosaink kormányrúdjaikra vagy hátukra csatolják fényképészeti szereléseiket s így indulnak kirándulásokra vagy nagyobb utazásokra. Ahol egy szép tájat vagy valami alkalmas tárgyat találnak, azt rögtönösen megörökítik száraz lemezeiken s otthon további használatra kidolgozzák.”⁷² A 19. század végére felélénkülő belföldi turizmusnak is lökést adtak a szabadidő eltöltésére vonzó alternatívát kínáló kerékpáros egyletek, a hagyományosan arisztokrata elfoglaltságnak vadászat és hegymászás helyett racionálisabb, egyszersmind demokratikusabb hódítást téve lehetővé: az országutak határolta természet bejárását. Hadas szerint a kerékpáros „nem képes a korlátlanság és az univerzalitás illúzióját átélni, hanem be kell érnie a *folyamatos és harmonikus előrehaladás* jellegzetesen modern és partikuláris élményével”⁷³, de ahogy ő is kiemeli, ez semmiképp sem von le a tevékenység értékéből, sőt világosabbá teszi kötődését a modernizmushoz és a polgári haladáseszményhez.

A gyorsan jött népszerűség egy másik területen is speciálissá tette a kerékpározást; tökéletesen alkalmas volt arra, hogy versenysporttá váljon. Korábban azt állítottam, hogy eleinte a haladó szellemű, gazdag polgárság kiváltsága volt a kerékpározás, ám mind térhasználatát tekintve, mind a sporttevékenység szintjén jóval demokratikusabb volt, mint a korszak legnépszerűbb – arisztokratikus – sportja, az atlétika. Első éveiben újszerűsége és az eszköz ára miatt használatát valóban nem engedhette meg magának akárki, ám egyre nagyobb igény volt a könnyen használható, olcsóbb kerékpárokra, tömeggyártásuk ezáltal fontos gazdasági kérdéssé vált. Ezek az érdekharcok hatással voltak a kerékpáros egyletek megalakulására, s a kerékpározás versenysporttá alakulására is. Az 1860-70-es években olykor

⁷² „A budapesti kerékpár egyesület őszi működése.” *Kerékpár-Sport*, 1889. január 1. idézi: HADAS, *i.m.*, 260-261.

⁷³ HADAS, *i.m.*, 266.

halálesetekkel végződő biciklis balesetek után előfordult, hogy rendőrök „gyorshajtó” kerekeseket bírságoltak, a gyártók azonban az egyre könnyebb és dinamikusabb kerékpárjaikkal kitermelték azt a társadalmi igényt, hogy a leggyorsabbak verseny formájában összemérjék tudásukat. A legtöbb versenyző kerékpárgyári megbízott, vagy épp kerékpárüzlet-tulajdonos volt⁷⁴, a sport ilyesfajta piaci megfontolásainak pedig egyenes következménye az amatőrizmus eszményének feladása.

Már a „biztonsági” kerékpárok előtt is rendeztek egynapos versenyeket Franciaország és Olaszország útjain, majd az 1880-as évek után intézményesültek, rendszerszerűvé váltak ezek a bajnokságok, mint például az Milánó-Torinó, a Liège-Bastogne-Liège, vagy a mai napig talán leghíresebb, egyben leghírhedtebb⁷⁵ egynapos, a Paris-Roubaix. A kerékpározás a századvégi Európában a labdarúgás és a rögbi után a legnagyobb tömegeket megmozgató sporttá vált, az Egyesült Államokban szintén kitüntetett pozíciót foglalt el az autók piacra kerüléséig mind közlekedési eszközként, mind sportként. Egyre több kerékpáros körpálya épült a versenyek profi lebonyolítása és átláthatósága végett, és már az első modern olimpia programjába is bekerült 1896-ban. A sportág első számú eseménye viszont – szinte egyedülállóként – nem az olimpia és nem is a világbajnokság, hanem az először 1903-ban megrendezett francia körverseny, a Tour de France.

3.2 Tour de France: több, mint kerékpárverseny

Születésekor már közvetlen kapcsolatban volt a médiával, ugyanis a híres francia sportnapilap, a L'Equipe jogelődjének számító L'Auto című lap promóciója végett találták ki. A rivális Le Petit Journal már hamarabb meglátta a lehetőséget a többnapos kerékpárversenyben és Párizs-Brest-Párizs útvonalon már az első alkalommal tömegeket az út mellé vonzani képes körversenyt indítottak. A L'Auto munkatársai lépéskényszerben voltak.

„Henri Desgrange-ot és Géo Lefevre-et azzal bízták meg, hogy szervezze meg a P-B-P rivális versenyét. Ha Giffard [a Le Petit Journal újságírója] az ország egyik sarkába és onnan vissza szervezte a versenyét, akkor nekik olyan viadalt kellett rendezniük, amely Franciaország valamennyi szegletének érintésével

⁷⁴ HADAS, *i.m.*, 271.

⁷⁵ Az első Paris-Roubaix versenyt 1896-ban rendezték meg, és ugyan a szervezők évről évre eszközölnek apróbb változtatásokat az útvonalban, a befutó helyszíne állandó. Kerékpáros berkekben a legnehezebb és a legnagyobb presztízzsel bíró egynapos versenynek számít, legfőképp a jellegzetességének számító macskaköves útszakaszok miatt. Az elmúlt több, mint száz évben számtalan új út épült Párizs és Roubaix között, ám a verseny tradíciói miatt a szervezők régi, elhanyagolt utakon vezetik végig a mezőnyt.

túlszárnyalja a riválist. Ily módon a lakosság minden rétege szükségét érzi majd, hogy megvegye a L'Autót, amikor a verseny a saját városának vagy falvának a közelébe ér.”⁷⁶

A Tour de France a nyári olimpiák és futball világbajnokságok után a világ harmadik legnézettebb sporteseménye, egyúttal a legnagyobb médiaesemények egyike. Ez a kitüntetett pozíció azonban nem teljesen magától értetődő, ha a kerékpársport közvetíthetőségét, lebonyolítási rendszerét és immanens értékeit vesszük alapul.

A technológiai fejlődés jelenlegi szintjén könnyen áthidalható problémákkal kell szembenéznie a sportmédiának, ha bicikliközvetítésekre kerül sor, de természetesen a 20. század nagy részében a versenyek óriási kihívások elé állították az újságírókat. Önmagában a kerékpárosok követése is feladatot jelentett a kezdeti időkben, ám amikor már autókkal kísérték a mezőnyt, akkor is számos esemény maradt észrevétlen, a rádió és a televízió pedig nagyon sokáig csak pár perces összeállításokat, összefoglalókat készített, az élő közvetítésekre a század második feléig várni kellett. 1959-ben már felemelkedtek az első helikopterek, hogy a nehezen átlátható hegyi szakaszokon teljesebb képet tudjanak adni a mezőnyről. Az olyan körülhatárolt, kisebb pályákon játszódó, rövid és látványos akciókat tartalmazó, egyszóval médiaképes sportokhoz képest, mint a bokszt, a teniszt, vagy akár a labdarúgást, az országúti kerékpározás a mai napig nehéz helyzetben van. A sok esetben több, mint kétszáz kilométeres szakaszok a legváltozatosabb terepviszonyok közt vezetnek, a közvetítő stáb motorokkal és helikopterekkel próbál lépést tartani az egyre magasabb átlagsebességű mezőny tagjaival.⁷⁷ Az időjárási körülményeknek is folyamatosan ki vannak téve mind a versenyzők, mind az operatőrök, ráadásul a több órás szakaszok a versenyt élőben közvetítő televíziós csatornák műsorstruktúráját alapjaiban forgatják fel.⁷⁸

⁷⁶ LAZELL, Marguerite, *Tour de France – A verseny százéves története*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2004, 10.

⁷⁷ A hegymászás után lejtmenetekben például olyan sebességgel száguldanak a versenyzők, hogy sokszor a motoros operatőrök sem tudják tartani velük a tempót, így sok bukásról is lemaradnak. 2014-ben Wouter Weylandt, egy fiatal belga kerékpáros a Giro D'Italián szenvedett halálos balesetet egy hasonló lejtmenetben, melyről nem készült felvétel, az életmentési kísérleteket viszont a helikopter kamerája rögzítette, a képek pedig be is kerültek az élő adásba, amiért heves támadások érték a közvetítést biztosító televíziós társaságot.

⁷⁸ Ellenben a tervezhetőbb, kiszámíthatóbb pályakerékpározással. Eredetileg a nézők kedvéért, az átláthatóság, illetve a pontosabb mérhetőség miatt kezdtek el kerékpáros körpályákat építeni az 1800-as évek végén, az egyik legrégebbi ilyen épület Európában a Bláthy Ottó Titusz által tervezett, 1896-os Millenáris Sportpálya Budapesten, ahol kerékpáros versenyeken kívül később motorkerékpáros, az aréna közepén pedig atlétikai versenyeket, labdarúgó, kosárlabda, röplabda és tollaslabda mérkőzéseket is rendeztek. A televíziós sportközvetítések korai szakaszában, az 1950-es évekig az országúti versenyek alig, míg a pályakerékpározás könnyebben kerülhetett adásba.

A Tour de France az olaszországi Giro d'Italia és a spanyolországi Vuelta mellett a harmadik háromhetes körversenye a sportágnak, a pihenőnapokkal együtt közel egy hónapig szolgáltat tartalmat és állandó témát a sportmédiának. A század utolsó harmadáig a Tour leginkább a nyugat-európai országokban volt érdekes a napi sajtó számára, ennek persze elsősorban sportágtörténeti okai vannak, hiszen a verseny korszakos egyéniségei Belgiumból (Eddy Merckx), Franciaországból (Jacques Anquetil, Bernard Hinault), Olaszországból (Gino Bartali, Fausto Coppi) és Spanyolországból (Luis Ocaña, a kilencvenes években pedig Miguel Indurain) származtak. Az Egyesült Államokban országos csatornán csak az 1979-es Tour de France-t közvetítették élőben, a sporttal széleskörben viszont Greg Lemond 1989-es összetett győzelme idején ismerkedett meg a tengerentúli közönség. A 2017-es Tourt hivatalos adatok alapján közel száz televíziós csatorna sugározta a világ öt kontinensén, ebből hatvan élőben, míg a helyszínen több, mint kétezer újságíró és televíziós szakember dolgozott⁷⁹, alig kevesebben, mint a világ legnagyobb sporteseményén, a nyári olimpián. Az óriási erőforrásigényű országúti kerékpársport minden problematikus pontjával együtt bír egy olyan – szimpla sportteljesítményen kívüli – adottsággal, amely rászolgál erre a kitüntetett figyelemre; a Tour de France-t jogosan tartják ugyanis Franciaország legjobb országimázs reklámjának. A francia nemzeti identitás egyik történelmi tartópillére a természet által körbebástyázott Franciaország képe. Az óceánok, tengerek és hegyek többet jelentenek az ország földrajzi adottságainál, az Alpokat, a Pireneusokat és a tengerparti tájakat érintő Tour de France ezt a beállítódást csak erősíti; a verseny Franciaország természetes határainak a legitimációja is egyben.⁸⁰

Az első évek, a hőskorszak után nem csak a francia vidék, hanem a környező országok is felmérték a körverseny marketingértékét, az addig legfeljebb az országhatár vonalán zajló szakaszok időnként átkerültek a szomszédos Spanyolország, Olaszország vagy Belgium területére, az ötvenes évektől pedig szintén alkalmasszerűen, de elkezdődött a prologok külföldi kihelyezése. A részesedés a Tour útvonalából természetesen jelentős anyagi áldozattal járt a városok részéről, de alig pár évtized elteltével a francia körversenyből ellenállhatatlan turisztikai és sportmárka vált. Mindez komoly átrendeződéseket eredményezett a verseny belső struktúrájában, önképében. 1930-tól a kerékpárgyártó manufaktúrák csapatai helyett nemzeti csapatok versenyeztek a sárga trikóért, ám a verseny nem maradt szponzoráció nélkül. Henry Desgrange főszervező beleegyezett abba, hogy komoly összegekért cserében, különböző

⁷⁹ <https://www.letour.fr/en/the-race/media-figures> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁸⁰ VIGARELLO, Georges, The Tour de France, in Pierre Nora and Lawrence Kritzman szerk.: *i.m.*, 475.

nagyvállalatok (elsősorban élelmiszer márkák) teherautókon hirdessék termékeiket a mezőny előtt haladva. A rendkívül népszerű „karaván” története ekkoriban kezdődött, mely egyúttal tovább építette az új Tour de France imázsát; ez már egy elüzletiesedett, professzionális látványosság, a modernitás félreismerhetetlen, hangos jele.⁸¹ A körverseny sportértéke ettől nem csökkent, ám a kezdeti idők romantikus, úttörő kerékpárosainak eszményképe múlttá lett. Nem csak a mezőny összetételében, hanem a versenyzők idealizált testalkatában is lényeges változás történt. Míg az első bajnokot, Maurice Garint bulldogként is becézték, addig az 1923-as verseny összetett győztese, Henri Pélissier vékony, nyúlánk alakjáról volt híres, s azóta is a kisebb alkatú, de hosszú végtagokkal rendelkező kerékpárosok a legjobb hegyi menők. A pusztá erőt és a heroizmust⁸² hamar felváltották a racionális fizikai paraméterek, a gazdaságos tervezés, manapság pedig az összetettért versenyző csapatok sokkal inkább hasonlíthatók a kapitalista nagyvállalatra, melynek sikere precíz méréseken alapuló, megtervezett gazdasági munka eredménye, ahol a technikai és az atlétikai összetevők szálai összeérnek.⁸³

Mivel a Tour de France sík szakaszai (ezek többségben vannak a versenyen) a befutóig unalmasak lehetnek az átlag néző számára, a szervezők a több órás tekerés monotonitását középkori várakkal, apró, szép óvárosokkal és tengerparti panorámákkal igyekeznek ellensúlyozni. Amellett, hogy a körverseny rajongók millióit vonzza az utak mellé, a Tour a televíziós közönség számára is egy sajátos, mediatisztikai élményt jelent.⁸⁴ Az évente változó, gyakran más országban megrendezésre kerülő nyitószakasz; a prológ, a kietlen holdbéli táj érzetét keltő legendás emelkedő, a Mont Ventoux, vagy a párizsi befutó a Champs-Élysées macskakövein mind olyan sajátos állomások a versenynek, melyek az évről évre alakuló mezőny összetételén túl kiváló identifikációs pontot nyújtanak, a verseny önmagában is megálló, önálló történettel rendelkező emlékezhelyei. A már többször hivatkozott Vigarello-

⁸¹ VIGARELLO, Georges, The Tour de France, in Pierre Nora and Lawrence Kritzman szerk.: *i.m.*, 484.

⁸² A harmincas évekig a versenyzők külső segítség nélkül, a saját magukkal hordozott szerszámokkal és gumibelsőikkel szerelhették meg kerékpárjukat, továbbá csak az 1937-es Tour de France-on használhattak először több áttétes, váltóval rendelkező bicikliket, noha a technológia már korábban is rendelkezésre állt. Lásd még: MIGNOT, Jean-François An economic history of the Tour de France, 1903–2015, In: *Sports Through the Lens of Economic History*, szerk.: Richard Pomfret, John K. Wilson, 55-70. https://www.researchgate.net/publication/306255641_An_Economic_History_of_the_Tour_de_France_1903-2015 (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁸³ VIGARELLO, Georges, The Tour de France, in Pierre Nora and Lawrence Kritzman szerk.: *i.m.*, 499.

⁸⁴ A Tour de France magyarországi népszerűsítésében kiemelt szerepet játszott az Eurosport két kommentátora, Sipos János és ifj. Knézy Jenő, akik finom humorral vegyítve turisztikai „ügynökként” is működtek, hiszen a szakaszok unalmasabb perceiben az éppen közvetített tájak, városok történelméről olvastak fel a külön erre a célra készült hivatalos útirajzból. Siposék szerepe a magyar nyelvű kerékpáros szakzsargon meghonosodásában is kulcsfontosságú volt. Lásd: TÓTHNÉ VINCZE Bernadett, A Tour de France a magyar sportnyelvben, *Édes Anyanyelvünk*, 2003/1., 11.

tanulmánynak helyet adó *Realms of Memory* című kötetsorozat második részének nyitómondatában a neves francia társadalomtörténész, Pierre Nora a tradíciót olyan emlékezetként határozza meg, mely tudatában van saját történetiségével.⁸⁵ Ebben az értelemben nem csupán azért beszélhetünk a Tour de France-ról mint emlékezhelyről, mert útvonala a francia nemzet kollektív emlékezetének mélyen rögzült határain vezet át, hanem azért is, mert a verseny évtizedek alatt kialakította saját szokásait, rendszeres állomásait, azt is mondhatnánk, „saját mitológiával rendelkezik”.⁸⁶ Az összetett állásban vezető kerékpárosnak járó sárga trikó a Tour vizuális reprezentációiban óriási szerepet játszik, mint szimbolikus szín, de említhetnénk olyan emlékezetpolitikai gesztusokat, melyek meghatározták a verseny későbbi önmeghatározását, és az arra visszaható médiaszövegeket; például a brit kerekes, Tom Simpson emlékművét a Mont Ventoux-n, ahol 1967-ben életét veszítette, vagy az internetet körbejárt 1922-es fotót, melyen Robert Jacquinot egy szakasz közben levesét szürcsöli egy bisztróban, biciklijét az asztalnak támasztva.

Mint látható, a médiaképesség kritériumait csak részben teljesítő országúti kerékpározás mindent megtesz azért, hogy a látványsportok egyre telítettebb piacán megtartsa pozícióját. Erre talán minden eddiginél nagyobb szüksége van a sportnak, ugyanis a kilencvenes és a kétezres évek doppingbotrányai a mai napig nagy hatással vannak megítélésére.

Alapvetően nem szokta sem a sportpublicisztikában, sem a sportkedvelő társaságokban vita övezni azt az állítást, miszerint az országúti kerékpározás a világ egyik legkeményebb sportja. Naponta megtenni átlagosan kétszáz kilométert akár több ezer méteres szintkülönbségeket leküzdve, csupán a legelhivatottabb, legjobb állóképességgel rendelkező sportolók képesek. Ugyan manapság minden egyes grammnak szerepe van a profi csapatoknál és a Forma 1-hez hasonlóan legapróbb technológiai innovációkért is versengés folyik⁸⁷ – a biciklizés tehát részben technikai sporttá is vált, de ha tipizálni akarnánk, mégis inkább a legkeményebb állóképességi sportágak közé kerülne, ez pedig az országúti kerékpározás médiareprezentációiban, például ajánlóiban, felvesető cikkekben, reklámokban is fontos

⁸⁵ NORA, Pierre, Introduction in: Pierre Nora and Lawrence Kritzman szerk. *Realms of Memory: The Construction of the French Past*, Vol. 2: Traditions, Columbia University Press, New York, 1997.

⁸⁶ VIGARELLO, Georges, The Tour de France, in Pierre Nora and Lawrence Kritzman szerk.: *i.m.*, 491.

⁸⁷ A biológiai doppingszerek mellett egyre többet ír a nemzetközi sportsajtó a mechanikai doppingról, egészen pontosan a kerékpárvázba szerelhető kis motorról, melynek egyik első alkalmazója Varjas István, magyar ex-versenyző. Varjas a kilencvenes évek végén eladta ötletét nagyobb bicikligyártóknak, a CBS vele készített interjújában pedig arról számolt be, hogy tudomása van arról, hogy profi kerékpárosok is alkalmazzák a technológiát, ő pedig a megfelelő juttatás ellenében bárkinek elvégezné a műszaki munkát. <https://www.cbsnews.com/video/enhancing-the-bike/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

szereppel bír, mely gyakran összefonódik a heroizmus fogalmával.⁸⁸ Azonban kerékpározás, illetve annak szinekdochikus jelölője, a Tour, az ezredforduló környékén épp ennek a hősie küzdelemnek az éthoszát kezdte ki a professzionális versenyzők közt egyre gyakrabban kirobbanó doppingbotrányokkal.

Már a sportág korai évtizedeiben is használtak teljesítményfokozó szereket a kerékpárosok, sok ideig szabályozás sem létezett a doppingolásra vonatkozólag, továbbá az orvostudomány sem volt elég fejlett a különböző szerek, adott esetben mérgek⁸⁹ kimutatására. A nyolcvanas évek végétől figyelhető meg, hogy már nem csupán a sportolók érdeke az egyre kifinomultabb doppinghasználat, hanem a szereket gyártó, vagy beszerző, és azt jókora haszonnal továbbadó orvosoké, erőnléti edzőké. Ekkoriban kezdődött a verseny a verseny mögött, vagyis a doppingszerek előállítói és az ellenőrzői között. Néhány hirtelen szívmegállás, az ember fizikai határait feszegető egyéni teljesítmények már árulkodtak a sportág sötét oldaláról, de az 1998-as Tour de France Festina-botrányként elhíresült esete vált a doppingolás és a kerékpársport lemoshatatlannak tűnő bélyegévé. Az első szakasz előtt a francia Festina csapatbuszát ellenőrzésnek vetették alá a hatóságok, melynek során többek közt nagy mennyiségű tesztoszteront és a vörösvérsejtképződést elősegítő eritropoetint, ismertebb nevén EPO-t találtak.⁹⁰ Az egész csapatot kitiltották a versenyről, a botrány pedig minden idők egyik legnagyobb médiavisszhangot kiváltó doppingozással kapcsolatos esete lett, melynek fő üzenete az volt, hogy szervezett módon, csapaton belül folyik a tiltott teljesítményfokozók használata. A kerékpárrajongó közönség előtt ekkor kezdett egyértelművé válni, hogy a profik között szinte mindenki csal. Ez a megállapítás később jellemző védekezési stratégiaként is szolgált a lebukásuk után a doppingolást bevalló versenyzők retorikájában, de ettől függetlenül a Tour de France és az egész kerékpársport státuszán óriási csorba esett. A sport működésének alapfeltétele az egyenlő esélyek biztosítása, melyhez egy viselkedésnorma, a „fair play” szellemisége kapcsolódik. Takács Ádám megfogalmazásában ez a „sporttevékenység eredményes üzéséhez nélkülözhetetlen etikai diszpozíció, [...] mely egy minden kifejezett morális tartalomtól megfosztott etikai viszonyulásmódnak tekinthető. A tisztelet alapján véve itt pusztán az egyenlő feltételek mellett végzett azonos tevékenységnek szól.” Mint látható, a

⁸⁸ Találó példa erre a brit ITV4 csatorna reklámspotja a 2012-es Tour de France előtt, melyben a hősieesség színrevitele súlyos bukások, az erőlködés és a fájdalom szülte könnyek formájában erősen plasztikus jelleget ölt, ráadásul összefonódik azzal az ismerős üzenettel, miszerint a sport a nemzeti identitás hordozója, hiszen az ajánló a brit kerékpárosok heroizmusát a középpontba helyezve tálalja a közelgő francia körversenyt. https://www.youtube.com/watch?v=IPyL5kV_MkY (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁸⁹ Már az 1920-as években elterjedt volt a sztrichnin használata, mely kis dózisban élénkítő hatású, viszont káros az egészségre, hiszen az egyik legveszélyesebb alkaloid mérgek, mely könnyen vezethet fulladásos halálhoz.

⁹⁰ LAZELL, Marguerite, *i.m.*, 158.

rendszeres doppingolás nem is feltétlenül a versenyző egyének egymás iránti tiszteletlensége okán kérdőjeleződik meg, hanem a sportolás etikáját sérti meg, mondhatnánk, a dopping összeegyeztethetetlen a sport működésmódjával.

A Festina-botrány után folytatódott a dopping elleni harc, de ironikus módon éppen annak a Lance Armstrongnak a feltűnése hozott átmeneti rendet a profi mezőnyben, akinek a nevéhez talán az egyetemes sporttörténet legnagyobb csalássorozata fűződik. Az amerikai versenyző 1999 és 2005 között a Tour de France történelmében példátlan módon, zsinórban hétszer nyerte meg a francia körversenyt – mindegyiket tiltott teljesítményfokozó szerek és eljárások⁹¹ segítségével. Eredményeinek és címeinek semmissé tételére azonban még évekig várni kellett, vagyis 2005-ös – első – visszavonulása a média dicsfényében zajlott; minden idők egyik legsikeresebb sportolója, aki a rákot leküzdve ért fel a csúcsra hétszer egymás után. Amíg a háttérben az igazság felderítéséért dolgozó ügyészek és újságírók elszántan dolgoztak, addig Armstrong aktív pályafutása után továbbra is részesült a világmárkákval kötött szponzori támogatásaiból, ráadásul 2006 májusában robbant ki az Operación Puerto néven elhíresült doppingbotrány, melyben az amerikai kerékpáros neve csak érintőlegesen volt érintve. A rendőrségi nyomozás Eufemiano Fuentes spanyol orvos ellen zajlott, akinek egyik korábbi páciense 2004-ben a nyilvánosság előtt részletesen beszélt csapatának szisztematikus doppingprogramjáról, az UCI (Nemzetközi Kerékpáros Szövetség) által tiltott szerek használatáról.⁹² A nyilatkozat utáni nyomozás számai elértek a spanyol orvoshoz, akinek egyik lakásában lefoglaltak többszáz doppingszert, illetve 211 tasak vért, melyek különböző kódnevekkel voltak ellátva. Fuentes nem nehezítette meg a bíróság dolgát, az érintett kerékpárosok nevei idővel mind nyilvánosságra kerültek, így a sportág legnagyobb csillagainak, például Ivan Basso, vagy Alberto Contador hírnevén is csorba esett, ám egy megkérdőjelezhető ítélettel 2013-ban a bizonyítékul szolgáló tasakok megsemmisítése mellett döntöttek, továbbá a kerékpárosok mellett a szintén Fuentes-ügyfélként belebegtetett neves labdarúgók, kézilabdázók és atléták személyazonosságának felderítését sem rendelték el. Egyes sajtóhírek szerint a vértasakokat a mai napig őrzik, de az eltussolásra mutató jelek arra irányulnak, hogy a már korábban is bűnősként elkönyvelt kerékpársporton kívül a többi

⁹¹ A vértranszfúzió, elterjedtebb nevén vérdopping, inkább eljárásnak minősül ebben az esetben és nem legyártott doppingszernek.

⁹² La cortisona me destruyó la rodilla, *As.com*, 2004. március 27., https://as.com/masdeporte/2004/03/27/polideportivo/1080364507_850215.html (Utolsó letöltés ideje: 2023.04.13.)

médiasport tisztaságát, legalábbis annak látszatát igyekeznek továbbra is fenntartani a sportvezetők.⁹³

A következő szakaszban részletesen vizsgálom Armstrong (le)bukásának előzményeit és következményeit különböző visszaemlékezések, önéletrajzok és interjúk alapján, s a doppingolás mediális reprezentációiban természetesen megkerülhetetlen az amerikai neve, de ahogy a Fuentes-ügy is bizonyítja, egy olyan folyamatról van szó, melyben a kilencvenes és kétezres években az élmezőny nagy része érintett volt. Armstrong döntése a doppinggal kapcsolatban nem volt egyedülálló korszakban, de az elképesztő eredményei, s utána az ellene indított jogi és erkölcsi hadjárat a média szereplői által az országúti kerékpározás világában kialakult morális pánik bűnbakjává emelte őt – de ahogy a következő fejezetben rámutatok, ezért a pozícióért maga Armstrong is sokat tett. Visszavonulása után pozitív doppingteszt miatt Floyd Landist és Alberto Contadort is megfosztották egy-egy Tour de France győzelmétől, de amíg Landis az Armstrong-nyomozás egyik koronatanújaként pozitív szerepet tölt be a különböző kerékpáros fórumokon, addig Contador egyenesen hősnek számít Spanyolországban a többi, dopping nélküli eredménye miatt, jelenleg pedig az Eurosport kerékpáros közvetítéseinek szakkomentátora. Ez utóbbi példa is erősíti azt a jellemző emlékezőpolitikát, melyet a televíziós és az online médiaszövegek gyakorolnak az utóbbi pár évben, vagyis a közelmúlt kerékpársportjának méltatlan eseményeivel kapcsolatban a felejtés és a kitakarás technikájával élnek. Ennél is drasztikusabb lépést eszközölt a németországi közszolgálati műsorszóró, az ARD, amikor 2012-ben felbontotta a szerződését a Tour de France közvetítési jogait birtokló ASO-val, tehát a doppingbotrányok hatására egyszerűen levette műsoráról a kerékpársport legnézettebb eseményét, elhatárolva magát az etikátlan, nem egyenlő esélyekkel történő versenyzéstől. Erre a lépésre nem véletlenül a 2012-es Tour előtt szánta el magát a német vállalat, ugyanis ekkor ért célta a Lance Armstrong elleni jogi és médiaháború, s vált jogerőssé az, hogy mind a hét Tour de France győzelmét csalással szerezte meg.

⁹³ Jön minden idők legnagyobb doppingbotránya?, *Lumens.blog.hu*, 2016. január 16., https://lumens.blog.hu/2016/01/16/jon_minden_idok_legnagyobb_doppingbotranya Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

3.3 A Lance Armstrong-történet: karrier- és sportágtörténet egyben

„Százévesen szeretnék meghalni, hátamon az amerikai zászlóval, sisakomon Texas csillagával, miután leszáguldottam egy alpesi lejtőn 120 kilométeres sebességgel. Egy utolsó célvonalon szeretnék átszállni, miközben csodálatos feleségem és tíz gyermekem tapsolva ünnepel, aztán lefeküdni egy mezőn, melyen a híres francia napraforgók virítanak, és méltósággal kilehelni a lelkemet.”⁹⁴

Így szólnak Lance Armstrong első önéletrajzi könyvének nyitómondatai. Az amerikai kerékpáros az ezredforduló mediális lehetőségeihez mérten a legjobb megoldással élve, egy potenciális bestseller könyv kiadását választotta markáns önreprezentációjának terepéül. az egyébként is erős személyiség hírében álló Armstrong első Tour de France győzelme után írta meg rákos megbetegedését, az abból való felépülés mentális és fizikai megpróbáltatásait, illetve karrierjének újra felívelését.

Az életrajz mindezt gondosan megkomponálva, jó arányérzékkel mutatja be, a több áttétes rák diagnózisát, majd kemoterápia tapasztalatait megrázó részletességgel meséli Armstrong, a szöveg súlypontjai pedig a drámai életesemények hatására változó mentális beállítódások leírásaira esnek. A betegségről és a test teljesítőképességének minimumáról sokat olvashatunk, de törékeny profi sportoló szerepét csak a legkivételesebb pillanatokban veszi fel a narrátor, általában a mentális gyengeségek, az elveszettség-érzet közvetítése után következnek azok a sorsfordító belső monológok, melyek a könyv első bekezdésében már-már parodisztikus módon öltenek formát.

Célkitűzéseinél fogva jelen fejezet nem tesz kísérletet az Armstrong életrajzok pszichológiai olvasatára, nem kínál részletes betekintést az ellene folyó jogi eljárásokba és bírósági tárgyalásokba, ahogy természetesen moralizáló fejtegetésekbe sem akar bocsátkozni. Az Amerikai Doppingellenes Ügynökség (USADA) és a Nemzetközi Kerékpáros Szövetség (UCI) 2012-es döntése értelmében az akkorra már másodjára is visszavonuló kerékpáros legendát mindenestre megfosztották mind a hét Tour de France győzelmétől és élethosszig tartó eltiltást kapott, a kilencvenes évek vége óta hangoztatott doppingellenes vádak igaznak bizonyultak, 2013-ban pedig maga Armstrong vallotta Oprah Winfrey műsorában élő adásban, hogy mindegyik győzelme során élt tiltott teljesítményfokozó szerekkel. Kézbe venni a *Bicikli életre halálra* című életrajzi könyvét a történetek fényében különös feladat, hiszen bizonyos szöveghelyeken óhatatlanul elveszti hitelét az elbeszélő. „[...] A kemoterápia után meg

⁹⁴ ARMSTRONG, Lance; JENKINS, Sally, *Bicikli életre-halálra*, Alexandra, Pécs, 2000, 9.

különösen taszítónak tűnt a gondolat, hogy bármilyen idegen anyagot juttassak a szervezetembe. Minden összevetve az 1998-as Tour de France-ról ellentmondások az érzéseim: együtt éreztem azokkal a versenyzőkkel, akiket meggyanúsítottak, hiszen néhányukat jól is ismertem, de egyúttal azt is tudtam, hogy mostantól a Tour talán sportszerűbb verseny lesz”⁹⁵ – írja Armstrong arról a '98-as francia körversenyről, melyen betegségéből való felépülése után még nem vett részt, s amely még el sem kezdődött, amikor már kirobbant a Festina-botrány. Az idézett gondolatok a verseny megtisztulásáról rimeltek a verseny akkori főszervezőjének, Jean-Marie Leblanc álláspontjával, aki a kerékpár és a dopping viszonyát éppen Armstronghoz és a rákos sejtekhez hasonlította, ezzel egy alapvetően optimista gesztussal egy dimenzióba állítva Armstrong életpályáját az országúti kerékpársport jövőjével. Ez a megközelítés meghatározta a következő bő másfél évtized országúti kerékpársportját, elsősorban pedig a Tour de France-szal kapcsolatos sajtódiskurzust. Az amerikai kerékpáros az 1999-es verseny egyik legnehezebb szakasza után történtek részletezése közben ír Leblanc nyilatkozatáról, amikor két órán át a sajtó képviselői ellen kellett védekeznie, akiket folyamatos doppingvádjaik miatt a közvetlen vetélytársainál is nagyobb ellenségként állít be. „Aznap a Nemzetközi Kerékpáros Szövetség közreadta az összes doppingvizsgálatom eredményét, amelyekből kiderült, hogy tiszta vagyok. Ezenkívül csodálatos bizalmi szavazatot kaptam a verseny főszervezőjétől, Jean-Marie Leblanc-tól. «Ahogy Armstrong legyőzte a betegségét, az annak a jele, hogy talán a Tour is legyőzheti a saját betegségét» –mondta.”⁹⁶

Armstrong 2012-es leleplezésig alig telt el hónap, hogy ne derüljön ki újabb részlet a szisztematikus csalássorozatról akár újságírói munka, akár vallomás formájában. Armstrong beismerő vallomása azonban természetesen nem javította ki a Tour de France és a kerékpársport hírnevén esett csorbát, a mai napig kísért a doppingtól való félelem, Armstrong pedig a lehető legtöbb csatornán hallatja hangját a sport alakulásáról, s több milliós hallgatottságú podcast-adásokban bizonygatja, hogy a dopping korszakának koránt sincs vége.

Hogy Armstrong mennyire érzékeny volt imázsára, s milyen erős kézzel próbálta tartani a vele kapcsolatos diskurzust, arról beismerő vallomásának körülményei sok mindent elárulnak. Armstrong az ügyvédei tanácsai ellenére ment bele a televíziós vallomásba, a két és fél órás adásban azonban a megbánásnak kevés fizikai jelét mutatja, néha elmosolyodik és elneveti magát zavarában. Nem ért egyet azzal, hogy élethosszig tartó eltiltást érdemelne, vagy ahogy több későbbi interjúban is fogalmazott, halálbüntetést.

⁹⁵ ARMSTRONG, Lance; JENKINS, Sally, *i.m.*, 212.

⁹⁶ ARMSTRONG, Lance; JENKINS, Sally, *i.m.*, 262.

„Nem volt lehetséges.” – hangzik a felelet arra a kérdésre, miszerint elképzelhető volt-e az, hogy valaki doppingolás nélkül arat egymás után hét Tour de France győzelmet, majd a relativizáló válasz: „[...] abban a generációban elképzelhetetlen volt. Nem én találtam ki azt a versenykultúrát, de nem is voltam egy azok közül, akik meg akarták volna szüntetni.”⁹⁷ Oprah Winfrey egy másik kérdésére Armstrong elmondta, hogy a tizennégy éven át tartó doppingprogram után való lebukás nem változtatta meg teljesen az önképét, a tiltott teljesítményfokozók használata pedig szerinte olyan magától értetődő volt az akkori mezőnyben, mint felfűjni a biciklik kerekét. Armstrongon kívül egyébként a legtöbb doppinggal lebukott versenyző is hasonló szavakat használt, amikor a magyarázni próbálta tettét. Az edzések ritmusába tervszerűen beépített, már-már ösztönös doppinghasználat a kilencvenes-kétezres években mindennapos volt a profi országúti kerékpáros mezőnyben, mindezt talán Tyler Hamilton önéletrajzi regénye mutatja meg a legőszintebben. Hamilton Lance Armstrong csapattársa volt a US Postal csapatában, több Tour de France győzelemhez segítette honfitársát, 2000-ben pedig olimpiai aranyérmet is szerzett, de ő szintén részese volt a „programnak”, lebukása után elvették tőle címeit és legjobb eredményeit. Hamilton egyike volt azoknak, akik az USADA eljárása alatt Armstrong ellen vallottak, sérelmeit pedig személyes történetébe ágyazva mesélte el 2015-ben megjelent autobiográfiájában, amit később az év sportkönyvének is megválasztottak Nagy Britanniában. Az egyik legérzékletesebb visszaemlékezése a doppingolás természetes gyakorlatáról egy spanyol csapattársához, Roberto Herashoz kapcsolódik: „[...] csendes, kölyökképű srác, aki nem szólt kettőt sem, egyik este mégis feltett egy kérdést: «Hogyan cukrozza meg egy bicikliversenyző a kávéját?» Megráztuk a fejünket, jeleztük, hogy nem tudjuk. Ő erre felvette a cukros zacskót, és úgy pöckölte meg, mint a fecskendőt szokás.”⁹⁸

Hamilton visszaemlékezéseiben a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás, az interiorizáció aktusa is jól tetten érhető, ami nem jár szükségszerűen morális felmentéssel, de a doppingolást egy árnyaltabb oldalról mutatja be. „A szabályoknak megfelelően játszottam” – írja az amerikai kerékpáros, vagyis a tiltott szerek használata részben már csapatvezetők felelősségére is hárul ebben a megközelítésben, visszavezetve a bűnrészességet a csoportnyomásra. Armstrong a bírósági ítélet és a szponzorok kihátrálása után saját médiaszerepléseiben gyakran hivatkozik a doppingolásra ebben a kollektív dimenzióban,

⁹⁷ Lance Armstrong & Oprah Winfrey: interview transcript, *bbc.com* 2013. január 18. (Saját fordítás) <https://www.bbc.com/sport/cycling/21065539> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

⁹⁸ HAMILTON, Tyler, COYLE, Daniel, *Titkos verseny – a Tour de France rejtett világában: dopping, leleplezés és győzelem bármi áron*, Könyvmolyképző Kiadó, Szeged, 2015, 163.

önmagát bűnbaknak beállítva, akin le lehet verni a kerékpársport sötét múltját. Sőt, egy interjúban önmagát újra a kerékpársport allegóriájaként értelmezi, amikor a Fuentes-ügyről beszél, illetve annak bírósági döntéséről, a bizonyítékul szolgáló 211 tasaknyi vér megsemmisítéséről. „Abban a döntésben a nagy labdarúgóklubok vastagon benne voltak. Továbbra is úgy érzem, hogy sok esetben a kerékpársport bűnbakként szolgál.”⁹⁹ Armstrong nem csupán saját bűnének kisebbítésével, korszakos tendenciaként való felmutatásával, hanem a történetek elbagatellizálásával is előszeretettel igyekszik javítani imázsán. Az évekig tartó tagadás, majd a beismerés önként választott módja után nyúlt a humorhoz, mint önreprezentációs technikához. Az HBO gyártásában 2017 nyarán mutatták be a *Tour de Pharmacy* című áldokumentumfilmet, mely hat fikciós karakteren keresztül meséli el az 1982-es Tour de France alternatív történetét. A vígjátékként is helytálló produkcióban a főszereplők doppingoló versenyzők, az alkotók igyekeztek felhasználni az országúti kerékpársporttal kapcsolatban elhangzó legtöbb negatív sztereotípiát. A több idősíkban játszódó történet egyik szakértője egy eltorzított hangú, sötétben ülő ex-kerékpáros, aki már első megszólalásaiban azt bizonygatja, hogy mindenki doppingolt azokban az időkben. A későbbiekben újra feltűnik a karakter, de szándékosan rányitják az ajtót, hogy a nézők felismerhessék a beszűrődő fényben Lance Armstrongot, aki önmagát alakítja. A humorfaktort növeli, hogy szörmekabátot és kalapot is kér sziluettjének felismerhetetlensége végett, mondván nem szeretné, ha kiderülne, hogy nyilvánosan a doppingolásról beszél.¹⁰⁰ Az utolsó képkockákban már egyértelműen kivehető az arca, a szerkesztők pedig „tévedésből” a nevét is feltűntetik. Armstrong új imázsmenedzsmentjébe tökéletesen beleillett ez a szerep, lehetőséget adott neki, hogy tovább formálja a szimpatikus bűnbak szerepét a nyilvánosság előtt. A „mocumentary” többnyire méltató kritikákat kapott, ám a New York Times publicistája, Neil Genzlinger feltette azt a kényelmetlen kérdést, amin a legtöbb nézőnek, kiváltképp a kerékpárrajongóknak érdemes elgondolkodni; vagyis rendben van-e az, hogy az beszennyezett sportág áldokumentumfilmjében szerepeltetik azt a sportolót, aki a legtöbbet tett a rossz hírnévért?¹⁰¹

Armstrong föltűnése egyébként nem csak a hazugságon alapuló karrierjének tudatában ironikus, hanem műfaji aspektusból is, hiszen 2001-ben a Nike egy valódi dokumentumfilmet forgatott róla és csapatáról, melyben a harmadik Tour de France győzelmére való felkészülését

⁹⁹ Armstrong: Dopping nélkül nem lehetett Tour-t nyerni, *Velo.hu*, 2013. június 28., <http://velo.hu/armstrong-dopping-nelkul-nem-lehetett-tour-t-nyerni.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹⁰⁰ SZYMANSKI, Jake (rendező), *Tour de Pharmacy* (film), HBO, 2017

¹⁰¹ Review: Raunchy Detours on the ‘Tour de Pharmacy’, *Nytimes.com*, 2017. július 6., <https://www.nytimes.com/2017/07/06/arts/review-raunchy-detours-on-the-tour-de-pharmacy.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

lehet nyomon követni. A *Road to Paris* című film stábja huszonhét napon keresztül dolgozott a US Postal kerékpárosaival és csapatvezetőjével, az emberfeletti teljesítményt a bennfentesség illúziójával vegyítő képsorok Armstrong áldozatokat hozó, mindenre elszánt karakterét domborítják ki. Az akaratos texasi sportoló eszményképe a doppingbotrány következtében többletjelentést kapott, s a korábbi versenytársak vallomásaiból (mint Tyler Hamilton, vagy Floyd Landis) egy agresszív, kontrollmániás, kíméletlen Armstrong-képpel találkozhat a közönség. Reed Albergotti és Vanessa O'Connell dolgozta ki egyébként a legalaposabban ezt a karaktert, a két amerikai oknyomozó újságíró 2013-ban adta ki közös munkáját, a *Szökésben* című könyvet. A nagyszabású vállalkozás arra tesz kísérletet, hogy megmutassa egy bonyolult kapcsolatháló felrajzolásával a doppingprogramban részt vevő összes fontos szereplőt, Armstrong közelebbi bajtársait és az ellene dolgozók körét, és a majdnem másfél évtizedes csalássorozat főbb állomásait. A két szerző korábbi munkássága alapján korántsem meglepő a könyv oknyomozó jellege, de a doppingvétségre és az azt követő kálváriára is jellemzőek a krimi sajátosságai. Először a szigorú francia szabályok kikerülése, a vérdopping megszervezésének módjai, majd a zsarolás, az elhallgattatás aktusai, végül a tanúvallomások és az éveken át tartó jogi hajsza, melynek végén egész életére eltiltották Armstrongot minden sporttevékenységtől. A történet minden szála összekapcsolódik, a tartalmat már csak bele kellett ágyazni a krimi műfaji kódjaiba, egyben az amerikai populáris kultúra legnépszerűbb narratív sémájába.

Stephen Frears rendezésében *The Program* címmel 2015-ben mozikba került egy nagyjátékfilm is, amely Armstrong karrierjét dolgozza fel, ám a bűnügyi tematika helyett inkább az életrajzi fordulatokat, a személyes dráma jellegzetességeit domborítja ki a történet. A forgatókönyv egy része David Walsh oknyomozó könyvének alapszik, mely 2003-ban, Armstrong aktív évei alatt jelent meg *L.A. Confidential* címmel. A kötetnek viharos utóélete volt, sokan támadták Walsht a doppinggal kapcsolatos konspirációi miatt, maga Armstrong pedig perrel fenyegetőzött. A könyvben megfogalmazott vádak végül beigazolódtak, a *The Program* hollywoodi mércével azonban viszonylag kis bevételt generált (3,3 millió dollárt), kritikai visszhangja pedig szintén várakozáson aluli volt, a legtöbb recenzió a felületes, leegyszerűsített történetmesélést rótta föl az alkotóknak.

Különböző műfajokban és modalitásokban, de amint lehetősége adódott rá, a könyv- és a filmipar kihasználta az Armstrong-ügy fordulatait, az amerikai nemzet legnagyobb sportolójából lett antihős történetét, de maga Armstrong is aktívan formálja azt a diszkurzív mezőt, melynek elvileg ő lenne az alárendeltje. Médiaszereplései, például az Oprah Winfrey-féle interjú, a felelősséget a sportszervezetekre hárító nyilatkozatai, szerepe a *Tour de*

Pharmacy-ban, illetve a hetente jelentkező podcast-adásai¹⁰² csak úgy, mint pályafutása alatt a versenyekre való felkészülése, tudatos, irányító attitűdről tanúskodnak.

Az országúti kerékpársport a 2012-es bírósági ítélet után soha nem tapasztalt morális válságba süllyedt, s ekkoriban kezdődött el azoknak a társadalom felé szóló kompenzatorikus üzeneteknek és intézkedéseknek a sora, melyek a mai napig tartanak. A sportmédia aggódott, hogy elfordulnak az emberek a beszennyezett hírnevű kerékpározástól, ahogy korábban már utaltam rá, a német ARD például bojkottálta az élő közvetítéseket, de maradva az Eurosport magyar nyelvű közvetítéseinél, az első években jellemzően kerültek Armstrong nevét az élő adásokban, illetve az újabb doppinggyanús esetekről is jóval kevesebbet beszéltek a kommentátorok, mint a kétezres években – nem ritkán nézői kéréseknek eleget téve. A Nemzetközi Kerékpáros Szövetség 2008-ban elindította a biológiai útlevél intézményét, egy olyan személyre szabott vizsgálatokkal tarkított eljárást, mellyel nyomon lehet követni a versenyzők szervezetében végbemenő változásokat, többek közt a saját vérrel történő transzfúziót is. A módszer sikerességének hirdetésén túl a sportág vezetői kiemelt figyelmet tanúsítanak mechanikai dopping, a kerékpárokba építhető motorok iránt is. A Tour de France bizonyos szakaszai előtt a szervezők úgynevezett látványröntgenezéseket tartanak, ahol a legmodernebb technológiával bizonyítják a média képviselőinek, hogy a versenyzők kerékpárjában semmilyen rásegítőeszköz nincs.¹⁰³ A sportot megtisztítani igyekvő, intézményes szinten megmutatkozó szándék kölcsönhatásban van a különböző médiaszövegekkel, erre szolgáltat már-már megmosolyogtató példát a sportágban csapatszponzorként is részt vevő német samponmárka, az Alpecin, melynek szlogenje a következő: „Dopping a hajnak. Csak a hajnak.”

A nézőszámért aggódó sportmédia és a társadalmi megítélését féltő kerékpársport erőfeszítései a sportág hírnevének tisztára mosására mindent összevetve nem voltak eredménytelenek, a Tour de France médialefedettsége lassú, de határozott növekedést mutatott a 2010-es években (Az ARD bojkottja is csak két évig tartott), továbbá a nagy nevű szponzorok is elkezdtek visszatérni a versenybe.¹⁰⁴ Az országúti kerékpározással kapcsolatos negatív sztereotípiák, melyek az 1990-es, 2000-es években rögzültek, aligha fognak egyhamar kikopni

¹⁰² *THEMOVE* címmel 2017 nyarán a kerékpársport friss történéseivel foglalkozó podcastot indított egyfajta alternatív biciklis nyilvánosság létrehozásával, miután kiszorult a sportmédia intézményes keretei közül is.

¹⁰³ X-rays and thermal imaging: UCI unveils new technologies in cycling's renewed fight against mechanical doping, *Independent.co.uk*, 2018. március 22., <https://www.independent.co.uk/sport/cycling/uci-unveils-technologies-renewed-fight-mechanical-doping-a8268791.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹⁰⁴ Tour de France sponsors reap benefit of TV coverage, *Bbc.com*, 2013. július 2., <https://www.bbc.com/news/business-22854929> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

a közbeszédből, ezek a sztereotípiák azonban évről évre hozzá nőttek a versenyhez, a Tour de France-ról szóló médiaszövegek már nem a kitakarás és felejtés, hanem az elfogadás és a jövőbe tekintés gesztusával élnek; jobb példája sem lehetne ennek a folyamatnak az, hogy a közvetítések során már mernek beszélni Armstrong podcastjáról, fenntartásokkal ugyan, de bennfentessége miatt szakmai körökben továbbra is adnak a szavára.

A magyarországi Eurosport elsőszámú kerékpáros riporterei, Bodnár Gergő és Lantos András számos alkalommal elmondták a közvetítések alatt, hogy Armstrong bármilyen sötét alakja is az egyetemes kerékpársportnak, igyekeznek nem fekete-fehér képet adni róla, s ezért is hozzák szóba olykor a közvetítések alatt a *THEMOVE* aktuális adását. Az Eurosport magyar nyelvű szerkesztősége is indított egy podcast sorozatot, melyben különböző sportágak megkerülhetetlen alakjairól beszélgetnek legalább másfél óra terjedelemben, s az imént említett kommentátor páros dupla adást szentelt az amerikai ex-sportolónak. Élettörténetét és sportolói identitásának alakulását több régi történet, valamint Armstrong későbbi nyilatkozatainak felelevenítésével rajzolják meg. Az egyik híres eset, amikor a 2001-es Tour de France-on, az egyik kiemelt emelkedőn, az Alpe d'Huez-en Armstrong teátrálisan visszanezett legnagyobb riválisára, Jan Ullrichra (a mozdulat a *the look* néven híressült el az országúti kerékpáros közbeszédben), majd egy nagy hajrával lerázta őt. Az amerikai közel húsz év távlatából úgy utalt vissza rá, hogy csak a csapattársait nézte, hogy ki tudna majd segíteni neki, ha belekezd a szökésbe. Az önfelmentés szólama ugyanúgy része Armstrong narratívaképzésének, mint az Oprah-műsorban, vagy épp aktív pályafutása alatt megjelent önéletrajzi könyveiben (például a rák és a dopping egymást kizáró voltával kapcsolatban). Bodnár és Lantos egyöntetű álláspontja, hogy személyiségbeli jegyei, kommunikációs képességei alapján „Armstrong nagyon-nagyon alkalmas a közszereplésre”¹⁰⁵

A *THEMOVE* 2016-os indulása után két-három évig nagy odaadással készült az adásokra, azóta afféle „showmanként” jóval inkább a szponzorokkal, éles véleményekkel és régi történetekkel van elfoglalva, mint mélyreható taktikai-szakmai elemzésekkel. Érdeemes továbbá a csatorna többfős stábjának összetételét adásokra lebontva megnézni, Bodnár és Lantos kiemelik podcast adásukban, hogy a kisebb versenyekről szóló felfűző vagy összefűző műsorokban Armstrong neve nem tűnik fel, elsősorban a Tour de France-ról szóló adásokban ül mikrofon mögé. Épp ugyanazzal az attitűddel viseltet tehát a kiemelt verseny felé, mint aktív kerékpáros éveiben: a másik két háromhetes megmérettetésen, a Vuelta Españán és a Giro

¹⁰⁵ Sports Heroes – 6. Lance Armstrong II., *podpad.hu*, 2022.01.31. 00:15:42 <https://podpad.hu/sports-heroes-s01-e06> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

d'Italián egész pályafutása alatt egy-egy alkalommal vett részt, legnagyobb sikerei, a zsinórban megnyert hét Tour de France alatt viszont semmilyen más hosszabb versenyre nem pazarolta az energiáját. Az amerikai sportoló nemzeti ikonból lett kisemmizett botrányhős, de tudatos médiaszereplései miatt évekkel a leleplezése után is meghatározó, kikerülhetetlen figurája maradt a világ egyik legnehezebb sportjának.

4 A hétköznapi spektákulummá váló sportolói test napjaink médiakultúrájában

A digitalizációval bekövetkező mediális változások az emberi testről való benyomásokat, társadalmi képzeteket tekintve rendkívüli szélsőségeket mutatnak. Az emberi test kiemelésére és eltüntetésére tett egyéni, valamint intézményes szintű erőfeszítések összetett viszonyrendszert feltételeznek, ennek alakulását, a fizikai (és mentális) erő kifejtés színrevitelének megváltozott, s egymással sokszor ellentétes módozatait megvilágító erővel bírhat a sporton keresztül fölfejtani. Jelen fejezet célja az, hogy a címben említett jelenségeket, a velük kapcsolatos kurrens, globalizálódó folyamatokat egy sajátos, kelet-közép-európai szemszögből vesse analízis alá. A test láthatóságának kultúrantropológiai kérdései és a sport kapcsolódásai már nem csak kisebb közösségek szabadidő- és testkultúrájának változásait foglalják magukban, hanem komoly társadalom- és médiatudományos kérdéseket vetnek föl.

Hogyan magyarázható két egymástól ellentétes gyakorlat, a fokozott fizikai testedzés és a versenyszerűen üzőt számítógépes játék tömegesedése? Mi a közös bennük? Milyen szerepe van az e-sportok és a rekreációs sportok (e tág halmazon főleg az edzőtermi testmozgás) térnyerésében a digitális médiumoknak? Hogyan válik versenysport vagy jól jövedelmező állás a szabadidősportból, s milyen kulturális következményei lehetnek a fizikai erő kifejtés eltűnésének vagy épp látványossággá tételének? Ezekre a kérdésekre keresi a válaszokat ez a fejezet, ehhez azonban számot kell vetni a szabadidősport történetével, a párhuzamosan használatban lévő fogalmak nyelv- és kultúraspecifikus jelentésárnyalataival (így a sport definícióinak gyors változásaival), az Egyesült Államokból induló edzőtermi kultúra térnyerésével, hogy végül kortárs trendeket vizsgáljon a szöveg, melyekből kirajzolódhat a fizikai testmozgás körüli mediális komplexitás, valamint a (hobby)sportolói identitás színrevitelének megváltozott módozategyüttese. Az érvelés során szem előtt tartom, hogy késő-modernség digitális ökoszisztémájában a „mindennapi élet” vált a médiával kapcsolatos gyakorlatok legfontosabb referenciapontjává,¹⁰⁶ így kutatómódszertani szempontból is szükséges az általam eddig preferált szövegelemzéseken túl tágítani az eszköztárat néhány empirikusabb vizsgálattal, interjúelemzéssel, valamint elméleti munkák bevonásával.

¹⁰⁶ SZIJÁRTÓ Zsolt: Médiakutatás a digitális korszakban, *Médiakutató*, XXI. évf. 1. szám, 5.

4.1 Hevenyészett megjegyzések a szabadidősport történetéről és az edzőtermi kultúráról

A rendszeres fizikai aktivitás már a modernitás óta a prevenciós népegészségügyi programok része – olykor hadászati-politikai megfontolásoktól sem mentesen. Az utóbbi két-három évtizedben azonban a szabadidősportok üzői globális márkák célcsoportjai lettek, ezzel a gazdasági körforgásban (a szolgáltatóiparban) is egyre fontosabb szerepet kapnak az olyan kezdeményezések és létesítmények, melyek az ún. egészség- vagy rekreációs sportoknak, különböző testedzéseknak nyújtanak eszközöket és helyet. A civilizációs fejlődés egyik legfontosabb mozzanata az egyén 'jól-létét' tekintve a második ipari forradalom után kialakuló szabadidő intézménye, ami nem csak a kulturális termelést serkentette, hanem szoros összefüggésben az urbanizáció és a turizmus beindulása miatti infrastrukturális fejlesztésekkel a tömegsportok létrejöttét is lehetővé tette.

A mindennapivá vált szabadidős testmozgás különféle modelljeinek párhuzamos megjelenésével a 20. század utolsó harmadára az egészség- és testtudatos életmód sem az elitek, sem a középosztály, sem a munkásság számára nem jelentett már igazán társadalmi kiváltságot, a médiakörnyezet átalakulásával (elsősorban a rádió, majd a televíziós közvetítések egyre elérhetőbbé válásával) a figyelem fokozatosan a profikra és a nagy versenyekre, tornákra szegeződött. Mindezzel együtt Mohácsi Gergely felhívja a figyelmet *Szép, Erős, Egészséges* című tanulmányában arra, hogy már Budapesten is létrejöttek a modern testesszmény általánossá válásának feltételei a század közepére: „[...] kialakult a szabadidő szervezett eltöltésének gazdasági intézményrendszere és társadalmi bázisa, amely a sport és a munka *hasznos és egészséges* testének szükséglete által megteremtette a modern testkultusz kialakulásának társadalmi alapját.”¹⁰⁷

A nyugati történelem testkultúrájának számomra legfontosabb szakasza a kapitalista tömegtermelés Egyesült Államokban kialakult mintázatainak elterjedése és azok európai átvétele, az új, kommercializált testesszmény, melyet az ipari termelés szolgálatába állít. „A modernitás alapvető gyakorlatai olyan beruházások, amelyek azt a célt szolgálják, hogy a testet bemutathatóvá tegyünk (plasztika, kozmetika, diéta, ruha stb.), vagyis hogy a tényleges testet átváltoztassuk legitim testté.”¹⁰⁸ Erről az átváltozásról, pontosabban erről a státuszharcról szólnak tehát a leginkább azok a hétköznapi testgyakorlatok, melyekről Pierre Bourdieu írt talán legátfogóbban a fejezet címében megidézett művében: a „[...] testhez való, fokozatosan

¹⁰⁷ MOHÁCSI Gergely, *Szép, erős, egészséges: szabadidő és testkultúra Budapesten a 20. század első felében*, *Korall*, 2002. március 7–8 évfolyam., 45.

¹⁰⁸ MOHÁCSI Gergely, *i.m.*, 36.

elsajátított viszony, amely megadja a testnek a maga társadalmi meghatározottságú arculatát, nem egyéb, mint a maga-viseletnek, a testmások számára történő bemutatásának átfogó módja, amiben, egyebek között, a tényleges és (az észlelési sémák valamely sajátos osztálya által definiált értelemben) legitim test közötti sajátos – megfelelési vagy meg nem felelési – viszony fejeződik ki [...]”¹⁰⁹ A legitim test, így a társadalmi hierarchiában elfoglalt magasabb pozíció elérése (vagy annak színlelése) már a legkülönbözőbb rétegek számára is elérhetővé vált különböző beruházások és testtechnikák révén. Ezen technikák között a legösszetettebb és leglátványosabb minden bizonnyal az edzőtermi keretek közt történő testépítés, az esztétikus, vágyott megjelenés modern gyakorlata, mely magában foglalja a szabadidősportok legelőnyösebb tulajdonságait: munkaidőn kívül, a nap bármelyik szakában végezhető; nem túlzott mértékben végzett módon egészségmegőrző- és fejlesztő funkciója megkérdőjelezhetetlen; szociális kapcsolatok kialakítására, ápolására alkalmas; valamint az urbanizált életformához tökéletesen illik, hiszen eleve ebben a környezetben alakult ki intézményi és szabályrendszere.

A futás, kerékpározás, de akár a túrázás is azon szabadtéri mozgásformák közé tartoznak, melyekhez relatíve kevés felszerelés kell, különösebb előzetes tudás nélkül végezhető, míg az edzőtermek a specializáltabb fizikai fejlődést célul kitűző emberek számára kínálnak alternatívát. Az említett tevékenységek köré széles társadalmi rétegek rendeződtek, napjainkra a közösségi médiában megsokszorozódtak azok a tartalmak, melyekben átlagemberek – végtelenségig – fokozható fizikai teljesítményét láthatjuk, férfiak és nők egyaránt „kisportolt” idomokkal, izmos testtel reklámoznak egy terméket vagy épp személyi edzőként osztanak testfejlesztési tippeket (gyakran további tartalmakat előfizetésért cserében kínálnak). Az állóképességi sportokat, fizikai erő kifejtését és különböző mozgásformákat sok esetben az egészséges szintnél is nagyobb mértékben gyakorló, nem professzionális¹¹⁰ aktorok médiareprezentációja a web 2.0 korszakában azonban sem a sporttudomány, sem a

¹⁰⁹ BOURDIEU, Pierre, Hevenyészett megjegyzések a test társadalmi észleléséről IN: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemmelődése* (szerk.: FERGE Zsuzsa), Gondolat, Budapest, 1978, 73.

¹¹⁰ Egy korábbi fejezetben a professzionális/nem professzionális kérdése már felmerült a sportújságírók és sportbloggerek tekintetében, s ahogy ott, úgy ebben a kontextusban is alaposan át kell gondolni a kifejezések használatát, egymáshoz való viszonyát, ugyanis korántsem egyértelmű, hogy honnan kezdődik és mi alapján ítéltető meg a professzionális testedzői munka, valamint még egy fontos kifejezés is ide kívánczik: az 'üzleti'. Hiszen számos üzleti profillal találkozhatunk, ami promóciós tevékenységet, professzionális tartalomgyártói munkát végez. A bejegyzések minőségét tekintve is professzionális tevékenységről van szó, de egy átlagos felhasználónak nincs róla sejtése, hogy az adott influenszer a fizikai erő kifejtését professzionálisan csinálja vagy sem. Itt pedig egyidejűleg eljutunk a versenysport/szabadidősport dilemmáig.

médiatudomány területén nem váltott ki fokozott érdeklődést, ellenben a pszichológia érzékenyebb a jelenségre a különböző testképzavaros esetek megnövekedett száma miatt.

Az edzőterem az utóbbi évtizedekben a fogyasztói társadalom egyik szimbólumává vált. A 'gym culture' kezdete az 1900-as évek első harmadára datálható, kialakulása a sport egy olyan peremterületével fonódott össze, mint a testépítés. Az Egyesült Államokban a látványossággént bemutatható, extrán kidolgozott testek iránti érdeklődést épp egy magyar származású testépítő, későbbi színész, Hargitay Miklós (Mickey Hargitay) csúcskorszaka fémjelezte; az 1945-ben emigrált kiváló felépítésű Hargitay 1955-ben elnyerte a Mr. Universe címet, s ekkoriban a hollywoodi filmipar is felkapta a definiált izomzatú erősembert. A testépítés ekkoriban már köztudott, de továbbra is extrém gyakorlatnak számított az amerikai kultúrában. Mr. Universe címmel később egyébként Szomjas György is készített filmet 1988-ban, melyet főként New Yorkban forgattak, s Hargitay is feltűnik benne pár percre. Szomjas eképp beszélt róla egy korabeli interjújában: „Mickey Hargitay a negyvenes-ötvenes évek ideálja volt; igazi *sportember*. Mi még hittünk ezekben az ideálokban, fontosak voltak számunkra a sportteljesítmények. Mickey nem body-builder, hanem komplex sportember, aki pontosan fel tudta mérni az erejét, állandóan kontrollálta magát, és nagy teljesítményekre volt képes. Az identitás szobra, ami ma ritka”¹¹¹ Hazánkban kulturisztika néven kezdett terjedni – az elnevezés a kultúra szó latin jelentéséhez ('művelni') illeszkedik, egészen pontosan a humanista iskola által végérvényesen köztudatba emelt test-lélek dichotómiához, a cicerói lélekművelés kifordításaként – a naturális testépítés, a hatvanas években elszánt atléták különösebb szakismeretek nélkül, saját szabályok szerint kezdték el építeni saját testüket különböző küzdősportok, így például az ökölvívás kereteiből kilépve, főként esztétikai szempontok miatt. 1970-ben megrendezték az első Magyar Testépítő Bajnokságot.¹¹² Ennek kapcsán a Testnevelési Főiskolán tanuló Bitter István szervezővel és az Acélizom Sportklub alapítójával még az Élet és Irodalom is közölt interjút. A már meglévő eszközök és technikák ismeretében, azokat koncentrált térbe helyezve 1978-ban, Szegeden alakították ki az első body buildereknek szánt edzőtermet.

Az eleinte még az Egyesült Államokban is sokáig pincékben berendezett 'kondíttermek' a nyolcvanas években már a városi élet fontos szervezőerővel bíró pontjaivá váltak, Magyarországon és Kelet-Közép-Európában általánosságban a rendszerváltozás utáni egy-két évtized hozta meg az áttörést a termek központi, látható, urbanizált közegben való

¹¹¹ KOLTAI Ágnes, Rejtő Jenő velünk van, *Filmvilág folyóirat*, 1988/04, 18-21. https://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?&cikk_id=5046 (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹¹² TÓTH Eszter, SZEMETHY Márk, Kulturisztika, avagy a body building kezdetei Magyarországon, *transindex.ro*, 2012.06.02. <https://eletmod.transindex.ro/?cikk=17467> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

elhelyezésével. Maga az edzőterem egy olyan „non lieu”, nem-hely-szerű, uniformizált tér, melyben a fizikai önoptimalizálás hajtja a benne tartózkodókat, a repülőterekkel és plázákkal hasonlatos módon áthaladókról, mintsem lakókról beszélhetünk. Ez a megfigyelés az edzeni járók mindennapi gyakorlatait és a helyben alakított szociális kapcsolatokat figyelembe véve talán nem tűnhet megalapozottnak, de ha összehasonlítjuk a fitness-, tehát egészségalapú edzőtermi mozgást a hasonló környezetben zajló, de jóval zártabb infrastruktúrával és társas szabályokkal rendelkező rokon testmozgásokkal, mint például a különböző harcművészetek (ökölvívás, ju jitsu stb.), a body building, vagy épp egy olyan újabb keletkezésű edzésformával, mint a crossfit, rájöhethetünk, miért is olyan uniszex, könnyen hozzáférhető és nem utolsósorban kommercializált hely a fitnesszterem.¹¹³ Míg előbbieket igen sok esetben szellősebb, külvárosi épületekben alakítják ki tevékenységüket, addig a sűrűbben lakott, üzletekkel teletűzdelt utcákon lépten-nyomon találkozhatunk egy-egy edzőterem üvegfelületével, mélyen beleágyazódnak a városbelső térszövetébe. Ahogy a 20. század korai évtizedeiben például a strandfürdő vagy a nyilvános WC „egyre intenzívebben termelték újra a modern testkultusz hétköznapi gyakorlatait és diskurzusait”,¹¹⁴ úgy a század végére a városiasodás folyamatának tetőződésével újabb helyek létesültek, ahol sor kerülhet az emberi test közszemlére tételére.

Roberta Sassatelli olasz szociológus *Fitness Culture: Gyms and the Commercialisation of Discipline and Fun (Consumption and Public Life)* című, imént hivatkozott művében az edzőtermek tér- és időszerkezetével kapcsolatban alapos vizsgálatot végzett el. Nem csupán a külső elhelyezkedésükkel, hanem belső tagozódásukkal is foglalkozik. Norbert Elias munkásságára hivatkozva kapcsolja össze a civilizációs fejlődést a testtudatos gondolkodással, az emberiség az alapvető higiénia túl a test kontrollálására a modernségben egyre komplexebb és specializáltabb tereket hoz létre különböző funkciók szerint. Ez a gym esetében sincs másképp. Sassatelli az öltöző mint átmeneti tér fontosságára hívja fel a figyelmet, mely a mindennapi élet és az edzőterem mikrokörnyezete között húzódva többszörösen árnyalt helyszín. Nem csupán a hétköznapiakkal és a munka világával tartja fenn a kapcsolatot – így fokozatos átmenetet képezve, egyszersmind felkészítve az embert a testedzésre –, hanem interakcióra, társas cselekvésekre is lehetőséget biztosít. Ezáltal a társadalmi nem és a vagyoni státusz kifejezésére is több esély van itt, mint odabent, s talán épp ezért válnak szét elég élesen Sassatelli interjúi szerint két táborra a termek látogatói: akik szeretik az öltözők rituáléit,

¹¹³ SASSATELLI, Roberta, *Fitness Culture: Gyms and the Commercialisation of Discipline and Fun*, Palgrave Macmillan, Milano, 2010, 5.

¹¹⁴ MOHÁCSI Gergely, *i.m.*, 35.

szívesen töltenek ott időt, valamint akik a lehető leggyorsabban át akarnak jutni rajta.¹¹⁵ Ezek a meglátások a társadalom egyfajta olvasztótégelyeként működő intézményekről legfeljebb kétezres évekig, Magyarországon a 2010-es évek elejéig volt jellemző, időközben az edzőtermek polarizációja már a legtöbb helyen megtörtént, a szélesebb tömegek számára szóló, valamivel olcsóbb és a „high-end” kategóriájú, általában wellness szolgáltatásokkal is egybekötött fitneszközpontok jól érzékelhetően elkülönültek egymástól.

Nem kizárólagosan, de jellemzően utóbbi halmazba tartoznak azok a belvárosi, gyakran bevásárlóközpontok emeletén kialakított edzőtermek, melyek szó szerint kirakatba helyezik a testépítő (talán szerencsésebb megnevezés a testfejlesztő) egyént, aki ugyan egy sajátos szabályokkal rendelkező és a hétköznapi viszonyrendszerét zárójelbe tevő térben igyekszik növelni állóképességét és izomzatát, mégis vállaltan szünteti meg privát szféráját és láthatóvá teszi magát a külső világ számára. A tér problémája a 2010-es évektől kezdve még érdekesebbé válik, a közvetítő szerepet kezdik ugyanis kezdték átvenni az online médiatechnológiák, úgy is fogalmazhatunk, hogy a testedző a kirakatok üvegfalánál sokkal célzottabb és szerkesztettebb formában teheti közre magát a közösségi média platformjain. A teljesítmény, az önoptimalizálás, végsősoron az emberi test (mint afféle primer médium) reprezentációja még fontosabbá válik. A 'fitness', 'gym', 'thinspiration', 'body' hashtagekkel ellátott bejegyzésekben a fizikalitás, a láthatóság kiterjesztése zajlik napjainkban.¹¹⁶

A késő-modern ember számos kapitalizmuskritikus szerző alapállása szerint végérvényesen az anyagi javakban látja boldogulását, a tradicionális vallásoktól való eltávolodása miatt fókusza a jövőről az itt és mostra szűkül, a fogyasztás korlátlanága viszont kiegészült egy speciális egészségtudattal, a saját fizikai létezésére való felfokozott koncentrációval is. Önmagában tehát az egészség megőrzéséért való aggodalom is középpontba állítja a testet.¹¹⁷ Herbert Marcuse industrializált nemzetekben élő egydimenziós embere a termékek végtelen tengerében a mindenkor hatalom összes korábbi modelljénél kiszolgáltatottabb, Karin Volkwein-Caplan szerint ma már olyannyira, hogy „nem csupán az anyagi javak miatt aggodalmaskodik, hanem saját teste is materiális fogyasztási cikké vált.”¹¹⁸ Ezek a baloldali filozófiai hagyományra, valamint a kritikai kultúrakutatás eredményeire erősen

¹¹⁵ SASSATELLI, *i.m.*, 50.

¹¹⁶ Beszédes, hogy a Magyarországon az egyik legnépszerűbbnek számító, az eredetileg táplálékkiegészítőket, fehérjéket, sporteszközöket forgalmazó Builder honlapján 2020-ban megjelent egy olyan cikk, ami a különböző edzőtermi gyakorlatok közötti idő (sok esetben ez az ott töltött idő 70 százalékát jelenti) hasznos eltöltéséről szól. Itt felhívják a figyelmet arra, hogy az okostelefon használata nem segíti a regenerálódást és a koncentrációt, a rövid íráshoz mellékelte vizuális anyagok pedig különösen a szelfikészítést teszik ironia tárgyává. <https://shopbuilder.hu/mit-csinaljak-a-gyakorlatok-kozott-a5570> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹¹⁷ VOLKWEIN-CAPLAN, Karin A. E., *Sport | Fitness | Culture*, Meyer & Meyer Sport, 2014, 259-260.

¹¹⁸ VOLKWEIN-CAPLAN, Karin A. E., *uo.*

építő megfigyelések a fitness kultúrát, különösen annak a digitális tér kiterjesztett nyilvánosságában történő reneszánszát tekintve a mai napig megállják a helyüket, s ugyan az újabb egészségfejlesztő testtechnikák, így az edzőtermezés is valóban a konzumerista berendezkedésű országokban örvendenek egyre nagyobb népszerűségnek, fontos felismerni, hogy más megközelítési lehetőségek is akadnak. A médiahibridizáció korába lépve az állóképesség és/vagy az izomzat növelése már nem pusztán a legitim testért vívott szimbolikus küzdelem, melyből az edzőtermek és különböző fogyasztási cikkeket (sportruházat, étrendkiegészítők) forgalmazó vállalatok húznak hasznot, hanem a saját test színrevitelének, a fizikai megjelenésre felépített identitáskonstrukciónak is a legfőbb gyakorlataivá váltak ezek a technikák.

A társadalomtudományok kapitalizmuskritikát gyakorló nézőpontjai helyett olykor érdemesebb a fitness és edzőtermek világát „egy megélt kultúraként vizsgálni, ahol a fogyasztók és a gyártók közösen alakítják és fejlesztik a rekreációs testmozgás jelenét és jövőjét.”¹¹⁹ Erről a jelenről és jövőről való gondolkodás előtt azonban számba kell venni a szabadidősporttal kapcsolatban felmerülő definíciós problémákat, eljutva annak kortárs értelmezési lehetőségeiig.

4.2 Fogalomtisztázás: A szabadidőtől az önoptimalizációig

A szabadidősport nem csupán kultúrtörténeti távlatból számít komplex, számos kor- és kultúraspecifikus jelentésréteggel rendelkező fogalomnak, de ha magára a kifejezésre és a lehetséges variánsaira koncentrálunk, további kérdések és problémák tárulnak föl.

A sport és a sporttevékenység általános definícióját Johan Huzingától Roger Caillois-n át Pierre Bourdieu-ig számos kultúratudós igyekezett már megadni, mindezen kísérletek azonban a leggyakrabban előforduló jellemzők hangsúlyainak el- és áthelyezéséről szóltak. Szabó Ágnes értekezésében¹²⁰ a legfontosabb nemzetközi és magyar sportdefiníciók gyűjteménye segíthet eligazodni, ám dolgozatom számára fontosabb a különböző meghatározások helyett a sport kulturális és társadalmi vonatkozásainak változása, dinamikája, valamint a szabadidősport kutatói szempontból sokszor elhanyagolt kifejezésének pontosítása, megértése. Ehhez nem egy elméleti szöveg vonatkozó részét, hanem egy szaktudományos jogi dokumentumot veszek alapul. Az Európai Tanács Európai Sport Chartájának 1992-ben

¹¹⁹ SASSATELLI, i.m., 3.

¹²⁰ SZABÓ Ágnes, *A magyar szabadidősport működésének vizsgálata – Piacok, értékkeremtés, feladatok a szabadidősportban*, Ph. D. értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest, 2012.

elfogadott, 2001-ben módosított 2. cikkelyében olvasható, hogy a sport „minden olyan fizikai tevékenység, melynek célja esetenként vagy szervezett formában a fizikai és szellemi erőnlét kifejezése vagy fejlesztése, társadalmi kapcsolatok teremtése, vagy különböző szintű versenyeken eredmények elérése.”¹²¹ Ebben a definícióban két fontos mozzanatra kell felfigyelnünk. Az egyik a társadalmi kapcsolatok teremtésével kapcsolatos rész, melyet később még bővebben tárgyalok, valamint a részben ide tartozó kettős fogalmazás, vagyis az implicit felosztás szabadidősportra és versenysportra. Az esetenként a fizikai és szellemi erőnlétét fejlesztő egyén, aki az aktivitása során szociális kapcsolatokat ápol ugyanúgy része a koncepciónak, mint a versenyekre járó, a teljesítményét szervezett formában edző és azt színre vivő sportoló.

Szabó Ágnes a már idézett tanulmányában a szabadidősporttal kapcsolatban felmerülő fogalmakat is rendszerezi, ezek alapján fontos különbséget tenni a szervezett formában űzött, de nem profitorientált amatőr sport, a verseny nélküli, általában politikai indíttatású tömegsport, az alulról jövő, politikai háttér nélküli szabadidősport (ezen belül az iskolai sport), az angolszász kultúrában évtizedek óta meghatározó, előbbi két fogalom metszéspontján elhelyezkedő 'sport for all', valamint az üzleti potenciállal rendelkező, egyre piacosodó rekreáció, fitness és a wellness között.

Utóbbi fogalom áll a fejezet középpontjában, egészen pontosan a rekreációs sport halmaza, melynek Kovács Tamás Attila értelmezésében elsődleges küldetése, hogy „választ adjon az életminőséget rontó civilizációs kihívásokra. Az emberi faj történetének, civilizációs fejlődésének forradalmi fordulópontjai ugyanis az életmódot, életvitelt, megélhetési feltételeket alapjaiban változtatta-formálta át.”¹²² A szerző itt az ipari forradalmat, a tudományos-technológiai forradalmat és az információs forradalmat emeli ki a civilizációs folyamatban, majd eljut a globalizált, de kultúrájában beszűkülő viláig és a terror árnyékában szorongó nyugati emberig, ám nem részletezi a társadalmat fenyegető konkrét egészségügyi veszélyeket, hanem egy huszárvágással arra a következtetésre jut, hogy a „fejlődés hatására vált a fejlett világ embere ősemberi mivoltából napjainkra életterében urbanizálttá, életmódjában ülővé, szerepkészítésében teljesítménykényszeressé, és mindennapossá lett a szorongás az aggodalom.”¹²³

¹²¹ Európai Sport Charta és a Sport Etikai Kódexe, 2001, 10.

¹²² KOVÁCS Tamás Attila, A rekreációs sport helyzete és jellemzői In: *A sport társadalmi aspektusai* (szerk.: Laczkó Tamás, Rétsági Erzsébet), Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2015, 201.

¹²³ KOVÁCS Tamás Attila, *i.m.*, 203.

Ez a némileg leegyszerűsítő és technopesszimista diagnózis persze összecseng napjaink kultúratudósainak társadalom-körképével, így a német kultúrateoretikus, Byung-Chul Han kritikai véleményével is, aki több kötetében, például a *Csillapító társadalom* című munkájában hasonló állásponton van. Han előszeretettel ír könyveiben a neoliberális hatalmi berendezkedésben önmagát kizsákmányoló egyénről, aki szabadidejében is saját teljesítményét akarja fokozni az élet minden területén. Szerinte az algofóbia, a fájdalomtól való beteges félelem hatja át napjaink emberét, aki a foucault-i modellel ellentétben már nem felülről van fenyegetve, hanem az interiorizált elnyomás, vagyis saját maga és félelmei által. „A fegyelmezett test, amely sok kívülről jövő fájdalmat hárított el, csökkent érzékenységgű. Egészen másfajta intencionalitás jellemzi. Nem foglalkozik saját magával. Inkább kifelé fordul. A mi figyelmünk ezzel szemben fokozott mértékben irányul saját testünkre.”¹²⁴ Karin Volkwein-Caplan korábban citált gondolatai is erre az egyre intenzívebb önoptimalizációs kényszerre utalnak, s aligha lehet kétséges, hogy a digitális korszakba belépve a *saját test* színrevitelének lehetősége és jelentősége egyaránt megnőtt. Visszatérve azonban Kovács Tamás Attila tanulmányrészletére, a sok helyen digitális forradalomként is hivatkozott, az internetkorszakot megalapozó művelődési és kulturális fordulat talán az egyik legfőbb civilizációs „kihívás”. Erre a kihívásra az utóbbi két-három évtizedben számos technopesszimista, a digitalizációt és a közösségi médiákat az életminőségre veszélyes vívmányokként beállító reakció született, példaként elég az előbb említett három szerző szóhasználatát és retorikai fordulatait megfigyelni. Érdekes kettősséget mutathat ebből a szempontból például a fitneszapplikációk megítélése. A Strava például, melyen a globális helymeghatározó rendszer (GPS) segítségével pontosan nyomon tudjuk követni futásaink, kerékpározásaink megtett távjait, elégetett kalóriáinkat és részletes adatelemzést kapunk teljesítményünkről, motiválhatja az egyént a testmozgásra, az eredmények ugyanakkor megoszthatók és összehasonlíthatók, vagyis az azonnali visszajelzés azonnali teljesítménykényszert, az alapvetően szabadidős, tét nélküli sportolás versenyhelyzetet és szorongást is okozhat.

Továbbhaladva a fogalmi keretek tisztázásában, a rekreációs sportokat is alrendszerekre kell bontani; alapvetően három főbb kategória szerint csoportosíthatjuk őket. Az első az urbanizált életvitelre válaszul már a 19. század végén megszülető és intézményesülő outdoor irányzat, mely a túrázástól, tájfutástól kezdve a kerékpározáson át a sielésig minden olyan sportágat és testmozgást lefed, mely versenyhelyzet nélkül a természetben és a természet adta

¹²⁴ HAN, Byung-Chul, *Csillapító társadalom*, Typotex, Budapest, 2021, 40.

lehetőségeket kihasználva üzhető. A második csoport az élménycentrikus, feszültségoldási céllal történő sportolás, amelybe a wellness stresszoldó technikái is beletartoznak, de akár a szörfözés, az adrenalint fokozottan termelő testmozgások, különböző extrém sportok is mint például a sziklamászás.

A harmadik kategória az „egészség irányzat”, vagyis az egészségtudatos életmód kedvelt sportágai és testtechnikái, melybe egyaránt beletartoznak az állóképességet javító, hobbiból játszott labdás csapatsportok, valamint az alakformálás és a fittségi edzés különböző alakváltozatai: aerobik, gyaloglás, futás, úszás, crossfit, testépítés stb.¹²⁵ A csoportosítás nehézségét és problematikusságát jelzi, hogy egy tetszőlegesen kiválasztott sport jóformán bármelyik halmazba beilleszthető volna (lásd: futás), a kategóriák közti határvonalak nagyon vékonyak. A legbefogadóbb csoport mindenestre az egészség irányzat, mely egy fontos kulturális paradigmát is jelöl; a test- és egészségtudatos egyént, aki önoptimalizálását fizikai erejének, állóképességének és alakjának formálásával kívánja véghezvinni.

Ez az egészségtudatos egyén azonban már már nem feltétlenül csak sportrekreációs céllal – legalábbis a szó eredeti jelentését¹²⁶ tekintve – végzi tevékenységét, hiszen a digitális kirakatban, az Instagram, a Facebook, a TikTok közösségimédia-platformjain magánemberek bejegyzésein és fitnessszel foglalkozó vállalatok reklámjain keresztül folyamatosan szembesül az épp aktuálisan követendőnek tulajdonított testképekkel, ami a testfejlesztőt/felhasználót is eredményeinek, saját testének megosztására sarkallhatja. A köz- és a magánszféra összefonódása mint megoldatlan társadalmi probléma a hálózati kommunikáció megjelenése óta felerősödött, ebben az állandó reprezentációs kényszerekkel teli digitális térben a két pólus egymással kibogozhatatlan viszonyt ápol például politikusok, de magánszemélyek profiljain is.¹²⁷ Az edzési tevékenységről, mint identitásának meghatározó alkotóeleméről beszámoló felhasználó ilyenformán a saját szabadidős aktivitását egyéni közösségi média profilján teszi közzemlére. Az ipari társadalom kizsákmányoló rendszerétől eljutottunk az önmagát

¹²⁵ KOVÁCS Tamás Attila, *i.m.*, 200.

¹²⁶ A sportrekreáció kifejezés használatáról a magyar tudományos diskurzusban sincs konszenzus, egyesek szerint a kifejezés szűkíti a rekreáció értékvilágát és önellentmondással terhes, hiszen együtt jelöl meg „két egymásnak ellentmondó értékstruktúrát”, vagyis a teljesítményfokozással operáló sportot és a jól-létezést. – KIS Jenő, Bevezetés egy nemzeti érvényességű rekreáció elméletbe (részletek) In: *Válogatott tanulmányok a rekreációs képzés számára* (szerk.: Dobozy L), Magyar Sporttudományi Társaság, Budapest, 2002, 54-87.

Épp ezért terjedt el a rekreációs sport kifejezés, mely sokkal inkább a sportjellegre (és az arra jellemző intézményesülésre, a teljesítőképeség folytonos növelésére) támaszkodik, de a másik összetevőt, a rekreáció alapvető értékeit (mint a feltöltődés, a napi fő elfoglaltság melletti/utáni kikapcsolódás) sem szabad elfelejteni, amikor számba vesszük a szabadidős testmozgások típusait.

¹²⁷ KEPE Nóra, *A közösségi média önimádó embere*, Ph. D. értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2020, 75.

kizsákmányoló posztmodern társadalomig, s míg előbbiben az opresszív hatalom és a munkaszervezés okán nem volt elég szabadideje az embereknek, manapság azonban a nyugati civilizáció középrétege bővelkedik benne, azt mégis munkarendszerűen beosztja és kihasználja erőforrásait. Ez mentális és fizikai síkon is megtörténik, többek közt a felgyorsult városi környezetben épp az edzőteremben töltött időben és az egyéni testedzés körüli tevékenységek közben.

A gazdasági szektorral szoros szimbiózisban élő versenysport mellett a 20. század elején tehát kialakultak a különböző szabadidősport-fogalmak, a jelenségek közös nevezője az egészségmegőrző, rekreációs jelleg, vagyis látszólag ga gazdasági érdekektől való mentesség. Ez a 21. századi médiahibridizáció korában azonban mintha kezdene megváltozni és a rekreációs mezőn belül is megfigyelhetnénk egy újabb irányt, ami a média- és a szolgáltatóiparral összefonódva ugyancsak a profitszerzést tűzi ki céljául (mint például influenzazerek keresése új követők elérése érdekében a közösségi médiában – az egészségipar márkái részéről sokszor szponzori szerződések reményében). Ahogy egy későbbi fejezetben kirajzolódik, mindeközben a testet elrejtő e-sportot is hasonló folyamatok jellemzik: a technikai, infrastrukturális boom után tömegek fértek hozzá számítógépes játékokhoz, s amíg a játék maga nem fűződött gazdasági érdekekhez a játékosok, csupán a játékgyártó cégek (ugyanúgy, ahogy a sportszergyártók) részéről, már itt is megfigyelhetünk egy gyorsan fellendülő piacosodási folyamatot a játéktstreamelés és az e-sport intézményesülése révén. Mi a közös a két folyamatban? Az elsődleges mozgatórugója mindkettőnek, amin keresztül a gazdasági szférába be tudnak lépni ezek a szabadidős cselekvések, az a megváltozott médiakörnyezet- és használat.

4.3 Rekreációs sportból médiasport? Lokális példák, globális jelenségek

Részletesen feltérképezni a legfőbb kultúrakutatási paradigma egyes ágait, így a napjaink médiasport szisztémájának vizsgálatánál is adódó intézményrendszer-szöveg-közönség hármast, nem csupán e fejezet, hanem az egész disszertáció kereteit szétfeszítené, ám ahogy a bevezetőben is jeleztem, egy-egy példával a köztük zajló interakciót könnyebben megérthetjük. A közösségi médiák megjelenése és a globalizálódó broadcasting niche piakai (például streamelés útján) a műholdas/kábeltévés korszak specializálódott tartalmi és elosztási struktúráját felrúgva széles, bárki által követhető és fogyasztható tartalommal tette a legkülönbözőbb sportágakat, ezáltal a szélesebben értett egészségkultúra gyakorlatait, így a fitneszt is. A jelenségre a kultúratudomány felől érkezve – különösen régióinkban – eddig

nagyon kevesen reflektáltak, leginkább ismeretterjesztő cikkek és különböző dokumentum- illetve játékfilmek foglalkoztak a közösségi média és a testedzés kapcsolatával. Az egyik legjobban sikerült ilyen alkotás egy 2020-ban bemutatott svéd-lengyel dráma *Sweat* címmel Magnus von Horn rendezésében, melyen keresztül igyekszem fölrajzolni az említett interakciót és kölcsönös hatásmechanizmust, ami az intézményrendszer-szöveg-közönség hármasság elemei közt zajlik.

A *Sweat* felfogható egyfajta filmes kamaradarabként is, ugyanis végig a főhőst, a sikeres fitneszedzőt és Instagram influenszert, Sylwia Zającót követjük három napig. A kamera szinte végig Sylwián van, legtöbbször kissekkondban vagy premierplánban látjuk minden rezzenését. A külső tekintetnek való kitettség, a folyamatos szereplés áttételesen is megképződik a filmben, nézőként mi is voyeurrá válunk, mint a Sylwiát az autójából figyelő zaklató. A történet eredendő konfliktusa látszólag köztük van, a film végére viszont egyértelművé válik, hogy a legemberibb kapcsolódás kettejük viszonyában fedezhető fel egyedül. A *Sweat* tehát alapvetően Sylwia magánéleti krízisééről szól, egy többszázezer követővel rendelkező fitneszinfluenszerről, aki professzionális testedzői tevékenységével és napjairól részletesen beszámoló, egészséges életmódot propagáló Instagram-oldalával országának egyik celebritásává vált. Szűk három nap történésein át lehetünk tanúi annak, hogyan próbál megküzdeni személytelen kapcsolataival, az az őt szponzoráló egészségmárkakkal, családi helyzetével és egy zaklatási ügygel.

A film az influenszerek magányosságát emeli ki (Sylwia a játékidő legnagyobb részében egyedül van a különböző városi terekben, saját otthonában), felvillantja az Instagramon csak kivételes esetekben látható törékenységet, esendőséget, ami azonban a szembetűnő rendezői koncepción túl jól érezhető, az a főszereplő kiüttlansága életmódjából és válasznélkülisége a mindennapokban ért váratlan helyzetekre, embertársai nehézségeire. Ilyen példa a filmben az édesanyjával való felszínes kapcsolata, valamint annak új párjával való bizalmatlansága. Sylwia keresi a szereteteli kapcsolódás lehetőségeit anyjával, de bezárkózik (egy jelenetben szó szerint teszi ezt a gyerekkori szobájába), amint úgy érzékeli, hogy nem értik meg élethelyzetét, problémáit. A kimért, feszültséggel teli viszonyban a kimondatlanság és a kimondhatatlanság vegyül, egyik női karakternek sincs megfelelő verbális eszköztára érdemben kifejezni gondolatait, érzéseit.

De hasonló példa, amikor egy – gyaníthatóan – volt iskolatársa leszólítja Sylwiát egy bevásárlóközpontban és beszélgetésbe elegyednek. A nő kitárulkozik Sylwiának, gyorsan eljut odáig a diskurzus, hogy nemrég vetéléséről beszéljen, valamint arról, hogy nem akar újra próbálkozni a teherbe eséssel. Sylwia – a hatásos színészi játéknak köszönhetően jól érzékelhetően – fel sem ismeri beszélgetőpartnerét és erre a helyzetre is csak saját, megfelelő

kényszereknek engedelmeskedő, csillogással és fizikai aktivitással teli, mégis mozdulatlan, megrekedt élet(helyzet)ével tud előhozakodni, mondván úgy érzi, hogy legszívesebben abbahagyná a munkáját, vagyis letörölné a közel 600 ezer követővel rendelkező, és számos márkával intenzív üzeti kapcsolatot fenntartó Instagram-fiókját. Hogy vajon mi okozza Sylwia megrekedését (egyben a történet legfontosabb konfliktusát), a film közvetett módon tesz utalásokat – elsősorban filmtechnikai megoldásokkal, mint a hideg színek használata a fényképezés során, a tükröződő üvegfelületek gyakori alkalmazása, vagy az olykor kényelmetlenül hosszan kitartott kézikamerás, naturalisztikus közelképek. A tükröződő ablakok és maga a tükör (ami az edzőtermi selfie készítés egyik legfőbb kelléke) ebben az értelemben nem csupán díszletei a filmnek, hanem közvetítő közegként, médiumként viselkedve a rajtuk átszűrődő üzenetet (de)formálják.

Az én megerősítését végrehajtó telefonképernyő is hasonló funkciót tölt be, hisz Sylwia naponta több alkalommal jelentkezik be népes követőbázisának örömeire – sokszor banális, hétköznapi cselekvések alkalmával, például vezetés vagy egy bevásárlás után a lakásába való fellépcsőzés közben –, de legalább ennyiszer, ha nem többször, vissza is nézi saját feltöltött videóit. A külső tekinteteknek való kitettség interiorizálódik, a privát és a nyilvános tereket összemosó közösségi háló bénító hatalma napi rutinként köti gúzsba a főszereplőt, akinek még a szponzori kötelezettségeinek is eleget kell tennie – ezért is problémás az a videója, amin sír és társnélküliségére panaszkodik. Ezt a videót utólag látjuk, amikor Sylwia – szokás szerint – visszanezi önmagát. Mondanivalóját azzal kezdi, hogy a mai videó kicsit más lesz, mint a többi, „nem kell ugyanis mindennek a fitneszről szólnia.”¹²⁸

Az idealizált női testkép az utóbbi két évtizedben fokozatosan elkezdett a szupervékony (elég csak a 90-es évek kifutóinak modelljeire gondolni) helyett a kidolgozott, „tónusos” felé elmozdulni. Napjainkra részben a nagyobb, kerek fenék és a vékony csípő párosa, részben a közösségi média fitneszinfluenszereinek izmos, magabiztosságot és függetlenséget sugárzó fizikuma vált meghatározóvá a vágyott női testet illetően. Ebben a folyamatban egyszerre több tényező is közrejátszik: a már korábban felvázolt szabadidősport-expanzió, az egészséges test iránti megnőtt vágy/kereslet, valamint a médiakörnyezet nagy léptékű változása, az egyéni identitás színrevitelében történeti távlatban is jelentős mérföldkőnek számító közösségi médiaplatformok, például az Instagram megjelenése. Az edinburgh-i és sydney-i egyetem egészségpszichológiával foglalkozó kutatócsoportjai 2022-ben közösen jelentettek meg egy longitudinális vizsgálaton alapuló tanulmányt, amely különböző kritériumok alapján elemzi az

¹²⁸ VON HORN, Magnus (rendező, 2020), *Sweat* (film), Lava Films, 00:16:02.

Instagramon megjelenő női fitnessinfluenszereket. A hosszmetzeti kutatás során 2019 és 2021 tavasza között visszatérően vizsgáltak 10 népszerű profilt, valamint 10 márkát a közösségi platformon. Összesen 400 – egyaránt #thinspiration címkével ellátott – kép tartomelemzését elvégezve olyan kérdésekre keresték a választ, miszerint az influenszer és a brand profilok milyen ideális testképet közvetítettek az eltelt időben, valamint azt, hogy a bejegyzések mennyire szexualizálják a női testet. A témában módszertanilag rendhagyó tanulmány rámutat arra a sajátos jelenségre, amelynek során a fitnessprofilok nem csupán a testedzéshez kapcsolódó különböző márkák termékeit (étrendkiegészítők, izotóniás italok, tornaeszközök, ruházatok stb.), hanem magát az egészségtudatos életmódot kommercializálják.¹²⁹ A modern sport gazdasági szférához fűződő szoros viszonyát vizsgáló értekező szövegek már jó ideje beszélnek arról, hogy a sztársportolók teste termékként is értelmezhető, még hozzá olyan árucikként, melyet a média különböző platformjai tesznek láthatóvá, egyúttal kíváncsossá.¹³⁰

Ezen a logikai szálon tovább haladva azonban nem csak a celebritások vagy élsportolók, hanem a hétköznapi emberek is kommodifikálják saját testüket abban a pillanatban, amikor edzés utáni képeket/videókat tesznek közzé az Instagramon vagy TikTokon. Az üzlet tárgya azonban nem valamilyen márka terméke, hanem a követők, a tartalomfogyasztók aktivitása, az üzleti szféra helyett (előtt) a figyelemgazdaságba lépnek be ezek a felhasználók. Végősoron nagyon hasonló megküzdési mechanizmusok lehetnek jellemzők az átlagember-testedzőre, mint Sylwia Zając fitnessinfluenszer kitalált karakterére. A filmben Sylwia személyes harcát követhetjük önmagával, valamint a mediális ingerekkel, elvárásokkal, de a produkciós oldal másik végén, vagyis a tartalmakat gyártók követőinek is hasonló környezetben kell az önérvényesítés érdekében megküzdenie a vágyott testért. A tükörszimbólum kiterjeszthető a médiaipari- és fogyasztási lánc minden szereplőjére. Ezen öngerjesztő folyamatok feltárása során talán nem is meglepő, hogy Ahrens és társai megállapítják, a kiválasztott 10 népszerű fitnessinfluenszer a vizsgálati időintervallum során egyre inkább szexualizált testképet közvetít profilján, a folyamatra pedig a Covid-19 járvány kijárási tilalmakkal, karanténokkal terhelt, az edzőtermi testépítést az otthon falai közé kényszerített időszak csak ráerősített. A trendek alapján kíváncsnak tulajdonított idomok a képernyőn az algoritmusok működésének

¹²⁹ AHRENS, J. – BRENNAN, F. – EAGLESHAM, S. – BEULO, A. – LAIRD, Y. – MANNER, J. – NEWMAN, E. – SHARPE, H., A Longitudinal and Comparative Content Analysis of Instagram Fitness Posts, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022, 19(11). <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/11/6845> (Utolsó letöltés ideje: 2023.04.13.)

¹³⁰ KOVÁCS Ágnes, *Élsportolók és a média munkatársainak kapcsolata a XXI. század elején Magyarországon*, Ph. D. értekezés, Testnevelési Egyetem, Budapest, 2021.

logikájánál fogva kattintásonként megsokszorozódnak, a fitness iránt érdeklődő tartalomfogyasztó különböző edzés módszerek mellett az átlagos testalkathoz képest irreálisan izmos, szikár és kidolgozott testekkel fokozott mértékben találkozunk. A tanulmány következtetésében ennek pszichológiai és fiziológiai veszélyeiről olvashatunk, a 'body dissatisfaction', vagyis a saját testünkkel való elégedetlenség különböző testkép- és evészavarokhoz, adott esetben testedzésfüggőséghez vezethetnek.¹³¹ Mindazon túl, hogy a lehetséges hatásokat leírják a szerzők, sem a prevenció lehetséges módjait, sem konkrét hatásvizsgálatokat nem olvashatunk, a témával foglalkozó ismeretterjesztő és tudományos írások nagy részéből épp ezek a nehezen felmérhető és számosítható összefüggések hiányoznak leginkább.

Ami azonban a tudományos érdeklődésből is egyértelműen kirajzolódik a fitnesszel kapcsolatban, az a mediális ökoszisztéma gyors változásait lekövető jellege. Napjaink influenszerei az egyéni, rekreációs testedzést fölemelték a médiasportok piacára, a hagyományos versenysportokhoz képest meglehetősen alternatív úton. Ahhoz, hogy ez a tézis megállja a helyét, érdemes a médiasport fogalmát újragondolni, a tudományos diskurzusokba eddig beépült jelentéseit kiterjeszteni. Ahogy Fodor Péter is rámutat a bevezetőben többször hivatkozott kötetében, alapvetően két egymással párhuzamosan érvényben lévő paradigmáról beszélhetünk a sportmédiát kutatói részéről; a technopesszimista és az optimista álláspontról. Azonban akár kudarcként fogjuk fel, hogy a sport alárendelődik a kapitalista termelés működésének profittermelő ágazattá válva, vagy épp egy gyümölcsöző házasságként tekintünk a sportesemények és a média kapcsolatára, mindkettő esetben elsősorban professzionális sportágakról és a televízióról van szó. Jelen dolgozat azonban a médiahibridizáció során kialakult együttélések és új jelenségek feltérképezésében is érdekelt, ezért magától adódik a feladat, hogy a korábban rögzült fogalmak jelentéseit finomítva (vagy épp azokat jelentősen újraértve) a 2020-as évek folyamataira koncepcionális szinten is érzékenyen reflektáljon. A fitnessinfluenszerek tevékenysége idő- és térbeli viszonyait tekintve a profi sport versenykereteivel és a televíziós műsorstruktúrákkal sem összeegyeztethető. A rövid motivációs videók, a fizikumot előtérbe helyező, nem ritkán szexualizáló pozíciókban (és hiányos öltözetben) készült képek azonban beleillenek az újmédia digitális platformjainak audiovizuális ingereket fokozó és azokat minduntalan kielégítő működésmódjába.

A témában releváns magyar Instagram-celebritásokat megfigyelve szembetűnő lehet, hogy mennyire széttartó a profilok arculata, mind a tartalmi- és a stíluselemeket vizsgálva, de

¹³¹ AHRENS J. et al, *i.m.*

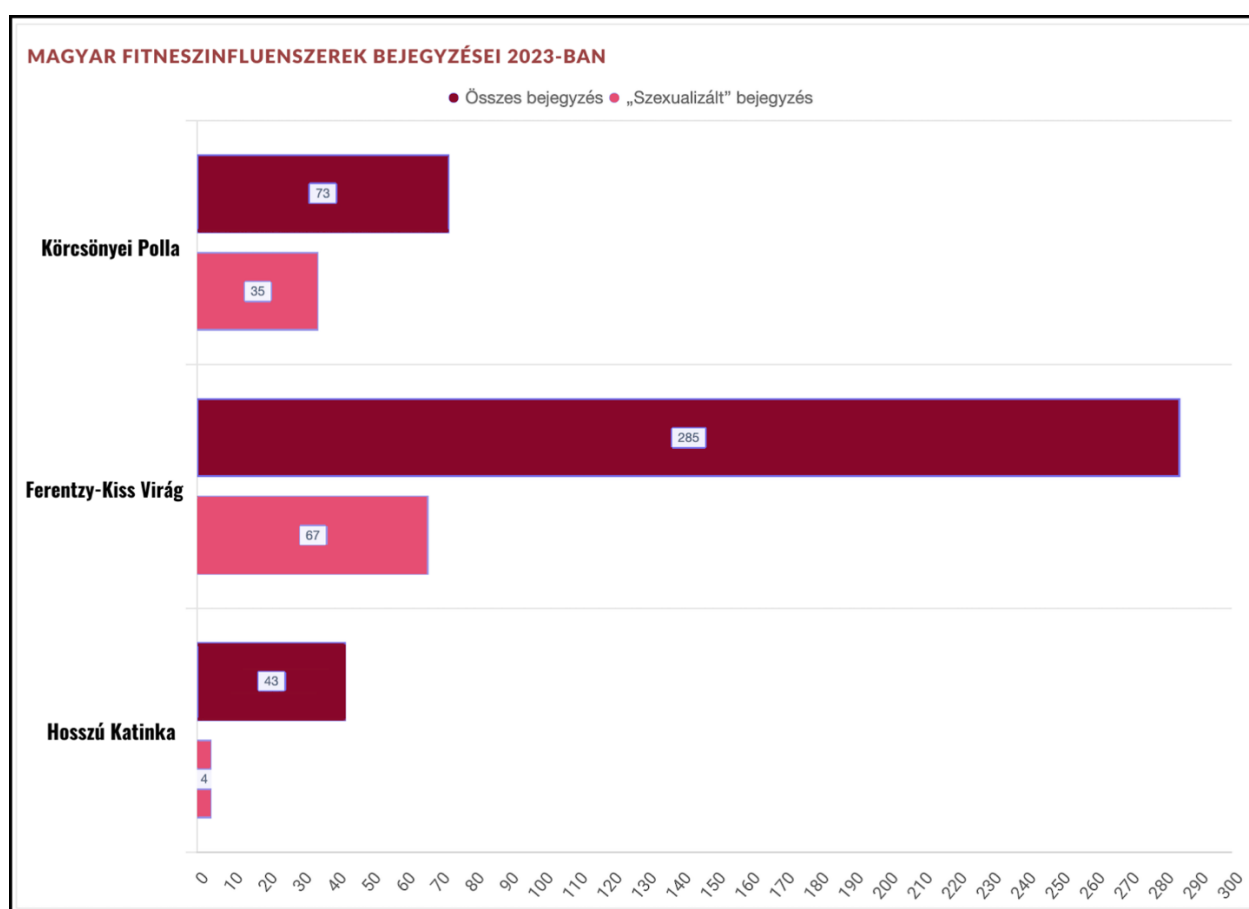
az üzleti érdekeltségek miatt létrehozott, vagyis a márkázott tartalmak is másképp jelennek meg. Nem egyszerű pillanatképet készíteni különböző közösségimédia-platformokon, ha valamilyen specifikus szűkítést kell végezni – elég csupán az influenszerek rendkívül vegyes tevékenységére gondolni –, de a rendelkezésre álló összesítő és összehasonlító oldalak szűrései is megkérdőjelezhetők. Jelen rövid vizsgálathoz a StarNgage honlapját vettem alapul, mely egyfajta nemzetközi piactérként működik digitális tartalomkészítők számára, pontosabban különböző márkák és influenszerek egymásra találásának megkönnyítéseként jött létre. Országokra és tartalomtípusokra, valamint platformokra (YouTube, TikTok, Instagram) lebontva végezhetünk el kereséseket. Magyarország ('Hungary') és a fitnesz ('fitness') kulcsszavak használatával egy több, mint 100 tételes listát kapunk olyan magyar személyekkel, melyek esetében a testedzés releváns hívószó lehet. A néhány ezrestől a több százezres követőszámmal rendelkező profilokig sorrendbe szedhetjük az influenszereket. Ennek a listának a dobogóján 2023 januárjában három női közszereplőt találhattunk, három teljesen különböző karakterű és tevékenységet végző profil. A szöveg egy korábbi pontján említett professzionális vagy amatőr kérdés itt is felmerülhet, de (média)iparági szempontból mindhárom profi tartalomgyártónak minősül: első helyen Körcsöneyi Polla (közel 611 000 követővel), a másodikon Hosszú Katinka (392 000), a harmadikon pedig Ferentzy-Kiss Virág (236 000) állt.¹³² Közülük a magyar úszósport egyik legeredményesebb atlétája, a háromszoros olimpiai bajnok Hosszú Katinka („hosszukatinka”) rendelkezik az Instagramon 2014-ben bevezetett kék pipával, mely a neve mellett jelenik meg és a hitelesített közszereplői státuszát hivatott jelezni. Ezt épp a kivételes sportolói teljesítménye miatt lényeges kiemelni, mellyel a legkeresettebb fitneszinfluenszerek közt egy viszonylag szűk típusba tartozik. Az előtte álló, a legtöbb követővel rendelkező Körcsöneyi Polla („kp.polly”) például egy jellemző Z-generációs karrierutat mutat, az újmédiában szocializálódott és ott korai sikereket elérő médiaszemélyiség, aki a YouTube-on tinédzserként kezdett népszerű videójátékokról gameplay videókat gyártani egy barátnőjével, mára pedig saját, élelmiszereket forgalmazó márkája van. Az ő tevékenysége nem kizárólag egy platformra korlátozódik, tartalmai sokszor saját kultuszát tematizálják (az influenszer-jelenségre jellemzően szorosán tartja kapcsolatot követőivel/rajongóival, számos videót az ő kéréseiknek eleget téve készít el), de magas követőszáma miatt csábító célpont különböző étel- és divatmárkák számára is, így az együttműködésekéből is számos bejegyzés születik. A fitnesztevékenység csak kiegészítőelem profiljában, az egészségmegőrzés és az

¹³² Top Fitness Instagram Influencers in Hungary in 2023, *StarNgage*, <https://starngage.com/app/in/influencer/ranking/hungary/fitness> (Utolsó letöltés ideje: 2023.01.31.)

alakformálás jegyében készült posztjai legfőképp edzőtermekkel és étrendkiegészítő brandekkel közös termékpromóciókban merülnek ki. A listán harmadik helyet elfoglaló Ferentzy-Kiss Virág („viragakiss”) is hasonlóan aktív jelenléttel bír, legalábbis ami a követőkkel való kapcsolattartást és a márkázott tartalmakat illeti, azonban ő egy újabb típusát testesíti meg a fitness témájú tartalomgyártóknak, még hozzá a magánéletben is testépítéssel foglalkozó, az edzőtermet tehát többszörösen is munkahelyként használó, sportszakmai értelemben is professzionális fitnessinfluensterét. A kisgyermekes édesanyaként is a fitnessiparban, végsősoron a médiaiparban dolgozó Kiss Virág karrierjét tekintve a *Sweat* kitalált főhősnőjével mutat rokonságot: a sikeres Instagram-fiók mögött hosszú évek edzőmunkája van, többek közt egy amatőr testépítő világbajnok cím bikini fitness kategóriában, valamint járatosság az egészségtudatos étkezésben. *Shape Up* névvel egy komplex alkalmazást vitt piacra, mellyel különböző célokat és nehézségeket beállítva (fogyás, izmosodás) speciális étrendet, edzőmódszereket kapunk. Az alkalmazáshoz tartoznak megvásárolható saját márkás krémek, gélek, ruházatok, valamint étrend- és edzőtervező naptár is. A professzionális tanácsadás, útmutatás mentén lehet talán legjobban leírni Kiss Virág profilját, aki magánéletéről is beszámol követőinek.

Ez utóbbi jelenség mindhárom „dobogós” fitnessinfluenstert jellemzi bizonyos mértékben, ha a 2023 januárjától 2024 januárjáig tartó időszakot, az esettanulmány vizsgálati intervallumát vesszük alapul. Hosszú Katinka esetében egy speciális tartalomlogikáról, többek között a sztársportoló kulisszák mögé engedési gesztusáról beszélhetünk. Ami azonban a dolgozat szempontjából fontosabb különbség, az a testek szexualizált megjelenítésének problémája. Hosszú Katinka és Kiss Virág a testüket munkaeszközként is használó atléták, előbbi ráadásul világszinten ismert sportoló, aki szintén aktív az üzleti életben, saját márkája az Iron Lady nevet kapta, melyet a teljesítménye előtt meghajló közvélemény aggatta rá legnagyobb sikerei idején. A bámészkodó tekintetnek eredendően ki vannak téve a hozzá hasonló sportolói testek, ezek bemutatása különböző közösségimédia-bejegyzésekben leginkább a változatosság bemutatására alkalmas aktusok (például nem a sok testrészt mutató sportruházat, hanem egy báli ruha hordása), Körcsöneyi Polla esetében azonban egészen mást láthatunk az elemzett intervallum tizenkét hónapját vizsgálva, a testi adottságok sok esetben promóciós, motivációs vagy edukáló célzat nélküli prezentálását; a test önmagában és önmagáért jelenik meg a jelentés helyett sokkal inkább „jelenléthordozóként”. Ahrens és társai öt jellemző pózt jelöltek meg kutatásukban, melyek alapján a fitnessinfluensterek tartalmait, pontosabban testük objektifikációját és – nem minden esetben, de általában vele szoros viszonyban – szexualizációját egy kódolási rendszerben meghatározták és összehasonlították.

Ilyen a fenék előretolása (általában tükörszelfi készítésekor), a hát homorítása, a mellkas és a vállak kitolása szemből, a haj vagy ruha megérintése, valamint az egyik láb előretolása a fenék hangsúlyozására.¹³³ Akár ezeket a sajátosságokat, akár az idealizált női test 21. századi trendjeit (kidolgozott idomok, lapos has, kerek fenék kiemelését) vesszük alapul, Körcsöneyi Polla számos bejegyzése egyezik a kritériumokkal, s ha figyelembe vesszük, hogy nem mindegyik képhez tartozik interpretációnak teret adó, a fizikai megjelenés tényét árnyaló motivációs vagy épp edukáló kísérszöveg, a test mint társadalmi pozíciót és jelentéseket inherens módon hordozó entitásként áll elő. A bourdieu-i legitim test digitális médiarendjébe illeszkedő vágyott és egészséges, idealizált megvalósulását.

1. ábra

Ez a vázlatos áttekintés (1. ábra) – kutatócsoport híján és a disszertáció alapvető módszertani megfontolásai okán – természetesen nem minősül olyan alapos adatelemzéssel készült vizsgálatnak, mint amelyet Ahrens és társai korábban hivatkozott tanulmányukban

¹³³ AHRENS, J. et al, *i.m.*

elvégeztek, de épp elégnek bizonyulhat ahhoz, hogy kiemeljem e három közéleti személyiség tevékenységének példaértékét. A kategorizálási bizonytalanságokon túl (ki minősül fitnessinfluensternek és ki nem) a testedzés színrevitelének és a rá épülő üzleti aktivitásnak egészen egyedi modelljeivel szembesülhetünk Magyarország legnépszerűbb Instagram profiljain. A sportoláshoz fűződő szorosabb vagy távolabbi viszonytól a bejegyzések szexualizált tartalmain át a karrierutak különbségeiig számos eltérő profilt láthatunk, viszont a márkaépítési szándék, valamint a kidolgozott test fokozott reprezentációja a vizsgált három Instagram-fiókra egyaránt jellemző – ahogy rajtuk kívül egyébként számos fitnessinfluenster tevékenységére is.

Maradva az 1. ábrán látható médiaszemélyiségnél, az eredmény összehasonlíthatóságát némileg rontja, hogy Hosszú Katinka éppen a 2023-as esztendőben volt terhes első gyermekével, majd szülte meg kislányát, így bejegyzései a korábbi évekhez képest sokkal kevésbé szóltak saját üzleti, illetve sporttevékenységeiről. A másik két vizsgált profinnál viszont nem csupán a posztok száma, hanem azokon belül az Ahrens és társai által felállított kategóriarendszer alapján szexualizált pózok aránya is igen magasnak mondható. Míg Körcsöneyi Polla alapvetően több platformon van jelen (jelentősebb a videós tevékenysége; két Youtube-csatornáján összesen közel 800 ezer feliratkozóval rendelkezett a mintavétel intervallumában) és fontos szempont, hogy ő már celebritásként kezdett életmóddal kapcsolatos tartalmakat készíteni. Ferentzy-Kiss Virág eközben egy hagyományos fitnessedzői életpályát mutat, aki előbb amatőrként belépett a professzionális testedzés világába, majd az ott felhalmozott tudást felhasználva maga is trénerre vált, s közben szakmai berkekben megszerzett hírnevét az online térben is áruba bocsátotta. Így lett többek közt a piacvezető GymBeam sporttáplálék-kiegészítőket forgalmazó webáruháznak a hivatalos arca. Az egyik legérdekesebb – egyúttal közös nevezőt jelentő – eredmény a vizsgálat során, hogy a két érintett közszereplő Instagram-oldalán a szexualizált beállítások nem csupán a „legitim” test színrevitelének adekvát környezetét biztosító, sporthoz szorosabban kapcsolódó tartalmakban volt jellemző (a konkrét sporttevékenységtől a különböző táplálékkiegészítő- vagy sportszergyártó márkákkal való együttműködésekig), hanem a hétköznapi helyzeteket megörökítő képekben, rövid videókban is. Összességében a közel 50 százalékos (Körcsöneyi Polla) és a kis híján 25 százalékos (Ferentzy-Kiss Virág) arány a szexualizált pózokat tekintve ezen a kis mintán is jelentősnek mondható. Az idomok ilyen formán való megmutatása minden második, illetve negyedik bejegyzésben egyrészt az üzleti profilok mögött meghúzódó alapvető koncepciót is hűen tükrözi – megteremteni a legitim testet, egyúttal a legitim test elérése iránti vágyat –, másrészt a követők figyelmét és esztétikai értékvilágát is pozicionálja; átszexualizált képeket,

videókat feltölteni a közösségi platformokra immár normalizált cselekvés, a figyelemgazdaság piacán való érvényesülés egyik leghatékonyabb eszköze.

A tartalomfogyasztót elárasztó idealisztikus testképek, s azok lehetséges egészségkárosító hatásainak kérdéskörén túl Roberta Sassatelli kutatói magatartását is alapul véve a tágan értett fitneszkultúrát fontos egy megélt kultúraként is vizsgálni, ahol nem passzív befogadók, hanem saját testükről végsősoron önálló döntést hozó aktorokkal kell számot vetni, akiknek edzéstevékenységei sokszor nem elszigetelt módon, hanem valamilyen közösségi formában történik.

Az Európai Sport Charta már korábban idézett sportdefiníciójának kulcsfontosságú tétele a sport társadalmi kapcsolatok teremtésére alkalmas természetéről szól. A rekreációs sportok egyik legfőbb, a dolgozat szempontjából sem elhanyagolható vonzereje az egyéni fizikai önoptimalizálás mellett a társas igények kielégítése. Az olyan szabad ég alatt végezhető mozgásformák, mint a gyaloglás, futás, kerékpározás, új dimenziót, illetve új motivációs faktorokat nyújtanak, ha nem egyéni, magányos cselekvésként, hanem barátokkal, edzőtársakkal közösen végezzük. Az edzőtermi edzés már felvázolt térszerkezetéhez is hozzátartoznak a társas interakciók (a recepción, az öltözőben, az eszközök között), s maga az erő kifejtés is működhet partnerrel, különösen, ha személyi edzővel dolgozik valaki.

A rekreációs sportágak alakulástörténetében az utóbbi évtizedekben megfigyelhető, hogy a hobbisportolók számának növekedésével az elérhető sportágak, mozgásformák száma is egyre magasabb. A különböző eszközigénnyel rendelkező, elsősorban állóképességet javító sportok esetében a közösségi jelleg mellett az amatőr versenyek iránti igény is megnőtt. Az olyan új, a funkcionális edzés előnyeit magukban foglaló és az extrém testedzés felé mutató kombinált sportágak, mint a crossfit, az ultrafutás¹³⁴ vagy a Spartan Race népszerűvé válásában ez a versenyesezési folyamat játszik nagy szerepet. Persze az élménytársadalom koncepciója felől szemlélve az erős testi ingerek, a fokozott önoptimalizálás, adott esetben a veszély keresése megalapozottnak tűnhet. A nyugati társadalmakban „[...] a szórakoztatóipar növekvő élménykínálata és fokozódó ingertelítettsége elidegeníti az embert az egyszerű önfeledt, személyes örömeiktől”¹³⁵, amire adekvát válaszreakciónak tűnhet az extremitás felé való

¹³⁴ Ultrafutószámának minősül minden olyan verseny, melynek távja a maratoni 42 195 méternél hosszabb. Számos kategóriája van, időre (például 24, 48 órás vagy épp hatnapos) és távra is rendeznek versenyeket, többnyire amatőr futók részvételével. Az adott táj sajátosságait is le kell küzdeniük a versenyzőknek. Magyarországon a magát az ország legnépszerűbb közösségi sporteseményeként számontartó 221 km-es Ultrabalaton a legnagyobb ultramaraton, a világ egyik leghírhedtebb száma pedig a Sparthatlon, az Athén és Spárta közötti 246 km-es verseny, melynek ötlete az ógörög Pheidippidész futár mítoszában alapszik.

¹³⁵ ÁBRAHÁM Júlia, *Rekreációs kultúra a fogyasztói társadalomban*, Ph. D. értekezés, Testnevelési Egyetem, Budapest, 2016, 75.

fordulás, az érzelmi, szellemi és fizikai határok feszegetése. Amíg a rekreáció – az internet elterjedése idejéről való alapjelentése szerint – hozzájárul az egyén élethelyzetének és életkorának megfelelő optimális energiaszint megteremtéséhez, addig az átmediatizált mindennapokban tapasztalt egészségkép sok esetben ellentmondásban áll ezzel a visszafogott definícióval. Az étrendek, edzésmódszerek és a saját testtel való törődés a fogyasztói magatartáshoz igazodva az egészség, valamint az egészséges test túltermelődését eredményezi a közösségi médiák platformjain. A szélsőséges életmódot közvetítő képek burjánzása a fokozott teljesítményt, az energiabefektetés megsokszorozását eredményezheti az elkötelezett testedzők részéről. Ebben a médiakörnyezetben vált rendkívül népszerűvé a crossfit és a Spartan Race, mely sportágak a kilencvenes és kétezres években intézményesültek az Egyesült Államokban, de a 2010-es évekre világszerte elterjedtek, klubok, termek, versenyek formájában.

Utóbbi egy szabadtéri akadályverseny-sorozat, melynek futamait a pár kilométeres távtól a maratoni hosszáig rendezik meg különböző akadályokkal és szintezéssel. A Spartan Race teremítőinek célja egy olyan verseny feltalálása volt, melyben egyesülnek a hagyományos állóképességi sportok, valamint az ügyességi számok skilljei. A legrövidebb táv teljesítése is komoly erőpróbát jelent egy átlagos edzettségű ember számára, a sorozat célja nem titkolt módon az egyéni kondíció határainak, valamint a tűrőképesség végletekig való kitolása. Hasonlóan extrém mozgásformának minősül az utóbbi két évtizedben szintén óriási sikersportággá növvő crossfit. A funkcionális edzésre építő, vagyis a lehető legtöbb izomcsoportot megdolgoztató, izmokat és erőnlétet is növelő gyakorlatok a gimnasztika, a súlyemelés, az erőemelés és a különböző állóképességi sportok sajátosságait viselik magukon. A mindennapi mozdulatokból (guggolás, kitörése, emelés) merítő magas intenzitású crossfit köredzések, egyénileg mérhető WOD-ok (workout of the day) formájában úgy hirdeti magát, mint egy univerzális edzés, amely mindenre felkészíti a kitartó embert és valódi állóképességet, valódi izmokat nyújt. Míg a Spartan Race szabadterén, addig a crossfit egy speciálisan berendezett edzőteremben üzhető, s az imént említett kitartás mindkettő esetében kiemelt fontossággal bír. A kíméletlen nehézségű pályákat és köredzéseket csak elhivatott, a fájdalmat és az extrém erő kifejtést jól tűrő egyének tudják teljesíteni, de semmiképp sem izolált módon, ugyanis mindkét sportágban kiemelendő a közösség megtartó ereje. Mivel amatőrökről, hobbisportolókról beszélhetünk az esetek nagy többségében, nem anyagi érdekek, hanem részben a sportágak helyi versenyein/edzőtermeiben kialakult barátságok, kapcsolatok motiválják a saját fizikai teljesítőképességükkel küzdő embereket. Az új mozgásforma által olyan identitáselemeket tudnak fölvenni az elhivatott testedzők, melyek akár a mindennapi élet

egyéb területein is megmutatkoznak. Az extrém edzés közben nem csupán fizikai, hanem mentális és érzelmi szinten is nagyobb önismeretre lehet szert tenni, az önoptimalizálás ezen látványos formája pedig természetesen az elkötelezett crossfitesek és „spártaiak” részéről médiahasználatukra is hatással van. Az edzések, versenyek utáni közösségimédia-bejegyzések Marcelle Dawson tanulmányában is fontos hivatkozási pontként szolgálnak. A szerző Susie Scott *'reinvented institutions'* fogalmán keresztül érvel amellett, hogy a crossfitezők a késő-modernség ezen új identitáskonstrukciós modelljével írhatók le a legjobban, miszerint egy új, társadalmilag látható identitás megalapozása érdekében önként tagozódunk be valamilyen intézményes keretekbe az önfejlesztést szem előtt tartva.¹³⁶ A crossfit közösségei megkövetelik a bevonódást, a transzformálás nem csak a testi adottságokra érvényes irányelv, hanem az újonnan belépők számára teljes identitásukra is vonatkozik. Aki csatlakozik egy ilyen csoporthoz és nem hull ki rövid időn belül, a közös edzésmunka, az egyéni és kollektív fizikai határok átlépésének (például a rekorddöntések) tapasztalata okán önkéntesen válik egy intézményesült, szabályozott közösség büszke tagjává, amire – részben önmegerősítésként – szociális kapcsolataiban előszeretettel hivatkozik. Dawson a crossfitezőket a többségi társadalom által gyakran illetett 'cult' szó derogáló jelentését igyekszik lebontani, de ő is beismeri, hogy az átlagemberek megítélése meglehetősen szkeptikus a sportággal és az azt körüllegő fanatizmussal kapcsolatban. Ezt a tekintetet internetes mémek százai erősítik, némelyik érezhetően önironikus hangvételben, míg mások valóban a különösebb belső tudás nélküli, hétköznapi emberek oldaláról reflektálnak a crossfitezők viselkedésére. Az egyik ilyen mém az 1999-es David Fincher film, a *Harcosok klubja* egyik ikonikus jelenetét fordítja ki, miszerint „A crossfit olyan, mint egy fordított Harcosok klubja. Mert az első szabálya az, hogy soha nem fogd be a pofádat, ha a crossfitról van szó”¹³⁷ – szól a mém nyers fordításban.

Ahogy korábban már említést tettem róla, a fokozott mértékű testedzést tudományos értelemben eddig főként a pszichológia területéről kezdték el feltérképezni, leggyakrabban a testedzésfüggőséggel összefüggésben, valamint az egészséges testképre káros egyéb jelenségekkel kapcsolatban, melyek étkezési zavarokhoz, bulémiához, anorexiához is vezethetnek. Ritkább esetekben, főként ismeretterjesztő cikkek formájában a testépítés, a fitness vagy épp a crossfit jótékony pszichés hatásairól is olvashatunk. Egy magyar pszichológus a fitness trackerek (teljesítménymérő technikai eszköz) pozitív pszichológiai

¹³⁶ DAWSON, Marcelle, CrossFit: Fitness Cult or Reinventive Institution?, *International Review for the Sociology of Sport*, 52/3, 2017 május, 361-379.

¹³⁷ 25 CrossFit Memes That Are Way Too Funny For Words, *sayingimages.com*, 2022.02.10. <https://sayingimages.com/crossfit-meme/> (Utolsó letöltés: 2023.04.13.)

következményeiről,¹³⁸ egy angol nyelvű, önmagára szintén pszichológusként hivatkozó szerző pedig a crossfit során előforduló mentális nehézségek leküzdéséről ír,¹³⁹ pontosabban a negatív gondolatok kizárásáról a még komolyabb teljesítmény elérése érdekében. Mindkét cikk elfogult az adott sportág iránt, s noha szaktudományos felvértezettségről tanúskodnak a szerzők öndefiníciói, a lehetséges káros hatások (a fitness tracker eredményei esetében a versenyhelyzet, megfelelési kényszer, míg a crossfitról szóló cikkben a túledzés) meg sincsenek említve. Jelen fejezet írása közben járta körbe az internetet a hír, miszerint egy Erchana Murray-Bartlett nevű 32 éves ausztrál nő egymás után 150 napon futotta le a maratoni távot, ezzel új Guinness-rekordot felállítva. A Magyar Távirati Iroda közleményében adalékként az is meg volt említve (amit átvett a legtöbb magyar nyelvű sajtóorgánus), hogy a férfiaknál az a Gary McKee a csúcstartó, aki épp 2022 december 31-én fejezte be egész éven át tartó maratonfutását. Ez azt jelenti, hogy a háromgyermekes, idősödő amatőr futó az év mind a 365 napján lefutotta a 42 km-es távot. Murray-Bartlett esetében összesen megközelítőleg 6300 km-ről van szó, amit a futónő Ausztráliát északról déli irányba átszelve tett meg, McKee pedig minden egyes nap munka előtt teljesített a maratont, egy év alatt több mint tizenötezer kilométert futva. Ugyan mindkét esethez jótekonysági akció, egy nemes célért való adománygyűjtés is kapcsolódott, a legolvasottabb nemzetközi híroldalak – ahogyan az MTI is – elsősorban a rekordokra és az átlagemberek számára szinte felfoghatatlan teljesítmények szenzációértékére építve írták meg az anyagot. Az említett két hobbifutó nem influenszerként tevékenykedik, de tettük bejárta a világsajtót, gyűjtési akciójuk pedig önmagában feltételezi, hogy tudatosan készültek a nyilvánosságra, magányos futásuk magában rejtette a médiaesemény lehetőségét. Az emberfeletti teljesítmények felmagasztalása számos problémát, kényes kérdést fed el, amit Erchana Murray-Bartlett vagy Gary McKee esetében sem tematizál mélységében a sajtó és az online beszédter. Az emberi teljesítőképesség limitjeinek kitolása rendkívüli egészségügyi kockázatokkal jár, ennek az élsportolók karrierútjai, élettörténetei, elbeszélései is épp elég bizonyítékként szolgálhatnak, ám amikor az extrém megterhelésnek hétköznapi emberek teszik ki magukat sporttudományban jártas szakemberek bevonása, dietetikusok által speciálisan kidolgozott étrendek, valamint mentális felkészítés nélkül, könnyű belátni a lehetséges káros következményeket. Az önmagát folyamatosan túlteljesíteni akaró amatőr sportoló egészségére,

¹³⁸ MOLNÁR Dorottya, Technológia a pszichológiában – fitness tracker mint jóllét-növelő, *mindsetpszichologia.hu*, 2017.07.12. <https://mindsetpszichologia.hu/technologia-a-pszichologiaban-fitness-tracker-mint-jollet-novelo> (Utolsó letöltés: 2023.04.13.)

¹³⁹ DEHATY, Adam, Build Mental Strength: The Psychology of CrossFit Games Athletes, *boxrox.com*, 2016.08.06. <https://www.boxrox.com/build-mental-strength/> (Utolsó letöltés: 2023.04.13.)

valamint a hosszú távon identitáskonstrukciójukat ezekre a teljesítményekre alapozó követőkre egyaránt.

A két említett amatőr maratonfutó mellé kívánczik a legsikeresebb és legismertebb magyar női ultrafutó, Lubics Szilvia példája is. Az 1974-ben született, civilben fogorvosként dolgozó és három gyermeket nevelő édesanya gyermekkorában egyáltalán nem sportolt, a futást felnőttként kezdte, fél év alatt már maratoni távot tudott teljesíteni. Kivételes adottságát az állóképességi sportokhoz az élsporthoz későn fedezte fel, ám nem hivatásos sportolóként az ultratávokon a lehető legmagasabb szintig jutott. Többszörös Spartathlon és Ultrabalaton győztes, számos kontinensen versenyzett kiemelkedő eredményekkel, két könyvet is írt ezekről a teljesítményekről, valamint motivációs edzéseket tart cégeknek. Több interjúban is élete egyik legnagyobb megpróbáltatásának nevezte a 2022 végén megnyert, Antarktison rendezett ultramaratont, ahol a versenyzőknek jócskán fagypont alatt, hóban, jeges szélben kellett megtenniük minél több kilométert hat nap, vagyis hat szakasz alatt. Tanulságos összehasonlítani Lubics saját Facebook-oldalán, a verseny egyik állomása után közzétett naplószerű bejegyzését egy két hónappal későbbi riportban közreadott önvallomásával. A futónő az extrém viszonyokat már megszokhatta, több kontinens sivatagaiban is tett meg ultramaraton távokat, az antarktiszi hideg azonban saját bevallása szerint neki is nagy megpróbáltatást jelentett. Az utolsó szakasz előtti értékelése (mely közvetett idézetek formájában szerepel a bejegyzésben, amit férje, Lubics György írt meg Szilvia közel negyvenezer követővel rendelkező Facebook-oldalán) az élsportolói önelbeszélések klasszikus fordulatait juttathatja eszünkbe. A nehézségek és hátráltató tényezők sorolása után jön a sorsfordító elszántság leírása, kiragadva egy konkrét cselekvést, amely visszasegíti a futót célja eléréséhez: „[...] lehajtottam a fejem, összeszedtem a pályán szétszórt gondolataimat, elengedtem a nehézségeket, amin úgysem tudtam változtatni, csak a feladatra fókuszáltam, és csináltam amit kellett: mentem, amíg nem szóltak, hogy vége. Kiástam a zsákom a hó alól.”¹⁴⁰

Kétségünk sem férhet hozzá, hogy közel 200 km-t megtenni hat nap alatt sarkvidéki körülmények között élsportolói mentális felkészültséget igényel, ám az ehhez hasonló versenyek mezőnye Lubics Szilviához hasonló, profi karriert aligha befutott lelkes atlétákból áll össze, akik az extrém állóképességi sportok mellett köteleződtek el. Lubics megnyerte az antarktiszi ultramaratont, visszatekintve szűk két hónappal később azonban bevallotta egy videós riportban, hogy cseppet sem ésszerű keretek között kellett teljesítenie neki és társainak:

¹⁴⁰ Lubics Szilvia, Facebook, 2022.11.30
https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0dkoiGm7s13ptnwtSLkdiKVspfKymwKW3rEmahUrQgQTcCuKj8PJXaLVRxbK2rLjml&id=100044626740347 (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

„[...] sokszor éreztük úgy, hogy ez nem normális, amilyen körülmények közt vagyunk és próbálunk futni.”¹⁴¹ Az egyéni krízishelyzet kollektív aggodalmakat váltott ki a futóból, aki utólag, implicit utalás formájában ugyan, de a verseny rendezőinek felelősségét is tematizálja. „Sőt. Azért nem egyszer volt az, hogy azt gondoltam – nem csak én, hanem a többi futó is – hogy ez így már nem oké. Most már rég a hajón kéne lennünk. Izgultunk, hogy hogyan fogunk visszakerülni”¹⁴² – hangzik el rögtön.

Ahogy több szöveghelyen is említettem, erre az összetett problémára elsősorban a pszichológiatudomány reagált az utóbbi években, ehhez elég megnézni a hazai egyetemi képzés kedvelt témaválasztásait. Ha összeszámoljuk, hogy a 2017 és 2022 közötti öt évben mennyi testképzavarral, fitnesszel kapcsolatos szakdolgozat született néhány graduális képzésben, a tudományos érdeklődés világossá válik. Az intézményi honlapok keresőmotorjainak különbözősége miatt három magyar tudományegyetem adatbázisát használtam, melyeknél lehetőség volt az említett időintervallumon belül az alábbi tárgyszavak alapján szakdolgozatokra keresni: testképzavar, fitnessz, testedzésfüggőség, közösségi média. Csak a Szegedi Egyetemen 2017 és 2022 között nyolc ilyen témájú tanulmányt találunk, főleg pszichológus hallgatóktól testkép- és evészavarok, függőségek kialakulásáról, leggyakrabban fiatal nőket véve mintául. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen is nyolc, míg a Debreceni Egyetemen hét darab témába vágó szakdolgozatot tartalmaznak az adatbázisok. Ez összesen 23 hallgatói záró- és szakdolgozatot jelent három egyetemet vizsgálva ebben az eléggé leszűkített témában, melyeknek kétharmada pszichológia tanszékeken íródott. Ezek az adalékok részben az Ahrens és társai által írt tanulmány következtetéseit is erősítik, ugyanakkor jelzik, pontosan aligha mérhető a rekreációs testedzéssel kapcsolatos online tartalmak hatása a felhasználókra, a témában készült a cikkek és szakdolgozatok (melyek tágran értelmezve ugyanannak a testtel kapcsolatos médiaszöveg-korpusznak a részei, mint a filmek, Instagram-bejegyzések) azonban elkezdtek különböző célközönségeket, egy-egy speciálisan meghatározott részterületet vizsgálva feltárni az összefüggéseket az egyén és a mediatizált testek között.

A hétköznapiak tűnő emberek hétköznapi mozgásformái átélhetővé teszik a saját testünkkel való foglalkozást, motiválhatnak a televízióban látható látványsportokkal szemben, ám jobban szemügyre véve a már említett fitnessinfluenzsereket és amatőr sportolói identitásmintázatokat a sajtóban, világossá válik, hogy a testedzést közvetítő profilok mögött

¹⁴¹ Rudy Project Hungary, *Rudy Project világa EPI - ULTRAMARATHONT NYERNI AZ ANTARKTISZON*, Youtube, 2023.01.30., 00:10:47 <https://www.youtube.com/watch?v=4a9VhbbDmRw> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹⁴² Rudy Project Hungary, *i.m.*, 00:11:08.

sokszor nem átlagos edzettségű személyek messze nem átlagos teljesítménye van. Végsősoron ugyanaz a távolság kezd megképeződni a fogyasztók és az aktorok között, mint a professzionális, évtizedek óta intézményesült médiasportok esetében, például egy Super Bowl vagy egy labdarúgó világbajnokság nézése közben.

4.4 Konklúziók: Önmérés, önfejlesztés a mediatizált test korában

Az előző alfejezetben vázolt folyamatok globálissá válásával, a közösségi média megjelenésével, a Nick Couldry és Andreas Hepp által bevezetett *mély mediatizáció* korának eljövételével a 20. század utolsó harmadában intézményi szinten is rögzülő testkultúrának a kiterjesztését, transzformálódását követhetjük végig. A rekreációs sportkínálat növekedése egybeesik médiakörnyezet gyökeres átalakulásával, aminek során a mindennapi társas valóság megkonstruálása is különböző médiumok intézményes és materiális befolyására történik. Az ébresztőtől a lépésszámlálón át az időjárás-előrejelzésig napjainkat digitális médiumokkal kontrolláljuk,¹⁴³ már olyan gyakorlatok is különböző okoseszközökön elérhető applikációkhoz kötődnek, melyeknek 15-20 évvel ezelőtt alig, vagy egyáltalán nem volt kapcsolata a médiával, telekommunikációs eszközökkel.

Byung-Chul Han a liberális pszichopolitika és a digitális médiumok természetéről adott okfejtései között hasonló folyamatokról olvashatunk. „A tárgyak internetje a felügyeletet a valóságos életre terjeszti ki. A *wearable* testünket is hozzáférhetővé teszi a kereskedelem számára. Marionettbábokként algoritmikus fonalakon fogunk lógni. A Big Data a pszichopolitika eszközeként az emberi viselkedést megjósolhatóvá és irányíthatóvá teszi”¹⁴⁴ – szól a hangzatos figyelemfelhívás a *Csillapító társadalom* című könyv utolsó oldalain. Han szövegei nem szűkülnek az efféle metaforikus sűrítésekben, esszéisztikus fordulatokban, melyek sokszor nem az érvelés kidolgozottságát segítik elő. Az itt idézet részlet azonban tartalmaz egy igen fontos összefüggést, még hozzá a *wearable*, vagyis a viselhető technológia emberi testtel való viszonyát. Itt olyan eszközökre kell gondolni, melyek kényelmesen rögzíthetők a végtagokra¹⁴⁵ és közvetlen kapcsolatban állnak az ember szerveivel, izomzatával, vérkeringésével, de ami legfontosabb, azonnali visszajelzést is adnak viselőjének fizikai teljesítményéről. Amíg a hetvenes években a zsebszámológépek szolgálták a *wearable* előzményeként, addig manapság már különböző fitness karkötők, okosórák vagy sok

¹⁴³ ANDOK Mónika, A mély mediatizáció elméleti kerete, *In Medias Res*, 2022/2, 8-9.

¹⁴⁴ HAN, Byung-Chul, *i.m.*, 87.

¹⁴⁵ Vagy épp végtagok helyett, mint ahogyan azt az orvosi technológia utóbbi években látott fejlesztéseinél látjuk: ebbe a kategóriába tartoznak az izmokkal összeköttetésben álló művégtagok, intelligens protézisek is.

élsportolónál is látható mellkasövként funkcionáló diagnosztikai szerkezetek állnak rendelkezésre, hogy a testbe mintegy inkorporálódva meghatározó elemeit képezzék az ember önértékelésének.

A sűrű mediatizáltság korában a mindennapi – szükségszerűen technológiai – gyakorlatok közül egyre nagyobb arányban vannak azok, amelyeknek valamilyen dolga akad a testtel és a fizikai teljesítménnyel. A késő-modern individuum viszonya elválaszthatatlannak bizonyul az önmérésre szolgáló applikációkkal, melyek materiális formában leggyakrabban az okostelefonok képernyőjén ad visszaigazolást számára – egyúttal motivációt az önfejlesztésére. A lépésmérőtől kezdve a kalóriaszámlálóiig számos példát láthatunk arra, hogy a mindennapok legátlagosabb cselekvései is mediatizált, kontrollálható gyakorlattá váltak.

Andreas Hepp és Nick Couldry az egyén szerepét vizsgálva a sűrű mediatizáció korában kiemeli, hogy a különböző, önmérésre, egyúttal önoptimalizációra is alkalmas eszközök kommunikációs aktusokra is alkalmasak – sőt ez a tulajdonságuk teszi igazán fontossá őket. Az olyan fitnessalkalmazások, mint többek közt a Strava, képesek a megtett távok és szintkülönbségek mellett például a pulzusszám részletes mérésére is, az edzések adatokra lebontott eredményeit a felhasználók jelentős része azonban nem csupán önmaga számára menti el (persze már ez is fontos lépés az önmérés és önoptimalizáció technikailag előállított folyamatában), hanem megosztja barátokkal, sporttársakkal is. Ezek a kommunikációs aktusok az emberi teljesítőképeség *átlagos* és *normális* értékhatáraitól szóló diskurzusaiba kapcsolódnak be, adott esetben újrakoncipiálva azokat az ideálisnak tartott pulzusszámmra vagy a metabolikus folyamatokra nézve.¹⁴⁶ Végsősoron az emberi teljesítményről való tudásunk szoftveres adatok alapján történő rekonstruálásáról beszélhetünk.

A téma alaposabb vizsgálata közben nem feledkezhetünk meg Michel Foucault utolsó, *The technologies of the self* című tanulmányáról, és szintén utolsó, a Collège de France-ban tartott előadásairól. A recepció szerint itt jelentős elmozdulás figyelhető meg az addig főként a hatalom és a tudás viszonyaival foglalkozó tudós életművében, vagyis „Foucault »az antropológiáiról a genealógiáira« váltott át, amely a hangsúlyt a diszkurzív formációk közötti kapcsolatokról az anyagiségra és a nem diszkurzív mezőkkel való kapcsolat elemzésére helyezte át.”¹⁴⁷ Foucault az említett rövid írásában az előállítás, a jelrendszerek és a hatalom technológiai mellett negyedikként az én technológiáit emeli ki, melyek értelmezésében „az egyén számára lehetővé teszik, hogy önállóan vagy mások segítségével végrehajtsa bizonyos

¹⁴⁶ HEPP, Andreas, *Deep Mediatization*, Routledge, London – New York, 2020, 161.

¹⁴⁷ HERMANN Veronika, Az én médiatechnológiái: A test mint médium a kortárs kultúrában, *Replika*, 76. szám, 2011, 110.

műveleteket a testén, lelkén, gondolkodásán és viselkedésén egyfajta boldogság, tisztaság, bölcsesség, tökéletesség vagy halhatatlanság érdekében.”¹⁴⁸ Foucault gondolataiban az önfejlesztés, az egyén önmagán végzett munkája már kiemelkedően fontos, a kortárs médiakultúrának pedig már alapvető elemei ezek a tökéletesedésre irányuló gesztusok. A mélyen mediatizált 21. század self-trackereinek világában a Foucault által emlegetett *munka* az emberek leghétköznapibb cselekvéseiben is kódolva van, a különböző eszközökön és applikációkon keresztül végrehajtott önmérés a számszerűsíthetőség és az adatgyártás révén önaffirmációként is értelmezhető. A világhálón rögzített adatok a hétköznapi emberek fizikai teljesítményéről szóló online és offline egyaránt tömegeket megszólító diskurzusának az egyik legfőbb érvelési szempontjainak számítanak, így részt vállalva azok én technológiává válásában.¹⁴⁹

Az önoptimalizációra alkalmas, ezzel együtt akár a test és a fizikai teljesítmény extrém láthatóságát szolgáló alkalmazások nem előzmény nélküliek a nyugati kultúrában, a testépítés korai évtizedei, a crossfit vagy a Spartan Race közösségi médiák előtti megjelenése mind erre a folyamatjellegre példák. A Facebook, majd elsősorban az Instagram és a TikTok csak látványosabbá teszi azokat a kultúránkban korábban is jellemző identitáskonstrukciós műveleteket, melyek a testi tökéletesedésre törekednek. A figyelemgazdaságban való érvényesülés egyik velejárója a mediatizált testek szexualizációja. Amit ma trendinek és vágyottnak tart a közösségi platformok felhasználója (férfiak és nők egyaránt), egyre inkább egybeesik a kisorportolt testtel, ez pedig magával vonja a sportolói testek szexualizációját, elsősorban a női élsportolók kitettségét is ennek a tekintetnek. Ugyan a testpozitivitás, mint szintén a közösségimédia-felületeken zajló, testtel kapcsolatos diskurzus párhuzamosan zajlik a fitneszinfluenszerek felemelkedésével, és bármennyire magától értetődő a gondolkodási irányuk, vagyis az eltérő alkatok és fizikai megjelenések egyediségére és elfogadására való biztatás, az uralkodó testkép a sűrű mediatizáltság korában változatlanul a kidolgozott felé halad. Továbbá a testpozitív gondolkodás esetében is számolni kell az újra- és újra visszatérő kommercializációval. Az utóbbi húsz év elfogadást hangsúlyozó kampányai is követik a testképzünetekre építő elüzletiesedő logikát, (elsősorban) a női test ugyanúgy reklámfelületként működik, gondoljunk olyan vezető márkák kampányaira, mint a Dove

¹⁴⁸ FOUCAULT, Michel, Technologies of the self IN: Gutman, Huck, Patrick Hutton, Luther H. Martin, *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*, Amherst, University of Massachusetts Press, 1988, 18. (Saját fordítás)

¹⁴⁹ Lásd még: LUPTON, Deborah, The diverse domains of quantified selves: self-tracking modes and dataveillance, *Economy and Society*, 2016, 45:1, 101-122.

testápoló Ogilvy által kidolgozott *Real Beauty* koncepciója, amely az egyik első volt a testpozitív reklámok sorában – a többféle etnikumú és testalkatú női reklámszereplő mindegyike fehéreneműben szerepel a felvételeken.

Ahogy Körcsöneyi Polla esetében is láthatjuk, az Instagram-bejegyzésekben a testeknek önmagukért kell beszélnie, nem a mérhetőség és nem is az elbeszélhetőség a legfőbb szempont a produkció, valamint a fogyasztás során, hanem a jelenlétélményhez közelítő, gondosan megkomponált tartalom, napjaink egészséges és vágyott (eképp címkézett), *esztétikus* testének reprezentációja. Ezzel szemben a hobbiportolók tömegei, akik állóképességi sportokban és a hozzájuk kapcsolódó, azt mérő applikációkban (például a már említett Strava) találják meg önoptimalizációjuk eszközét, elsősorban *funkcionális* testet ápolnak. Az önmagát folyton felülmúlni igyekvő teljesítmény mögött a látványossággént érthető test a háttérbe szorul. Esztétikus és funkcionális között a reprezentációs szabályok szintjén is szembevető a különbség: míg előbbi esetében a szelfi, utóbbinál inkább a wattok, km-ek, átlagsebességek, vagyis a számok dominálnak, a futás, kerékpározás, túrázás, edzés közben készített fotók másodlagosak a teljesítmény közzétételénél. Ami mindenképp összeköti a két koncepciót, az az azonnali megosztás és interakció elve. Guld Ádám figyelemgazdasággal kapcsolatos meglátásai a produkció és fogyasztás változó modelljére hívja fel a figyelmet. „A klasszikus figyelemgazdaság, vagyis a személyre szabott tömeges meggyőzés válságát olyan negatív jelenségek kísérik, mint az egyéni szinten kialakuló pszichológiai hatások (képernyőfáradtság, frusztráció, depresszió stb.), a társadalom szintjén megjelenő diszfunkciók (végletektől polarizált társadalom, morális és értékválság stb.), az adatkezelési botrányok vagy éppen az álhírek.”¹⁵⁰ Az új paradigmát Guld szerint a *passion economy*, magyarul szenvedélygazdaság jelenti, melynek lényege, hogy az online tartalomelőállító immár jól meghatározható, kisebb niche piacok igényeit igyekszik kielégíteni, lojális közönséghez szól, melyet adott esetben képesek mobilizálni.¹⁵¹ Ezek a mikroinfluenzerek maximum 100 ezer követővel rendelkeznek, s a fitness és az egészséges életmód témái a legnépszerűbbek között szerepel. A felhasználók az esztétikus és a funkcionális test közötti járatot ezeken a csatornákon találhatják meg leginkább, a figyelmükért – adott esetben pénzükért – cserébe étkezési tippeket, mozgásformákat és motivációt kapnak. Ahogy a megnevezés is jelzi, a hangsúly immár a szenvedélyen van, az átlagember passzióján, aki egyre több mintát láthat arra, hogyan bánjon a testével, s végső soron arra is, hogyan reprezentálja azt.

¹⁵⁰ GULD Ádám, *A Z generáció médiahasználata*, Libri Könyvkiadó, Budapest, 2022, 341.

¹⁵¹ GULD Ádám, *i.m.*

5 Mediális transzgresszió és eseményszerűség a *Zidane, A 21st Century Portrait* című filmben

„...speaks only with the ball.”¹⁵² – Jorge Valdano

Egy ösztönös mozdulat az ellenfél térfelén, mely az egyetemes labdarúgás egyik legfontosabb pillanataként vonult be a történelembe és lett része a társadalmi emlékezetnek. Elkövetője a korszak egyik legjobbjára, aki élete utolsó mérkőzését játszotta a világ legnézettebb sporteseményén, egy világbajnoki döntőn. Zinedine Zidane 2006-os berlini alakítása Olaszország válogatottja ellen szinte hibátlan volt, de az a bizonyos ösztönös mozdulat a hosszabbításban csapata és önmaga számára ezúttal nem a győzelmet jelentette, hanem végzetes hibának bizonyult. Marco Materazzi lefejelése bejárta a világot, az akkoriban ébredő web 2.0-át is meghódította, egy meghatározó, generációs hivatkozási ponttá vált, mely örökre átformálta a Zidane-nal kapcsolatos szurkolói attitűdöket és médiaszövegeket.

Jelen írásnak mindazonáltal egy olyan alkotás szolgál tárgyul, mely az említett esemény előtt született. Noha ezen egyszerű oknál fogva a *Zidane, A 21st Century Portrait* című film nem tematizálhatja a *Coup de Boule*-t, mégis magában rejti, bizonyos módon meg is előlegezi a 2006-os történet. Douglas Gordon és Philippe Parreno egy évvel a francia futballszár visszavonulása előtt készítette el műfajilag nehezen meghatározható filmjét, mely struktúráját tekintve elsősorban dokumentarista vonásokat visel, vizuális megoldásai és performatív jellege miatt azonban – ahogy az elemzés során igyekszem fölfejtetni – inkább kísérleti filmként azonosítható. Összesen tizenhét kamerával dolgoztak, köztük két akkoriban csúcstechnológiásnak számító, Panasonic gyártotta eszközzel, melyeket először használtak a filmes piacon, előtte kizárólag az Amerikai Védelmi Minisztérium tulajdonában szolgáltak hadicélokra.¹⁵³ Mindegyik kamera fókusza Zinedine Zidane-on volt, s valós időben, tehát közel 90 percig követték a játékos minden mozdulatát, a körülötte folyó mérkőzésről így alig tudunk meg információkat, hiába annak egyik főszereplője. A vállalkozás kizárólag a francia labdarúgóról és mozdulatairól szól, az ő jelenlétét igyekszik megteremteni a vásznon. A tizenhét kameraképből összeálló egész estés film alapanyagát 2005. április 23-án vették föl egy

¹⁵² KUPER, Simon, *The Football Men*, London, Simon & Schuster UK Ltd., 2011, 80.

¹⁵³ HILL, Dan: 'Zidane: A 21st Century Portrait', by Douglas Gordon and Philippe Parreno, *cityofsound.com*, 2017.03.14. https://www.cityofsound.com/blog/2007/03/zidane_a_21st_c.html (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

Real Madrid–Villareal spanyol bajnoki mérkőzésen, melyhez csak részlegesen, ismétlésekből, a nézők morajlásából, és Zidane akcióiból férünk hozzá. A meccs alárendelődik Zidane mozgásának, ezáltal nem is kontextusa, sokkal inkább körülménye a filmnek.

Gordon és Parreno munkájának volt egy fontos filmtörténeti előzménye, mely a 20. század második felében alkotó német filmművészet egyik kísérletező alakjának, Hellmuth Costardnak a nevéhez fűződik. Costard 1970-ben a kor ünnevelt észak-ír futballsztárjáról, George Bestről készített filmet ugyanazzal a koncepcióval, mint amellyel később Gordonék. Stábja hat kamerával rögzítette, amint a támadó a Manchester United színeiben a Coventry City ellen játszik. Már a kamerák számából és minőségéből is következtethetünk arra, hogy filmtechnikai szempontból a *Football As Never Before (Fußball wie noch nie)* címet kapó alkotás nem számított saját korában sem kiemelkedőnek, Costard kísérletét mindazonáltal nem kerülte el a kritikai figyelem, s a televíziós futballközvetítések korai szakaszában már implicit módon megfogalmazott olyan kérdéseket, melyeket harmincöt évvel később a *Zidane, A 21st Century Portrait* is feszeget, vagyis mi történik akkor, ha a korszak legjobb labdarúgóját leválasztjuk közegéről, hogyan válik esemény az eseménytelenségből, vagy közelebb férközünk-e a sztár identitásához, amennyiben labda és akció nélkül is látjuk testét.

5.1 A Zidane-fenomén

Az új évezred első éveiben a Real Madrid kivételesen erős játékoskerettel rendelkezett, ezt az időszakot a futballköznyelv nemes egyszerűséggel galaktikus érának keresztelte, miután olyan generációs ikonokat igazolt a klub, mint Luis Figo, David Beckham vagy a brazil Ronaldo. A csillagok között azonban Zinedine Zidane volt a legfontosabb láncszem, az 1998-ban világbajnoki címet nyerő francia irányító játéktudásával, kivételes technikájával és szerény személyiségével a legkiélezettebb pillanatokban is csapata javára tudta fordítani a mérkőzéseket. Erre volt példa az említett '98-as döntő, ahol két góljával Franciaország először emelhette magasba a világbajnoki trófeát, vagy a 2002-es Bajnokok Ligája döntő, ahol a Real Madrid színeiben egy látványos mozdulattal, rosszabbik lábával lőtt győztes gólt a Bayer Leverkusenen ellen. Futballszakmai okokból is igazolható tehát a döntés, hogy a sztárokkal teletömött madridi csapatból miért épp Zidane-ra esett az alkotók választása, ám az ő esetében érdemes lehet számos olyan identitásalkotó összetevőre felhívni a figyelmet, melyek fizikai adottságain túlmutatva egy ízig-vérig 21. századi sportoló portréját adják ki. Ebből a szempontból a film címében használt határozatlan névelőt akár határozottra is cserélhetnénk.

Zidane algériai kabil szülők gyermeke, már Franciaországban látta meg a napvilágot, Marseille stigmatizált negyedében. A La Castellane nevű, a hatvanas években épült városrészben nőtt fel, melybe kifejezetten az algériai polgárháborúból menekülők költöztek be, s a mai napig belvárosi szegregátumként működik, ahol az illegális kábítószerkereskedelem és prostitúció napi problémát jelent a hatóságoknak. Ebből a közegből emelkedett ki teljes nevén Zinedine Yazid Zidane, az emelkedést pedig mind a helyi bevándorlóközösség, mind Marseille lakosságának szintjén kell értelmeznünk, a bevándorlók gyermekéből lett francia nemzeti hős képe a globális sikerek által eszményivé vált. A vegyes identitással hordozott közösségképző mintára mi sem jobb példa, mint egy Marseille-ben elhelyezett óriás Adidas reklám története Zidane arcképével. Mikor játékos pályafutása idején a „cég úgy döntött, hogy eltávolítja a kikötőváros egyik tengerparti tűzfalán elhelyezett, Zidane 150 négyzetméteres fotójával díszített hirdetését, a város lakói – élükön a polgármesterrel – valósággal fellázadtak. A hatalmas sportszergyártó cég visszakozott, új Zidane-képet varázsolt a régi helyére »Made in Marseille« felirattal – a rend helyreállt, a fal azóta is a dél-franciaországi kikötővárost felkereső turisták egyik első számú célpontja.”¹⁵⁴ Zidane egyébként nem gyakorolja a muszlim vallást, származása azonban arab bevándorlók millióinak nyújt hivatkozási pontot. A játékos pozitív társadalmi megítélése a hamburgi szociológus, Nikola Tietze – nem reprezentatív – kutatása szerint hat különböző szempontnak köszönhető, ő ugyanis ennyi közösségképző mintát vett számba a franciával kapcsolatban: Zidane zsenije, származása, szolidaritása, sikere, különbözőségére való büszkesége és fizikuma. Egy olyan francia játékosról van szó, aki nem énekel a mérkőzések előtt a nemzeti himnusz, nem gyakorolja az iszlám vallást, közben mégis büszke francia nemzeti identitására és algériai származására. Továbbá pályafutásának következményeként a spanyol főváros, Madrid araként, valódi madridistaként is rögzült a kollektív emlékezetben. Tietze szerint Zidane kevert identitása többféle azonosulási alternatívát kínál, de a „szubnacionális és transznacionális közösségi elképzelésekben játszott csatárszerepe mellett a nemzeti hovatartozás legitim voltával kapcsolatos esetleges nézeteltéréseket is megtestesíti. Benne kristályosodnak ki a kirekesztés és a befogadás, az exklúzió és az inklúzió problémái, a pluralista társadalmi struktúrák kihívásai, amelyeket a nemzeti identitás rögzítése nem küszöböl ki, de legalább láthatatlanná tesz.”¹⁵⁵ Tietze elsősorban párizsi és németországi arab bevándorlókkal készített interjúi alapján dolgozta ki megállapításait Zidane-ról és azokról

¹⁵⁴ BACSKAI János, Zinedine Zidane, *Nemzeti Sport*, 2005 április 21.

http://www.nemzetisport.hu/bajnokok_ligaja/20050421/zinedine_zidane (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹⁵⁵ TIETZE, Nikola, Zinedine Zidane (a hovatartozás játszmái). Fordította: KARÁDI Éva. *Lettre*, 73. szám 2009 nyár <https://epa.oszk.hu/00000/00012/00057/tietze.htm> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

az elképzelt közösségekről, melyek az ő személyén keresztül erősítik meg csoportidentitásukat. Ez a szükségszerű limitáció egyoldalúvá teszi a tanulmány hatáskörét, hiszen a többségi – francia, vagy tágabban értve európai – társadalom Zidane-hoz mint futballsztárhoz társított képzetait nem ismerjük meg belőle. Mindez persze lehetetlen is lenne, hiszen nyitott, nem erősen összetartó közösségek esetében (ellentétben az imént említett nemzetiségi alapon elkülöníthető berlini palesztinok, vagy a franciaországi kabilok csoportjával) egy globális közönség és a globális futballsztár végtelen mintázatú kapcsolatáról beszélhetünk, ahol a nemzeti identitás másodlagos tényező lesz.

Zidane alakja talán azért is olyan különleges – egyben tökéletes választás Gordon és Parreno részéről –, mert olyan komplex nemzetiségi, sztár- és játékosidentitással rendelkezik, mely a róla való gondolkodást és értelmezést gazdag diszkurzív keretbe szervezi. A francia irányító személyiségét Jorge Valdano, a Real Madrid egykori sportigazgatója érzékenyen írta le egy mondattal, mely jelen fejezet mottóját is képezi, vagyis ő az a játékos, aki csak a labdával, a labdán keresztül beszél. Munkamorálja és alázata a hozzá hasonló, kivételes tehetségű labdarúgókhöz képest szembetűnő volt, ahogy Simon Kuper szakíró fogalmaz, Zidane egy méhkirálynő volt egy munkás attitűdjével.¹⁵⁶ A magánéletben és a sajtószobában is csendes, visszafogott, mély és monoton hangú Zidane mintha ügyetlen lett volna a pályán kívül, ebből a különös pozíción kívüliségből pedig visszavonulása után is csak lassan lépett ki, ekkor már szükségszerűen: a 2010-es években elkezdte az edzői pályát, ahol hasonlóan sikeres, mint játékoskarrierje során, többek közt három Bajnokok Ligája-trófeát nyert a Real Madrid vezetőjeként. Azóta sem váratlan nyilatkozataitól, vagy a kispadon mutatott extrém, színpadias viselkedésétől hangos a sportmédia, ugyanaz a szűkszavú, megfontolt, szigorú tekintetű irányító vezetőedzőként, mint amilyen a pályán volt. Aktív játékosként töltött évei alatt tehát csak egyfajta Zidane-t láthattunk, a szó legszorosabb értelmében vett futballistát, akinek minden megnyilvánulása és mozdulata a pályára korlátozódott, nem volt szüksége szavakhoz ahhoz, hogy uralja a játékteret. Gordon és Parreno kísérlete ezt a fokozott összpontosítást vinné színre, de amíg a film azt ígéri, hogy Zidane perspektívájából láthatjuk a Real Madrid–Villareal mérkőzést,¹⁵⁷ annak eszközei megbontják a várt immanenciát és belső nézőpontot egy olyan technikai konstrukcióvá alakítva a főhős mozdulatait, mely folyamatosan szétszereli és újraépíti azokat – épp úgy, ahogyan a befogadói horizontot is.

Zinedine Zidane alakjához és jelentőségéhez fontos adalék a *Françafrique* neokolonialista rendje, vagyis Franciaország afrikai befolyási övezete, az egykori

¹⁵⁶ KUPER, Simon, *i.m.*, 79.

¹⁵⁷ <https://www.imdb.com/title/tt0478337/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

gyarmatbirodalom 21. századra is kiható kulturális és gazdasági ereje, melynek feszültségei nagyon gyakran a sportpályákon nyilvánulnak meg. Cathal Kilcline a francia kultúrtörténet sporttal kapcsolatos epizódjait kutatja *Sport and Society in Global France* című könyvében, melyben a labdarúgás és a *Françafrique* viszonya külön fejezetet kapott. A szerző itt azon túl, hogy többek közt arra is rámutat, miszerint az európai futball mediatizációjának kiteljesedése az 1980-as évektől milyen karrierrel kecsegtette az afrikai kontinens szinte egészét, számos példát hoz azokra az esetekre, amikor az egykori gyarmatbirodalom országai Franciaországgal csaptak össze, de a francia válogatotton belüli feszültség is több ízben valamilyen konfrontációt szült (melyeknek olykor politikai következményei is voltak). Az egyik legjelentősebb esemény a 2001-es Franciaország-Algéria barátságos mérkőzés volt, egyben utóbbi államnak 1962-es függetlenné válása óta az első találkozója egykori elnyomója ellen. A játékosok a béke hírnökeiként voltak beharangozva a meccs előtti sajtófelvezetésben, azonban sem a játéktérre, sem a stadionra nem volt jellemző a békés hangulat. A 76. percben fiatal, algériai származású, de már Franciaországban felnőtt szurkolók törtek be a pályára, akik a találkozót közvetlenül megelőző francia himuszt is hangosan kifütyülték. A nagyvárosok bevándorlók által lakott külvárosi negyedei, a *banlieue*-k ekkor váltak végérvényesen a francia társadalom belső töréspontjainak és feszültségeinek szimbolikus tereivé. Amikor a 2010-es világbajnokságon, Zidane visszavonulása után négy évvel a martinique-i felmenőkkel rendelkező francia csatár, Nicolas Anelka különböző sértésekkel illette az akkori szövetségi kapitányt, Raymond Domenechet, válaszul a szövetség úgy döntött, hazaküldi a rendbontó játékost. Azonban a másnapi edzés egy még hangosabb botrányt hozott, ugyanis a francia válogatott játékosai az Anelkával való szolidaritás jegyében nem voltak hajlandók leszállni a csapatbuszról. Az esetet a legtöbb francia sportmédiium mélyen elítélte, a válogatott egészét a *banlieue*-k betegségeinek tüneteiként bélyegezve. „Ezek a pillanatok lehetőséget adtak a nemzeti értékek és a büszkeség eróziójával kapcsolatos félelmek kifejezésére. A labdarúgók tettét diszkurzív szinten a kommunitarizmus megnyilvánulásaként konstruálták meg, amely ideológiailag szemben áll a köztársaság liberális értékeivel, intézményeivel és szimbólumaival”¹⁵⁸ – fogalmaz Cathal Kilcline.

A *banlieue* szó a francia sajtódiskurzusban idővel kezdett egybeolvadni a külvárosok feltételezett migráns háttérű lakóival, ez a metonimikus viszony pedig kifejezetten a vereségek és a rossz teljesítmények idején erősödött fel. Zinedine Zidane, noha maga is egy hasonló marseille-i városrészből származik észak-afrikai szülőktől, kiemelkedő képességei és az 1998-

¹⁵⁸ KILCLINE, Cathal, *Sport and Society in Global France – Nations, Migrations, Corporations*, Liverpool, Liverpool University Press, 2019, 77.

as hazai rendezésű világbajnokságon mutatott remek játéka, többek közt a francia nemzeti csapat első világbajnoki címét jelentő, döntőben szerzett két gólja révén többnyire elkerülte a negatív megkülönböztetés diszkurzív sémáit. Mozdulataiban és fizikalitásában mindazonáltal olyan feszültséget és kirobbanó agressziót hordozott, mely az elemzett filmben is megnyilvánul, ezáltal vizsgálhatóvá teszi identitáskonstrukcióját a *banlieue* jelentésmezőjében.

5.2 Portré-, dokumentum- és művészfilm határán

A film első pillanatait a futballmeccseken megszokott nagy látószögű kamera képén keresztül látjuk. A kezdőrúgás után szép lassan, az eredeti felvételen mintegy erőszakot téve, Zidane-ra közelít a kép, a pixelek szinte megszámlálhatók; a kezdő képkockák rögtön beszámolnak arról a mesterséges leválasztásról, melyről az egész vállalkozás szól. A főcím után a készítők beleejtik a nézőt a mérkőzésbe, elkezdjük „szoros emberfogással” követni Zidane-t. Egy labdarúgó mérkőzésen átlagosan két-három percet van a labda egy-egy játékos lábán, ez a szám természetesen a két csapat erőviszonyain és az adott labdarúgó posztján is múlik. Dan Hill is kiemeli már idézett kritikájában azt a számszerűsíthető ténytet, miszerint Zidane-nál legfeljebb három percet tölt a labda¹⁵⁹, vagyis közel nyolcvanöt percen át úgy látjuk a franciát, ahogy egy televíziós közvetítés során soha: egyedül, magányosan. A kameraképek olyan közeliek, hogy sokszor premier plánban láthatjuk az arcát, a védjegyévé váló, az álláról és orráról sűrűn aláhulló izzadságcseppjeit, vagy épp a sétálási technikáját, ahogy dologtalanul kullogva belebeleveri cipőjének orrát a gyepebe. Utóbbi olyan karaktere a francia mozgásának, melyet a film koncentrált fókuszán keresztül ismerhetünk meg, hiszen, ha valaki személyesen, a stadionban tekint is meg egy mérkőzést, az ott tapasztalható rengeteg inger és akció könnyen elvonhatja a figyelmét egyetlen játékos szemmel tartásától.

A minden korábbi televíziós sportközvetítéssel kapcsolatos tapasztalathoz képest részletesebb és igényesebb optikai dimenzió kiegészül egy nagyon jelentős auditív dimenzióval is a filmben. A skót poszt-rock zenekar, a Mogwai készítette az önálló albumként is megjelent filmzenét, együttműködésük a rendezőpárossal pedig annak köszönhető, hogy a banda tagjai Glasgow-ban Gordonnal közös egyetemre jártak. Egy interjúban Gordon bevallotta, hogy ő kifejezetten zenei sáv nélkül szerette volna elkészíteni a filmet, ám Parreno ragaszkodott hozzá, s épp ő ajánlotta többek közt a Mogwait. „Tudtam, hogy a zenekar nagy része futballrajongó, rendkívül intelligensen nyúlnak a különböző hangokhoz és azt is jól tudják, hogy milyen egy

¹⁵⁹ HILL, Dan: *i.m.*

stadion légköre.”¹⁶⁰ Láthatóan kulcsfontosságú szempont volt olyan zenészeket találni, akik tapasztalattal rendelkeznek az élő futballmérkőzések hangulatáról, érzékenyen viszonyulnak a stadionban létrejövő érzelmi állapotokhoz, s azok ingadozásához. Az instrumentális, visszhangokkal előszeretettel dolgozó, bizonyos elemeiben pszichedelikus gitárzene olyan atmoszférikus hangzást teremt, mely a rendezői koncepciónak engedelmeskedve beépül a világ egyik leghíresebb arénája, a Santiago Bernabéu légkörébe, elsősorban nem az értelmeképzésben segítő illusztratív, hanem az esztétikai tapasztalathoz hozzáadódó filmzeneként. Hangsúlyossá mégis azok a részek válnak, mikor a zenei sáv elhalkul, a néző pedig magára marad a filmben, pontosabban magára marad Zidane-nal.

A zihálás, a nyögés, a stadion tompított morajlása és a nem látható, de közelben pattogó labda, illetve az egymásnak feszülő játékosársak csattanásai felnagyítják, egyszersmind megképezik azt az audiovizuális élményt, melyet a készítők portréként hivatkoznak a film címében. Ez a portré pedig nem más, mint a magányosság, a szenvedés és a törekenység portréja. Dan Hill ezt a törekenységet emeli ki a filmmel kapcsolatban, bármilyen meglepő is szerinte, hogy egy olyan kimagasló fizikai jelenléttel bíró játékos esetében kell erről beszélni, mint a 185 centiméter magas, fejjátékban erős Zidane. Az alkotás színre viszi a "sportoló megalázó impotenciáját, ahogy a történelem egyik legjobbját is képtelen kontrollálni a történéseket és az eredményt, még akkor is, ha láthatóan minden felé küldött labdát igyekszik megszeliíteni és uralni, érkezzen az bármilyen erővel és bármilyen irányból.”¹⁶¹

Jelen vizsgálat egyik legfontosabb szempontja a hozzáférés problémája, ami a film kevert műfajisága révén válhat egyáltalán relevánssá. A *Zidane, A 21st Century Portrait* kikerüli a kulturális fogyasztás ismert dinamikáit, az élő futballstárhoz nem önéletrajzi regényként, fikciós- vagy dokumentumfilmként igyekszik közelebb férközni, hanem a portré műfaját egy sajátos audiovizuális keretbe helyezi, melyben a deskriptív keveredik a konstruálttal, az ösztönös a technikaival. A közvetítettség kiküszöbölhetetlen kényszerében a film készítői lehetőséget láttak, a nagy teljesítményű kamerák és mikrofonok segítségével a helyszíni meccsnézésnél is intimebb, a közvetlen hozzáférés deklarált illúzióját kísérlék megteremteni. Mindazonáltal ez a mesterséges sűrítés egyúttal le is leplezi magát, egyrészt a félidőben, amikor pár perc erejéig elszakadunk a stadion közegétől és különböző hírek rövid videóösszefoglalóit látjuk a nagyvilág eseményeiből, melyek 2005. április 23-án történtek.

¹⁶⁰ MEIGHAN, Nicola, A Thirsty Conspiracy: Mogwai & Douglas Gordon Talk Zidane, *The Quietus*, 2013. július 12. <https://thequietus.com/articles/12815-mogwai-stuart-braithwaite-douglas-gordon-zidane-interview> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹⁶¹ HILL, Dan: *i.m.*

Csakúgy, mint egy élő labdarúgó-mérkőzésen, a két játékrész között a nézők felfüggesztik figyelmüket, elmozdulnak helyükről a büfé, vagy épp a mosdók irányába indulva, saját eszközeivel a film is ezzel a gyakorlattal játszik. A kimozdítás gesztusa jól működik, hiszen minél váratlanabban érinti a nézőt a rögtönzött világhíradó a félidőben, annál jobban bizonyítja bevonódását az addigi történésekbe.

A leleplezés másik egyértelmű eseményeként is érthetjük a film szöveges dimenzióját, mely huszonhárom perc elteltével némileg váratlanul adódik hozzá az intenzív meccsjelenetekhez, ezáltal az addig a jelenlét illúziójával kecsegtető hozzáférést értelemképző művelettel kiegészítve. A feliratok korábbi, Zidane-nal készített interjúk válogatott, összeszerkesztett mondataiból állnak, vagyis a képeken látható történetfolyást a főszereplő kommentárjai kíséri.

„Gyerekként folyamatos szolt egy kommentátor hangja a fejemben, amikor játszottam. Nem igazán az enyém volt, hanem Pierre Cangioni műsorvezető hangja a '70-es évekből. Minden alkalommal, amikor meghallottam, a televízióhoz szaladtam, olyan közel, amennyire csak tudtam, és hallgattam. Nem a szavai, hanem a hangszíne, az akcentusa, az atmoszféra, amit teremtett, az jelentett mindent.”¹⁶²

Ezzel a részlettel kezdődik a feliratsáv. Zidane visszaemlékezései azt a közvetítést tematizálják, mely hiányában válik jelenvalóvá a filmben, hiszen szinte végig rá vagyunk utalva a közönség, a játékosok küzdelmeinek hangjára, illetve a Mogwai felerősödő, majd elhalkuló zenéjére. Csak kivételes alkalmakkor szűrődik be a spanyol kommentátor tudósítása. Nem szokványos tapasztalat átlagos „fotelszurkolóként”, mikor nem halljuk a kommentátor hangját – kivéve, ha lehalkítjuk a készüléket az idegesítő szpíker miatt, vagy épp olyan külföldi streamet sikerül befogni, mely zavarja a fülünket. Elhagyásával természetesen az élő, helyszíni meccsélményt igyekeznek visszaadni az alkotók, ám a Zidane-idézet rávilágít arra a technicizált, médiumok által meghatározott szocializációra, ami miatt aktív játék közben sem tudunk teljesen elfeledkezni a közvetítés sajátosságairól.

A vágásokkal felerősített megfeszült összpontosítás és sokszor hiábavalónak tűnő küzdelem a labda birtoklásáért megképezi a labdarúgók belső időészlelésének illúzióját, hiszen a játékidő közel 95 százalékát helyezkedéssel, várakozással, a történések lekövetésével

¹⁶² GORDON, Douglas, PARRENO, Philippe (rendező, 2005), *Zidane, A 21st Century Portrait* (film), Universal International.

töltik, legtöbb esetben izoláltan a csapattársaktól, bármiféle interakció nélkül. A film során Zidane csak egyszer szól csapattársaihoz, amikor valamiféle viccet oszt meg Roberto Carlos-szal, melyen mindketten elmosolyodnak. A nézők számára azonban rejtve marad a szájról leolvashatatlan poén, ez pedig felveti annak a kérdését, hogy minek után Zidane örömmel egyezett bele Gordon és Parreno felkérésébe, vagyis nem tudtán kívül történt meg a film felvétele, egyáltalán hitelesnek tételezhető-e az, ahogyan az adott mérkőzésen viselkedett. Ez a kétely, a hitelesség kételye azonban a játékba befeledkező, a bírót keresetlen szavakkal illető és döntéseit leplezetlenül megkérdőjelező játékost látva folyamatosan gyengül, majd a mérkőzés legvégén robbanó indulatkitöréssel és kiállítással végérvényesen értelmét veszíti.

A sajátos időkezelés Gordon korábbi munkáira egyébként jellemző, egyik első performansa a *24 Hour Psycho* címet viseli, a Glasgow-ban és Berlinben is bemutatott „vetítésén” Alferd Hitchcock egyik leghíresebb alkotását, a *Psychót* lassította le úgy, hogy a film huszonnégy órán át tartson. Szintén a kilencvenes években dekonstruált egy másik filmklasszikust, Martin Scorsese *Taxisofőrrjét*. *Through a looking glass* című projektjében Gordon két, egymással szemben álló falra vetítette azt a 71 másodperces részletet, melyben a főszereplő, Robert De Niro örült tekintettel fenyegetőzik és beszél a kamerába („Are you talking to me?”). A két felvétel eleinte szinkronban ismétlődött, majd a sávok elcsúsztak egymástól és egy órán keresztül egymásnak felelgetve kerültek vetítésre, míg a látogató a két monológ kereszttüzeiben találta magát. A klasszikus alkotások szétszerelésére irányuló szándék mellett ezekben a performanszokban hangsúlyos gesztus a téridő egységének megbontása, pontosabban az idő térré alakítása. Ez történik a *Zidane, A 21st Century Portrait*-ben, ahogy a 31. percben felvillanó felirat tanúskodik róla: „a mérkőzést, az eseményt nem szükségszerűen a 'valós idő' szerint tapasztaljuk meg és emlékszünk vissza rá.”¹⁶³ Elméletileg ez is egy részlet valamelyik Zidane-nal készült beszélgetésből, ugyanakkor a film mottója is lehetne. Hiába követjük a mérkőzés valós idejét kezdő sípszótól Zidane kiállításáig, a tizenhét kamera képéből megszerkesztett történésorozat egy saját szabályok szerint épülő, önálló rendszert alkot,¹⁶⁴ épp úgy, mint bármelyik mérkőzés a stadionban szurkoló nézők percepciójában, akik a mindennapi valóságtól leválasztott téridőben élik át a kilencven percet.

¹⁶³ GORDON, Douglas, PARRENO, Philippe (rendezők, 2005), *i.m.*, 00:31:30–00:31:34

¹⁶⁴ Érdekes az idézett monológdarab következő mondata, miszerint Zidane emlékei a meccstörténekekről fragmentáltak. A töredezettség tehát következmény, vagyis ahogyan a jelen idejű tapasztalás sem a 'valós idő' szabályszerűségei mentén történik, úgy az emlékezés idő- és térkonstruáló potenciálja sem bizonyul elégségesnek ahhoz, hogy egységes narratívába helyezze mindazt, ami a pályán történik.

5.3 Eseményszerűség és kegyetlenség

Egy sportesemény filozófiai értelemben is markáns megtestesülése az 'eseménynek', egy olyan sűrű történésnek, melynek „megvan a képessége ahhoz, hogy feltárjon dolgokat, vagy épp váratlan irányokba vigye őket.”¹⁶⁵ Grant Farred három esettanulmányon keresztül értekezik a sportolói testek eseményszerű transzgressziójáról. Ron Artest és Eric Cantona mellett Zinedine Zidane esetét emeli ki, a bevezetőben már felidézett 2006-os világbajnoki döntőn történtek miatt. Farred egy kései Jacques Derrida-szöveg, a *Rogues: Two Essays on a Reason* alapján igyekszik fölfejtetni a *Coupe de Boule*-t¹⁶⁶ a titok szerepét és különleges természetét központba állítva. Az értelmezés szerint az elkövető, Zidane, és a fejelést elszenvedő Materazzi egyaránt *voyou*, vagyis gazfickó, huligán, és a kettejük közti szóváltást övező titok az, ami a derridai értelemben vett eseményt megképezte. A francia gondolkodó munkásságában meghatározó szerepet játszott az esemény fogalma, fejezetem azonban nem vállalkozik fölmutatni ennek a gazdag értelmezői hagyománnyal bíró terminusnak a különböző leágazásait, pusztán amellet igyekszem szempontokat találni, miszerint Gordon és Parreno filmje olyan sajátosságokkal rendelkezik, melyek magukban hordozzák az eseményszerűséget. Orbán Jolán színházi kontextusban, a hatvanas évek performanszművészetének vonatkozásában ír az esemény gyenge, erős és radikális koncepciójáról, melyek közül a *Zidane, A 21st Century Portrait* véleményem szerint a középső kategóriában foglal helyet. Orbán értelmezésében az esemény erős koncepciója egy „olyan esemény-fogalmat tételez, amely a határátlépés tapasztalatában részesít, de ezek a határok az érzékelhető és érthető tartományába tartoznak, még akkor is, ha eddig ismeretlenek voltak az előadó és a néző számára egyaránt. Az esemény e tartományon belül az előadó és a néző együttes jelenlétének intenzitásában jön létre, mely ebben az értelemben egyedi és megismételhetetlen, mégis lehetséges.”¹⁶⁷ Ezen a ponton érdemes elgondolkozni azon, hogy kilépve az előadóművészet kereteiből vajon ez az intenzitás létrehozható-e a filmvászonon, illetve újmédiás platformokon, azaz nem két egymással – tágan értett – interakcióba lépő test között. Felforgatás és határátlépés. A változóban lévő mediális környezetben is érvényes kifejezések – vagyis események – maradnak, a vizsgált film példája legalábbis ezt mutatja nekünk. A technikailag megkonstruált meccsbéli jelenlét során a néző magára marad Zidane sokszor hiábavalónak, esetlennnek tűnő mozgásával, az idő feszített,

¹⁶⁵ FARRED, Grant, *In Motion, At Rest – The Event of the Athletic Body*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2014, 6.

¹⁶⁶ A döntőn történt lefejelés eredeti francia kifejezésként, *Coupe de Boule*-ként él tovább az utókor számára.

¹⁶⁷ ORBÁN Jolán, *Testthatársértések – a performativitás kegyetlensége*, In: Borbély András, Orbán Jolán, Pieldner Judit (szerk.), *Irodalom, test, emlékezet*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2014, 26.

kielégítetlen várakozássá sűrűsödik, az ismert műfaji kódok és befogadói módok hiányából fakadó kényelmetlenség a határátlépés tapasztalatában részesít. A liminalitás egyébként Zidane mozdulataira is jellemző, gyakran teszi derekára kezeit a játékmegszakításokban, ahogyan a vánszorgás, cipőorrának beleütése a gyepebe is a nyugalmi helyzet sajátos megnyilvánulásai, mely állapotból szinte észlelhetetlen az átmenet a teljes intenzitással végrehajtott, labdabirtoklásra irányuló akciókba. Miután a fókusz mindvégig Zidane-on van, a várakozás, az állandó készenlét a nézőre éppúgy érvényes, ráadásul Zidane-nal ellentétben nincs hozzáférésünk a mérkőzés további eseményeihez. Ez a küszöbhelyzet idézi elő az artaud-i kegyetlenség-fogalmat, melyet Derrida szerint nem szadizmusként, hanem „szigorúságként”, „kikerülhetetlen döntésként”, vagy „szükségességnek való alávetettségként” kell elgondolnunk.¹⁶⁸ Miközben minden korábbi tapasztalatunknál közelebb érezhetjük magunkat a francia sztár testéhez és mozdulataihoz, a film valódi kegyetlensége – fogalmazhatunk úgy is, médiaerőszaka – a nézővel szemben épp a hozzáférhetetlenség, a bennfentesség kitarított illúziója, a határátlépésről pedig nem Zidane, hanem a technikai megcsináltság tehet.

Amíg a medialitás kényszerűségével leszámolni képtelen néző megreked a küszöbön, addig Zidane intenzivitása agresszióban tör ki a mérkőzés legvégén. Egyik csapattársának egy kiélezett szituációban nézeteltérése akad az ellenféllel, mikor hirtelen megindul a tettes felé és torkon ragadja őt. A határátlépés eseménye egy pillanat alatt történik meg, szinte a néző is lemarad róla, holott minden kamera Zidane-t figyeli. Büntetése piros lap, a franciának pedig nem marad más, mint az egyensúlyi helyzetet újra megtalálva, a szabályokat betartva fegyelmezett, rezzenéstelen arccal levonulni a pályáról és eltűnni a játékoskijáróban. Épp úgy, ahogy bő egy évvel később tette, a világbajnokság döntőjében, pályafutásának utolsó momentumában.

¹⁶⁸ DERRIDA, Jacques, A kegyetlenség színháza és a reprezentáció bezáródása, *Gondolat-jel*, 1994/1-2, 7.

6 Virtuális közönség és a technika (ön)feltárulkozása – A járvány alatti sportmédia egy tendenciájának vizsgálata

A tömegrendezvényekre és a globális sportéletre is vonatkozó, pandémia miatti tiltás után a leghamarabb újraindult futballbajnokságokban tapasztalhattuk, hogy labda pattogása mellett legfeljebb a játékosok kiáltozásait és az edzők utasításait hallhatjuk. Azon túl, hogy ez korábban hozzáférhetetlennek tűnő közelségbe hozta a taktikai versengést, 2020 nyarán televíziós nézők millióinak változtatta meg a legrangosabb mérkőzésekhez való viszonyát, hiszen több tízezer ember morajlása, a szurkolók keltette hangulat hiányában egy alsóbb osztályban rendezett, falusi mérkőzés lecsupaszított hangulata szűrődik át a képernyőkön.

Az újraindulás előtt nem sokkal azonban a világ két legnépszerűbb labdarúgóklubját, a globális piacon egyeduralkodónak számító Real Madridot és a Barcelonát is felvonultató spanyol liga bejelentette, hogy egy olyan megoldással fog visszatérni a televíziós képernyőkre, mely megtörné a koronavírus-járvány miatti üres stadionok csöndjét, ami viszont gazdaságilag fontosabb: a csökkenő nézettséget akadályozná meg, hiszen – a vírus előtt is dominánsnak számító, de immár szinte – az egyedüli bevételi forráslehetőség, a tévés közvetítésekből befolyó jogdíj ezen is múlik. A La Liga előjárói a norvég számítógépes játékfejlesztővel, az EA Sports-szal működtek együtt, hogy a legnépszerűbb futballjáték, a FIFA20 virtuális közönségének hangmintáit használhassák a közvetítések alatt. 2020. június 11-én, a Sevilla és a Real Betis városi rangadóján debütált a rendszer, melynek effektjei a korábban felvett stadionhangulattal vegyültek, és a szoftver intelligenciáját kihasználva automatikusan¹⁶⁹ reagáltak az eseményekre, míg a totálkamera képen a lelátók üres sorait a hazai csapat színeivel megegyező, valós embertömeget imitáló amorf minta töltötte meg. Már a német Bundesligában is próbálkoztak hasonlóval június elején, a hónap közepén induló angol Premier League, a világ legnézettebb bajnoksága pedig már eleve a spanyolhoz hasonló technikával indult újra, mintegy feláldozva a mediatizált meccshangulat oltárán a sportközvetítések eredeti célkitűzését, a valós körülményekről való tudósítást. A virtuális közönség beépülése az élő sportesemények közvetítésbe számos technikátörténeti, kommunikáció-, médiatudományi és esztétikai

¹⁶⁹ A játékhelyzetek olvasását csak részben bízták a játékban is használt mesterséges intelligenciára, egyelőre szükség van ugyanis emberi ágensre: futballhoz értő dj-eket, producereket kértek fel, hogy az éppen aktuális hangmintákat váltogassák és beágyazzák a közvetítés audiosávjába.

problémát vet fel, melyek egyszerre újszerű és már jól ismert értelmezési irányokat nyitnak meg eddig nem látott kontextusban és mintázatokban

6.1 A technika önleleplező működése

A tömegmédia hagyományos témái – rovatai – közül a sportról szóló tudósítások a digitális korban megtartották az 1800-as évek utolsó harmadától strukturálódó formai és tartalmi jellemzőiket, ahol az igazság a gólok számában, a centiméterekben, majd a pontos nézőszámokban mérhető módon tárult az olvasók és a nézők elé. Megkerülhetetlen természetesen a technikai fejlődéssel bővülő eszköztár: az ismétlések és a lassítások az egyre több szögből és egyre nagyobb teljesítményű kamerákkal felvett televíziós közvetítések olyan észleleti totalitást alakítottak ki az időközben több milliárd fő fölé nőtt közönségben, amely a mérkőzések valóságáról, az események megtörténtségéről immár megkérdőjelezhetetlen bizonyítékokkal szolgált.

Technikaként hivatkoztam a digitális közönség megjelenését az élő közvetítésekben, ám ez a megjelölés már-már tautologikus, de mindenképp önaffirmatív, hiszen nem feledkezhetünk meg a kézhezálló, napjainkban adottnak tételezett optikai médiumokról. Martin Heidegger *Kérdés a technika nyomán* című írásában a modern technika lényegére kérdezett rá, annak metafizikai hagyományát és veszélyeit felvázolva. A bölcselő gondolatmenete szerint a technika lényege éppenhogy nem valami technikai, hanem az ember és a természeti törvények viszonyának megváltozásában keresendő. Amíg a kézműves technikák és a poiésis is a feltárás egy módja, vagyis olyasmi, ami az igazság területére¹⁷⁰ vezet bennünket, addig a modern erőgéptechnika már nem a megalkotó, hanem a természetet kihívó feltárás egy módozata. Heidegger terminológiájában a feltárás (entbergen) és az állítvány¹⁷¹ (Gestell) kiemelt szerepet kap, melyek az el-nem-rejtettség tartományába emelik az akár instrumentálisan, akár antropológiailag értett technikát. Fontos észrevenni azonban, hogy ennek a heideggeri feltárásnak a szem előtt lévősége, így teljesülése sem egyértelmű manapság, hiszen amíg a technikaként értett eszköz betölti funkcióját, rejtve marad előttünk, illetve, megfordítva, éppen az eszköz defektje az, ami tanúságot tehet az eszköz utalásösszefüggéseiről, éppen a defektben jelentkezik a világ.¹⁷² Heidegger az utasszállító repülőgépet hozza példának, mely ha nincs

¹⁷⁰ HEIDEGGER, Martin, *Kérdés a technika nyomán*, ford. GERÉBY György = *A későújkori józansága* II., szerk.: TILLMANN J. A., Göncöl Kiadó, Budapest, 2004. 111-133.

¹⁷¹ Heidegger fordíthatóságának problematikusságát jól mutatja, hogy számos alakban előfordult már a hazai recepcióban, én a Kulcsár-Szabó Zoltán által használt 'állítvány' kifejezés mellett maradok.

¹⁷² KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Fel nem robbant bombák, őrzőráció, józan készenlét. Heidegger és a technika* = *Uő: Szinonímiák. Közeledések Heideggerhez*, Ráció, Budapest, 2016. 41-91.

megfelelően előkészítve a repülésre, kézhezállósága éppen akkor tárul fel, vagyis az eszközt az teszi mint eszközt feltűnővé, ha nem áll rendelkezésre.

A digitális közönséget ebből a szempontból tekinthetjük a technikai defekt egyfajta módozataként, Heidegger alapján feltárulkozásként, hiszen az eddig is (techno)mediatizált fogyasztásunkat leplezi le, ám nem egy vihar miatti adásszünet nyilvánvalóságával, hanem a képernyőn megszokott, a valódiságról bizonytságot adó embertömeg hiányával. A helyzet különösségét fokozza, hogy valós időben, a stadionon belül nem élnek a technikai megoldásokkal (legfeljebb szponzorok óriásreklámjai kerülnek a lelátókra), így a játékosok az üres, néma stadionban küzdenek egymással és a labdáért. A néző szükségszerűen szembenéz a technikával, tanúja lesz önleplezésének, ám mindez nem jelenti azt, hogy elfordulna tőle, hiszen a digitális közönségmoraj éppen a „kihívó” állítvány, vagyis a feltárás egy módja. A kezdeti idegenség nagyon gyorsan otthonos környezetté válik, a kritikus nézőből szemlélő lesz, aki elfogadja az új összefüggésrendszert, majd újra belemerül a játékba.

Ahogy már utaltam rá, a nézettségért küzdő médiavállalatok a piaci verseny sajátosságaihoz igazodva már hosszú ideje egymást felülmúlva dolgoznak azon, hogy potenciális közönségük a képernyőn keresztül a lehető legjobb minőségben, a lehető legtöbb szögből tudja követni a stadionokban zajló sporteseményeket. A szolgáltatók azonban igen hamar belátták a technikai médiumok korlátait, a személyesség és a helyszíni szurkolás illúziójának fölkelte helyett fókuszukat máshová helyezték; a többletkínálat vonzó opcióját ajánlották föl, kezdve az egyre több kameraképpel, az ismétlésekkel, majd a szuperlassításokkal és a valós idejű statisztikákkal, melyek mind kifinomultabb grafikai megoldásokkal és specializáltabb mutatókkal fokozták a televíziós közönség kényelmét. De akár úgy is fogalmazhatunk, hogy a mediatizált sportfogyasztás részévé vált a digitális korszak legfőbb jellemzőjének, a dataizmusnak, vagyis annak az információ- és adatüzemű világképnek, melyet az élet mérhetőségének és számszerűsíthetőségének hite uralja.¹⁷³ Az így megteremtett vizualizált adatalapú kényelem odáig terjedt, hogy a személyes jelenlét helyett a közvetítések tűnhetnek valóságosabbnak, s amikor több év tévés meccsnézés után az emberek ellátogatnak egy élő eseményre, könnyen megeshet, hogy a történések gyorsasága, a lelátón elfoglalt pozíció korlátozott perspektívája, a visszajátzások hiánya és a stadion atmoszférája idegenséggel tölti el őket.

¹⁷³ Fontos előzményalakzatként kell számolnunk a rekord fogalmával, hiszen a számszerűsíthetőség, a rekordok megdöntése már a globalizáció hajnalában megszülető modern sport egyik legfontosabb jellemzője volt. Az egységesített szabályrendszerű sportágak különböző versenyein a pontos eredményeket immár feljegyezték, melyek összevethetőkké váltak időbeli és térbeli akadályok nélkül.

Hans Ulrich Gumbrecht *In Praise of Athletic Beauty* című, még a digitális forradalom közepén, 2006-ban megjelent kötete a sport tematikájú humántudományos diskurzusnak az egyik legfontosabb esztétikai állásfoglalása a személyes jelenlét, illetve a sport ideologizált olvasatoktól megszabadítani igyekvő, élményszerű befogadása mellett. Gumbrecht lazább szövésszerű szövege személyes történetek, tapasztalatok és esszéisztikus betétek dialektikájában beszél a sportot követő és abba belefeledkező néző perspektívájából. Az olyan fogalmak, mint az epifánia és a fasczináció visszatérői elemei ennek a szövegvilágnak, a helyszínen való bevonódás a sporteseményekbe Gumbrecht érvelésében mindennél előrébb való, annak ellenére, hogy a sportteljesítmények elbeszélhetőségének utólagossága miatt sokszor a retrospektív távlat az, ami megképezi, egyben megszépíti azokat az értéktartományokat, melyekről maga a szerző is beszél. „A sport arról szól, hogy ott legyen, ahol és amikor a dolgok történnek, és amikor a testek meghatározott formákat vesznek fel a valós jelenben és időben.”¹⁷⁴ – szól egy részlet a bevezetőből, melynek narratív struktúrája éppen a visszaemlékezés köré épül. Gumbrecht beszédpozíciója és érvei izgalmas módon csúsznak el egymás mellett, ám a szöveg épp azon a ponton számol be olyan konkrét, természettudományos alapokon nyugvó megfigyelésről, mely különösen kapcsolódik a szurkolók nélküli sportesemények jelenkori problémaköréhez. A szurkolók és a játékosok egymásra ható érzelmi állapotáról írt fejezetében olvashatjuk: „A nézők azok után a momentumok után vágyódnak, amikor az egyesített fizikai energiáik kapcsolódnak a játékosok energiáival, azokat mintegy megnövelve. Abban a pillanatban a különbség a tömeg és a játékosok között mintha eltűnne. Ez a kapcsolódás, minden spiritualitás nélkül, fizikai realitás is lehet.”¹⁷⁵ Az akkoriban felfedezett tükrősejteket említi itt, melyek valódi biológiai bázisként szolgálhatnak ennek a jelenségnek a magyarázatához. A tükrősejtek olyan mozgató – motoros – idegsejtek, melyek nemcsak akkor sülnek ki, ha a tulajdonosuk maga mozog, hanem akkor is, ha az illető csak megfigyeli az adott mozgást. Ezen neuronok felfedezői azt feltételezték, hogy a fő feladatuk „lefordítani” a másik ember viselkedését az idegsejtek nyelvére, s ezzel lehetővé tenni annak értelmezését.¹⁷⁶

A tükrősejtek körüli kutatások a kétezres évek elején voltak a legaktívabbak, s ugyan az utóbbi húsz évben sem alakult ki egységes tudományos álláspont velük kapcsolatban, létezésüket már számos kísérlet bizonyította. A neurológusok, biológusok és viselkedéskutatók

¹⁷⁴ GUMBRECHT, Hans Ulrich, *In Praise of Athletic Beauty*, Belknap Press, Cambridge, 2006, 14. (Keresztes Balázs fordítása alapján)

¹⁷⁵ GUMBRECHT, Hans Ulrich, *i.m.*, 216. (Saját fordítás)

¹⁷⁶ PESTHY Orsolya, Egy más megértésének a titka? – Mit tudnak valójában a tükrősejtek?, *Mindset Pszichológia*, 2017. 08. 16. <https://mindsetpszichologia.hu/egymas-megertesenek-a-titka-mit-tudnak-valojaban-a-tukorneuronok> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

mellett a humántudományok képviselői is előszeretettel foglalkoztak a jelenséggel, a filmtudomány például a kinesztezikus empátiát próbálta magyarázni vele, vagyis azt, hogy miért érzünk együtt azokkal a szereplőkkel, akik megpróbáltatásokon mennek keresztül, vagy épp miért aktívabb az agyunk, amikor olyan táncmozdulatokat látunk a vásznon, melyeket mi is megcsináltunk már életünk korábbi szakaszában. Azt még a vizuális kultúrával és filmekkel foglalkozó kutatók sem vitatják, hogy ez a kinetikus beleérzés akkor működik legjobban, amikor a kérdéses tevékenységet végző egyén egy légtérben tartózkodik a megfigyelővel – aki jelen esetben egyben megfigyelt is.¹⁷⁷ Ezek a tanulságok fedezetet nyújtanak Gumbrecht sugallatának, mikor a tömegből a pályára vetett „tranzitív” pillantásról ír. „Combizmaink aktiválódnak, ha a csatár gólt rúg, karjaink pedig akkor, ha azt látjuk, hogy a kapus a labda után nyúl.”¹⁷⁸ Ráadásul a sporteseményeken való személyes jelenlét a legtöbb esetben nem öncélú dimenzió; a játékosok mérkőzés utáni nyilatkozataiból és a sportsajtóból is ismerősek lehetnek fordulatok, miszerint a közönség volt a futballmeccsen a hazai csapat tizenkettedik játékosa. Eredendően a pályán történő akciók a kiváltói a nézők kinesztezikus empátiájának, tehát a bevonódás biokémiai aktusként is leírható, az így megképződő moraj, az adott játéksituációkra adott verbális reakciók a szervezett szurkoláson, a rigmusokon és éneklésen kívül is olyan hangulatot teremtenek, melyben a játékosok a tétet magasabbnak élik meg, következésképp akcióik, erő kifejtésük is intenzívebbé válik. Néző és játész kölcsönösen kiegészíti egymást az arénában, az érzelmi-hangulati összetevők ilyesfajta körkörös egymásba csatlakozásai olyan sajátos hullámozást eredményeznek, mely meghatározza a mérkőzések menetét és partikuláris jellegét.

A koronavírus-járvány miatt kiürült stadionok a Gumbrecht által vázolt viszonyrendszert képtelenek színre vinni, s még ha nem is tűnnek kevésbé intenzívnek vagy szórakoztatónak a legrangosabb mérkőzések, az üres tér szükségszerűen hatással van a játék menetére. A szurkolók hiányából fakadó változások vizsgálata azonban nem csupán ennek az írásnak, hanem a sporttudományos publikációknak is meghaladja a kapacitását, hiszen az érzelmi-hangulati konstituensek a legtöbb esetben statisztikailag kimutathatatlanok. Ami jelen írás számára alkalmasabb kiindulópont lehet, az ennek a hiánynak a betöltése a képernyőn, a már említett igyekezet a megszokott stadionhangulat visszaadására. Amíg a valóságban a játékosok üres stadionokban küzdenek egymással, gyökeresen megváltozott körülmények

¹⁷⁷ CURTIS, Robin, Kiterjesztett empátia – Mozgás, tükröneurónok és Einfühlung, *Metropolis*, XXI. évfolyam, 3. szám (2017/3), 73.

¹⁷⁸ GUMBRECHT, Hans Ulrich, *Szépség a sportban – Tömeg a stadionban* (ford.: Keresztes Balázs), Kijarat kiadó, Budapest, 2022, 47.

között, a közvetítések a nézők komfortérzete, egyúttal saját gazdasági biztonságuk érdekében a legtöbb esetben lemondtak a lecsupaszított, de referenciális mérkőzéshangulat visszaadásáról.

A virtuális közönség létjogosultsága hamar nyilvánvalóvá vált, az angol Premier League első két mérkőzésének statisztikái az újraindulást követően árulkodóak: a televízió nézők közel 75 százaléka nem kapcsolta ki a mesterséges hangeffekteket a Sky Sports csatornáján.¹⁷⁹

Hiába oszlottak meg a vélemények, amikor híre kelt a – már használatban lévő technológiák hibridizációjából létrejövő – virtuális közönségnek, a képernyő előtt ülő nézők választásából az a Marshall McLuhantól eredeztetett médiaelméleti megfontolás újabb igazolást nyert, mely nem a tartalomra, hanem a hordozóra helyezte a hangsúlyt, és érthetjük úgy is a jelenséget, hogy a médiatechnológiák által kiterjesztett központi idegrendszerünk az utóbbi pár évtizedben habituálódott a nem helyszíni sportfogyasztás mediális összetettségéhez. A közönség túlnyomó többsége nem akar alkalmazkodni a megváltozott feltételrendszerhez, a visszhangzó, üres arénák audiális tapasztalata többé nem elégíti ki az igényeket, a televízióhoz köthető észleleti totalitás, vagyis a kép és a hangélmény egysége nem csupán gazdasági, hanem fiziológiai kényszer is. A médium tradíciója ebben az összefüggésben az emberi percepció tradíciója is.

6.2 További közelítések, a virtuális közönség szerepe a közvetítések jövőjében

Azáltal, hogy a legtöbb nyugat-európai sportcsatorna megadta a választás opcióját a televízió nézőknek,¹⁸⁰ a virtuális közönség jelensége egy újabb megközelítésmódot tesz lehetővé. Amikor a néző és a játék (illetve a játékos) kapcsolatát tárgyaljuk, a magas színvonalú szolgáltatásokért fizető fogyasztó viszonyát is értelmeznünk kell a profitot maximalizáló, s közönségét készségesen kiszolgáló médiavállalatokkal (melyeket akár érthetjük a mindenkori hatalomként is) – vagyis egy pszichopolitikai kérdésirány is releváns lehet a vizsgálódás során. A hatalom és a tudás eljárásai Foucault értelmezése szerint az élet feletti fennhatóságot,

¹⁷⁹ HUGHES, Matt, Sky's fake crowd noise with chanting and celebrations from FIFA 20 video game wins the restart with 75 per cent of fans choosing to watch the Premier League with the new soundtrack, *Daily Mail*, 2020.06.18. <https://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-8436219/Three-quarters-fans-choose-watch-Premier-League-return-fake-crowd-noise.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹⁸⁰ Talán még izgalmasabb kérdéseket vet föl az a gyakorlat, mely Magyarországon is tapasztalható volt, vagyis a hazai sportcsatornák eleve a virtuális közönség hanggal vették át a közvetítéseket az angol, a spanyol, vagy a német bajnokságból, ezáltal a hazai nézőknek nem adatott meg a választás lehetősége. Ebben az értelemben országunkban az itt tárgyalt pszichopolitikai alávetettség helyett egy sokkal direkter, virtuális médiaerőszaknak voltak kitéve a televízió előtt ülők.

az élet folyamatai feletti ellenőrzést és módosítást hozták el már a 18. század folyamán, miközben a nyugati ember megtanulta, hogy van teste, van várható életkora, egyéni és kollektív egészsége. Mindezen megfigyelések egy világjárvány idején különösen aktuálissá válnak, csakúgy, mint a nemzeti kormányok korlátozó, tiltó rendelkezései, melyek óhatatlanul is Foucault fegyelmező hatalmára irányítják a figyelmet, s melyek látványossá teszik a biopolitika működésmódjait. Byung-Chul Han, dél-koreai származású kultúrteoretikus az utóbbi tíz évben munkássága egyik kiindulópontjául tette Foucault terminológiáját és gondolkodását, de bizonyos pontokon annak felülvizsgálatát próbálja meg elvégezni. *Pszichopolitika* című, 2017-ben megjelent művében a neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák viszonyát vizsgálja, s arra a következtetésre jut, hogy a digitalizmus és a Big Data korában a foucault-i biopolitika immár használhatatlan. „A biopolitikának, amely a népesség statisztikáját használja, nincs hozzáférése a pszichikaihoz. Nem szolgáltat adatokat a népesség pszichoprogramjához.”¹⁸¹ Han szerint napjaink hatalomgyakorlási technikája az egyén korlátlan szabadságának illúzióját teremti meg, mellyel valójában önkizsákmányolásra sarkallja az embereket. Ez a technika „nem közvetlenül keríti hatalmába az egyént. Inkább úgy intézi, hogy az egyén magától hasson úgy önmagára, hogy leképeződjön benne az uralmi összefüggés, miközben azt szabadságként értelmezi. Az önoptimalizálás és az alávetettség, a szabadság és a kizsákmányolás itt egybeesnek.”¹⁸² A technika megalkotói számítástechnikai szakemberek, alkalmazói pedig globális világvállalatok – a labdarúgó ligák és a közvetítői díjakat fizető médiabirodalmak –, vagyis korunk meghatározó ágenciái, akik a világ legnézettebb sportjának körülményeit igyekeznek átalakítani, otthonossá tenni a közönség számára, s ezt minden jel szerint sikeresen teszik. Miről árulkodik ez, ha nem az egyén önként vállalt alávetettségéről?

A pszichopolitikai aspektus azonban nem csupán a nézők, hanem a sportolók oldaláról is vizsgálható. A vírushelyzet miatt megváltozott körülmények 2020-ban több példát szolgáltatott arra is, hogy mi történik akkor, amikor a játékosok szerződéseit és érdekeit felülírja a fennálló rendszert működtető média. Az egyik ilyen példa az észak-amerikai profi kosárlabdliga (NBA) 2019/20-as szezonjának rájátszása, melyet az ideiglenes leállás után egy ún. buborékban, az orlandói Disney World szórakoztatóközpontban fejeztek be nézők nélkül. A vészmegoldás komoly többletkiadással, fokozott óvintézkedéssel járt, melynek értelmében a csapatok be voltak zárva a luxuskörülményekkel ellátott komplexumba. Az edzéseken és a mérkőzéseken kívül lehetőségük volt különböző szabadidős tevékenységekre, így golfozhattak,

¹⁸¹ HAN, Byung-Chul, *Pszichopolitika – A neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák*, Typotex, Budapest, 2020, 33.

¹⁸² HAN, Byung-Chul, *i.m.*, 41.

bowlingozhattak vagy akár horgászhattak is, ám családjukkal több héten keresztül közvetlenül nem érintkeztek. Az önként vállalt buborékban azonban több esetben is felszínre került, hogy amíg a médiavállalatok és a liga módot találtak a világ legnépszerűbb kosárlabdatornájának lebonyolítására, addig a tartalmat szolgáltató sportolók alávetettsége még nagyobb mértékben nőtt. A Los Angeles Clippers klasszis irányítója, Paul George több mérkőzésen át tartó rossz teljesítménye után őszintén beszélt a riportereknek arról, hogy szorongással és depresszióval küzd a buborékban, elmondása szerint egy „sötét helyen” járt egy több mérkőzést magába foglaló időszak alatt.¹⁸³ George nyilatkozata után a Clippers edzője is megszólalt, hangsúlyozva, hogy a fennálló körülmények nem normálisak, majd védelmébe vette egyik legjobb játékosát, akivel leült hosszan beszélgetni magánéleti és egyéb témákban, a minden napjukat behálózó kosárlabda helyett. George a csapat pszichológusának szolgáltatásait is igénybe vette, s ez nem egyedülálló esetben számított a buborék lakói közt.

Hasonlóan ellentmondásos helyzetbe kényszerítette a Premier League labdarúgóit az angol liga 2021 januárjában, amikor a vírus újabb hulláma és az országban megugró fertőzésszámok miatt új protokollt vezetett be: a játékosokat arra kérték, hogy gólöröm közben tartsák be a szociális távolságtartás szabályait, azaz bő másfél méternyire ünnepeljék találatukat csapattársaikkal. A döntés értelmetlenségéről a játékosok és a menedzserek is beszéltek, kiemelve olyan magától értetődő szempontokat, miszerint kétnaponta tesztelik a klub összes dolgozóját, tehát eleve kicsi az esély, hogy valamelyik játékos aktív fertőzőtként lépjen pályára, továbbá a játék dinamikájával és a gólszerzés ritka, de érzelmileg tetőpontot jelentő intenzitásával összeegyeztethetetlen a távolságtartás.¹⁸⁴ A helyszíni szurkolók nélkül játszó labdarúgók pályán mutatott viselkedését is szabályozza ezzel a liga, sterilizálva a játék ösztönös természetét, megfosztva érzelmi összetevőitől. A gesztus mögött meghúzódó motivációk kevésbé a játékosok egészségügyi állapotának, mintsem a mérkőzéseket a televízió keresztül követő nézők önoptimalizációjának, pontosabban annak felébresztésének szólnak. Ha a kedvenc futballszárjaik a kulcsfontosságú góljaik után is csak egymástól távol ünnepelnek, úgy a mérkőzéseket a képernyőkön követő nézők körében a szociális távolságtartás elfogadottabb normává léphet elő. A hatalom által előírt, a mindennapokban követendő viselkedésforma a

¹⁸³ YOUNGMISUK, Ohm, Clippers' Paul George says he dealt with anxiety, depression inside NBA bubble, *ESPN*, 2020.08.26. https://www.espn.com/nba/story/_/id/29743235/clippers-paul-george-says-dealt-anxiety-depression-bubble (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

¹⁸⁴ ROAN, Dan, Covid-19 and football: Should players be hugging?, *BBC*, 2021.01.13. <https://www.bbc.com/sport/football/55646757> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

sportközvetítéseken keresztül egy új, megemelt jelentésréteggel bővül ki ebben a pszichopolitikai összefüggésben.

Visszakanyarodva az eredeti probléma, a virtuális közönség létmódjához, technikai mibenlétéhez, további érvek szólnak annak transzgresszív természete, valamint a technikára (vagy épp afelőli) kérdés felülvizsgálatának jogossága mellett. A digitálisan létrehozott közönség (és -látvány) egyfajta kiegészítő hiányként tárul elénk, ha a derridai szupplementaritás logikája felől közelítünk a jelenséghez. Eszerint a dolgok lényege sosem tárul fel pozitív értelemben, hanem mindig egy hiánymechanizmus során történik meg: „a pótlék ökonómiája egyszerre kiszolgáltat minket az erők különbségének és játékának, valamint megóv ezektől”.¹⁸⁵ A televízió keresztül látott szurkolói tömegek a stadionban önmagában is egy hiánnyal, a saját hiányunkkal szembesít, ám amikor a helyszíni közönség is eltűnik a képernyőkről, a pótlék-jelleg feltárja magát, „fenyegetővé” válik, ám ez a fenyegetettség, minthogy „nem jelenlét és nem is hiány”, egy elcsúszó köztesség. Olyan köztesség, mely a médiumok szintjén is értelmezhető, melyben pontosan nem is el-, hanem összezsúszást észlelhetünk. A digitális közönség alapját az a FIFA20 számítógépes játék szolgáltatja, melynek metonimikus jelöltje a Nemzetközi Labdarúgó Szövetség (Federation International Football Association), vagyis a hús-vér labdarúgás legnagyobb szervezete a világon. A spanyol bajnokságban használt rendszer debütálása után a videójátékot gyártó Electronic Arts hangmérnöke, Paul Boechler úgy fogalmazott, hogy mivel több ezer hangmintát rögzítettek korábban a játék kedvéért különböző stadionokban, ők most csak visszaadják ezeket.¹⁸⁶ Ezen a ponton az eredetiség és a másolat problémája már nem áll elő releváns oppozícióként, vagyis a baudrillard-i hiperrealitás is feltűnhet az értelmezői horizonton, ha a jelenség médiaelméleti megalapozottságát keressük. A valóság, az igazság foszlányai egyre kevésbé szárazhatók szét a közvetítések során, miközben egyre elevenebbé és (hiper)reálisabbá válnak a képernyőn történetek. A formák és műfajok egymásba csúszása az ágenciák kibogozhatatlanságával is jár: a nézők egyre kevésbé érdekeltek az auditív és optikai technikák, illetve a fizikalitás viszonyrendszerének problematizálásában, már nem tudjuk az emberi teljesítményt annak testi dimenziójában megérteni, így a televízióban látott, statisztikai adatokkal is alátámasztott sportolói kiválóság és a megteremtett atmoszféra az egyéni átélhetőség faktorát nem veszi

¹⁸⁵ DERRIDA, Jacques, Grammatológia, Typotext, Budapest, 2014, 178.

¹⁸⁶ JENSON, Pete, LaLiga could continue to use artificial crowd noise and digital fans even when supporters start to return to grounds after 'overwhelmingly positive response', *Daily Mail*, 2020.06.29. <https://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-8470195/La-Liga-use-artificial-crowd-noise-digital-fans-supporters-start-return.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

figyelembe – míg a kétezres évek sporttal kapcsolatos médiaszövegeiben ez a szempont érvényben volt, gondoljuk például a bevezetőben említett Guy Ritchie rendezte 2008-as Nike reklámszpotra, melyben egy fiktív amatőr játékos fejkamerájának köszönhetően pár perc alatt kvázi-belső nézőpontból juthatunk el a labdarúgás legmagasabb szintjéig.¹⁸⁷

A virtuális közönség megvalósulási formái közül a legelterjedtebb a digitális közönségmoraj volt – tehát a spanyol bajnokságban bevezetett, a lelátókon amorf mintaként mozgó vizuális pótlék ötletét a legtöbb közvetítés nem használta, mely magyarázható azzal is, hogy az eredeti mérkőzéshangulat visszaadásánál az elsődleges feladat az auditív dimenzió megteremtése volt, ez pedig a meccshangulat megidézésén túl a ritmussal és a zeneiséggel is összefüggésbe hozható. Ha elfogadjuk a Gumbrecht által affirmált és a stadionokat rendszeresen látogató szurkolók élményeiből eredő állítást, mely szerint mérkőzések a helyszíni közönség és a játékosok kölcsönhatásából nyerik intenzitásukat, mindez a játék tempójáról is elmondható. A digitális közönségmoraj esetében azonban a kapcsolat a két összetevő között nem létezik, ezért a filmekben használt nondiegetikus filmzene példájára az események hangulatához illő hanghatásokat hallhat a néző. A leválasztottság így egy valós időben változó, esztétikailag megkomponált jelenséget hoz létre.

Technikatörténeti szempontból mérföldkő a virtuális közönség megjelenése, ami egyben etikai kérdéseket is felvet, azonban az eddigi fejezetekből is kikövetkeztethető módon, ennek a hibrid műfajú médiaterméknek is megvoltak a maga előzményalakzatai: létrejött a technológiai fejlődéssel, a sport egyre sűrűbb mediatizáltságával, virtuális műfajokban való jelenlétével és az élő mérkőzések egyre fokozódó médiaérdeklődésével csupán idő kérdése volt.

¹⁸⁷ Vö.: BARNA Péter, Labdarúgás a 21. század megváltozott mediális közegében, *Szépirodalmi Figyelő*, 2014/3., 38-39.

7 Zárlat

7.1 Összegzés

Az értekezés nyitósoraiban úgy fogalmaztam, hogy a sport az utóbbi másfél évszázad egyik legfontosabb, egyben legadaptívabb társadalmi alrendszerévé vált, mely 21. századra megmutatta, hogy a változó korok paradigmaváltásaihoz újra és újra képes alkalmazkodni. A bemutatott esettanulmányok mindegyike erre a tézis előtti tézisre szolgált egyfajta válaszul, különböző sporthoz kapcsolódó történeteket hozva az utóbbi – tágan értett – másfél évtizedből. Talán túlzás lenne metonimikus viszonyt feltételezni az elmúlt 15, valamint az elmúlt 150 év sportkultúrája között, de arra mindenképp rámutathat a disszertációban található példatár, hogy a digitalizáció, különösképp a web 2.0 időszakában a sport és a média tengelyén létrejövő identitásmintázatok és viszonyulások milyen sokféle formát ölthetnek és mennyire releváns módon vesznek részt a globális (sport)kultúra diskurzustereiben.

Az itt szereplő öt fejezet, valamint a bevezetőben is tárgyalt néhány eset mindezen túl egyaránt a mediatizált sportesemények alapszituációjából indult ki, ami egyúttal azt is jelenti, hogy sportoló, sportújságíró és néző (tehát a kultúripari kutatások három fő iránya: produkciós oldal, tartalom, fogyasztó) egyre inkább ugyanannak a média-ökoszisztémának az aktoraiként tűnnek fel, ezáltal erősítve azt a – disszertáció kezdőmunkálatai során kirajzolódó – előfeltételezést, miszerint a sportesemények vizsgálata aligha választható le a közvetítő közegről, valamint a klasszikus kommunikációs modellekben megszokott módon, a csatorna végén található befogadóktól. Nem csupán a sportolói megnyilatkozások reflektálnak a közvetítettség tényére (eszünkbe juthat Pablo Morales története Gumbrecht tolmácsolásában vagy Milák Kristóf), hanem a mérkőzések koreográfiája, időkezelése, de bizonyos taktikai elemek és a játékosok viselkedése is. A nagyobb tétellel bíró és tömeges érdeklődésre számot tartó események főműsoridőhöz való igazodása, az NFL-ben alkalmazott „television timeout” a közvetítés közben, vagyis a félidőnként (két negyedenként) nyolc darab maximum kétperces reklámblokk előbbire szolgálnak példaként, míg utóbbi szempontokat a csapatsportokban alkalmazott videóelemzők elengedhetetlen szerepében, valamint a sportolók szertartásaiban és gólörömeiben érhetjük tetten.

Az értekezés egyik legfontosabb célkitűzése az volt, hogy olyan értelmezői attitűddel közelítsen sport, média és az e kettő összefüggésében konstruálódó identitások témájához, mely a dinamikusan változó médiakörnyezetben képes legyen beazonosítani sarokpontokat a sport képi előállításának 21. századi történetében. Az esettanulmányok különböző mélyfúrásokként

igyekeznek általánosabb tendenciákat, átalakuló tartalmi logikákat tapinthatóbbá tenni, így egyazon szöveghálóban kultúripari működéseket, médiaszövegeket, valamint fogyasztói szokásokat, trendeket is vizsgál a dolgozat.

A makroszerkezet kialakításánál a kutatás elméleti horizontjának szélesedése miatt az *identitásmintázatok-medialitás* hívószavak hangsúlyeltolódásai játszottak fontos szerepet, így a bevezetés utáni első fejezetben a sportmédia, másodikban sportoló, harmadikban a hétköznapi emberek hétköznapi gyakorlatai szintjén próbáltam közelebb kerülni a sporthoz fűződő identitásmintázatokhoz, míg a negyedik és az ötödik fejezetben a medialitás problémája került elő hangsúlyosabban.

Az első két szakasz között fontos párhuzamokat találhatunk. A magyarországi futballblog-forradalomról szóló részben egy lokális példán keresztül mutattam meg, hogy a sportról való közbeszéden változtatni kívánó, alulról szerveződő közösségek hogyan termelték ki saját profi szerzőiket, akik egyre több esetben fordulnak meg televíziós stúdiókban különböző szakértői pozíciókban, hogy aztán Lance Armstrong identitáskonstrukcióit körbejárva a világsztár sportolóból a mainstream média által is üldözött, majd negligált csalóvá válás történetét elemezzem. Utóbbi esettanulmány is nagy hangsúlyt fektet a professzionális médiamunkások „határmunkálataira”, akik nem a feltörekvő bloggereként próbálják védeni magukat, hanem egy kiemelt sportág jó hírnevét az azt fenyegető egykori bajnoktól. Mindemellett a bűnbak, az időközben elítélt és a kerékpározástól eltiltott Armstrong alternatív nyilvánosságokat keres, újabb formátumokat próbál ki, hogy közönségével fenntartsa a kapcsolatot, egyúttal pedig az újságíró szakma diskurzusaira is legyen ráhatása.

Az ezután következő, összekötő funkcióval is rendelkező *A hétköznapi spektákulummá váló sportolói test napjaink médiakultúrájában* című fejezet mind módszertani sokszínűségét, mind az elemzésre kiválasztott ágenciákat tekintve is hídként szolgál a disszertációban. Különböző médiaszövegek elemzésén túl bölcséleti, társadalom- és kultúrtörténeti munkákat alapul véve kortárs iparági folyamatokat értelmeztem a közösségi médiában, illetve a szabadidősport területén. A rekreációs sportkínálat növekedése egybeesik médiakörnyezet gyökeres átalakulásával, aminek során a mindennapi társas valóság (a kapcsolatokon, a kommunikáción túl az önértés) megkonstruálása is különböző médiumok révén történik. Az önmérésre, önoptimalizációra alkalmas eszközöknek, programoknak, valamint az ezeket használók száma is tömegesen megnőtt. A sokszor testre rögzített médiumok – alkalmazások – pontos adatokat szolgáltatnak az edzésteljesítményről – de akár hétköznapi cselekvések közben is. Az Andreas Hepp – és részben Nick Couldry – által kidolgozott mély mediatizáció elmélete hangsúlyozza a média beágyazottságát a mindennapokba a használati tárgyak dimenziójában

is, a neoliberális diskurzusok én technológiáiként a wearable-k és a fitness trackekerek alapvető kellékek önmagunk észlelésére és szabályozására, azonban mindez párosul a nyilvánvaló kitettséggel, hogy a felhasználói adatokkal dolgozó médiavállalatok a leghétköznapiabb cselekvéseinket is gyarmatosítják.¹⁸⁸

Az egyik kulcsfontosságú megfigyelése az utolsó fejezetnek ehhez nagyon hasonló, hiszen a virtuális közönség afféle protézisként való alkalmazása a koronavírus-járvány alatt rendezett nagy sporteseményeken kiszolgáltatottá tette a televízió nézőket, de előtte egy Zinedine Zidane-t szerepeltető kísérleti film kerül fókuszba, melyben a kitettség több szempontból is előkerül: egyrészt a befogadó részéről, aki a film operatőri megoldásai és vizuális narratívája miatt megfosztva érzi magát az ismert műfajok jelképző kódjaitól, másrészt a futballista részéről, hiszen a címszereplő világsztár tehetetlenségéről, a játékra való ráhatásának elenyésző esélyéről kapunk számot az alkotásban.

Az utolsó két szakasz tehát már egyértelműen a medialitás problémáját járja körbe két esettanulmányon keresztül, de ezekben a fejezetekben az egyre komplexebbé váló médiaelméleti kérdések mellett ugyanúgy megjelennek azok a szempontok, melyek mind a sportolói, mind a sportfogyasztói identitások átalakulására figyelmet fordítanak az utóbbi bő másfél évtized média-ökoszisztémájának fényében.¹⁸⁹

7.2 Konklúziók

Végkövetkeztetéseket levonni rendkívül nehéz feladat egy ilyen dinamikusan változó témában, valamint a vizsgálat során érintett területek, ágensek sokszínűsége sem könnyíti meg a feladatot, azonban az átalakulóban lévő mediakörnyezet identitásreprezentációra való lehetőségeiben mindenképp érdemes keresnünk tanulságokat. Mind a sportoló, mind a sportújságíró, mind az amatőr sportoló/sportfogyasztó számára megnöttek a lehetőségek, hogy kifejezzék teljesítményüket, attitűdjüket, végsősoron alakítva azt a perszónát, melyben a figyelemgazdaság versenyében vesznek részt. A médiahibridizáció és a platformexpánzió

¹⁸⁸ HEPP, Andreas, *i.m.*, 160-161.

¹⁸⁹ A kifejezést az Európa Tanács Miniszterek Bizottságának alábbi dokumentumában olvasható ajánlás alapján használok, mely a médiaszintér és médiarendszer fogalmakhoz képest némileg tágabban fogalmazza meg tárgyát, reflektálva az átalakuló digitális környezetre. „a [média-ökoszisztéma] kifejezés tág értelmezésben magába foglalja az összes szereplőt és tényezőt, melyek interakciója lehetővé teszi, hogy a média működjön és betöltse társadalmi szerepét. Ez azt is jelenti, hogy a tartalmakat tömeges méretekben, sokszor lényegesen alacsonyabb költségekkel, kisebb technikai és szakmai hozzáértéssel és feltételek betartásával terjesszék.” (Saját fordítás) Lásd: Európa Tanács, *Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media Council of Europe*, 2011. <https://edoc.coe.int/en/media/8019-recommendation-cmrec20117-on-a-new-notion-of-media.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

egyaránt zajló folyamatában a sport szereplői és a hozzá kapcsolódó médiagazdaságtani műveletek gyorsan alkalmazkodtak a feltételekhez, vagyis a Pierre Bourdieu által már a kilencvenes évek elején a *sporttermelés iparosításaként* leírt jelenség¹⁹⁰ a digitalizáció időszakában többpólusúvá vált.

Azon az egyre nyilvánvalóbb átrendeződésen túl, mely a „produkciós oldalra” érvényes, a platformok, valamint a platformok logikája által felkínált identitásreprezentációk szintjén is megfigyelhető a kínálati bővülés. Előbbit tekintve érdemes a nagy nemzetközi sportrendezvények versenynaptárainak összehangoltságára gondolnunk, melyre legfőképpen a televíziós csatornákat birtokló, elsősorban a profitmaximalizációra törekvő óriásvállalatoknak van ráhatása, így lényegében az év egyetlen időszakában sincs „uborkaszezon” a bajnokságok, kontinensviadatok, tornák sorában.

A platformok megsokszorozódása sem választható le a gazdasági verseny diskurzusától, hiszen szinte az összes közösségimédia-felület rendelkezik olyan speciális működési logikával, melyhez a sporthoz kapcsolódó tartalmak is tudnak alkalmazkodni. Ide tartoznak a hivatalos kommunikáció szempontjából, tehát sportszervezeti szinten jelentős (Twitter/X, Facebook) és a professzionális vagy amatőr sportolók egyéni önkifejezésére teret engedő (Instagram, TikTok, fitness applikációk) platformok, valamint a tágan értett sportújságírói mező által használt összes felület.

Ezek között természetesen átfedések vannak, mint ahogy maguk a médiumok közti átjárások is jellemzők a különböző tartalomelőállítókra. A magyarországi futballbloggerekről vagy a Lance Armstrongról szóló fejezetek egyúttal azt is jelzik, hogy a közönség platformváltásaiban, azaz a fogyasztók mobilizációjában is kiemelt szerepe van a sporttal kapcsolatos közbeszéd résztvevőinek – mely halmazba természetesen beletartoznak az „amatőr” véleményformálók is.

A disszertáció utolsó három fejezetében is központi szerepet kap az összegzésben már említett mély mediatizáció elmélete, legalábbis az Andreas Hepp könyvében megfogalmazott gondolatok némelyike érvényesíthető az érvelésem egyes pontjaira. Az egyik legfontosabb közös vonás az említett szakaszok között a foucault-i értelemben vett megfigyelés és a megfigyeltség problémájának, valamint újszerű megvalósulásának regisztrálása. A szabadidősport során véghez vitt egyéni vagy csoportos edzésteljesítmények megosztását, az önoptimalizációra való berendezkedés technológiáit, de a *Sweat* című fikciós film fitneszstárjának mindennapjait egyaránt a digitális hatalom panoptikus tekintete határozza

¹⁹⁰ BOURDIEU, Pierre, *Előadások a televízióról* (ford.: Erőss Gábor), Osiris kiadó, Budapest, 2001, 106.

meg, melyet itt is az egyénre irányuló kontroll láthatatlan formájaként interpretálhatunk. A *Zidane, a 21st Century Portrait* című alkotásban a megfigyelés ténye alapvető adottsága a kísérleti- és dokumentumfilmek hagyományokat egyaránt mozgató alkotásnak, melyben a főszereplő sztár testének, legapróbb mozdulatainak megfeszült voyeurizmusán túl a néző saját figyelmének teherbíróképességét is próbára kell, hogy tegye. Végezetül az utolsó esettanulmányban előkerülő virtuális közönség a technikai megcsináltsága révén minduntalan a sportesemény mediatisztált fogyasztására ébreszti rá a televízió nézőt, aki a médiavállalatok virtuális manipulációjának kiszolgáltatva volt kénytelen nézni bizonyos mérkőzéseket a 2020-as pandémia idején. Ezek a belátások a foucault-i megfigyelésen túl az *'interveillance'* működésbe lépéséről is tanúságot tesznek, mely Hepp értelmezésében az eredeti fogalom (*'surveillance'*) mindennapi társas gyakorlatokban való megnyilvánulása. Itt olyan alapvető műveletgyűjtést kell érteni, mely a platformok megszorodása után jellemzi a digitális média felhasználóit szerte a világon, vagyis az egyének digitális nyomai alapján bárkit, hírességeket, barátokat, családtagokat, de saját magunkat is ellenőrizni tudjuk.¹⁹¹ Az önpercepció, végtére pedig az önreprezentáció és az identitásalkotás folyamatában is beláthatatlanul nagy szerepe van az olyan platformoknak és applikációknak, mint az Instagram, a TikTok, a Strava vagy az egyéb fitnessalkalmazások, de mindezek túl az egyik legfontosabb tanulsága az esettanulmányoknak, hogy a hagyományosan passzív befogadót feltételező sportközvetítések is részei ennek a fordulatnak, mely – Axel Bruns kifejezése alapján – a *'produsage'* logikán alapuló digitális tartalomtranszfert jellemzi.

Az értekezés éppen ezért számos ponton próbált reflektálni a televízió és a sport változó viszonyára. A kutatás nullpontjaként szolgált az a felismerés, hogy a televíziós sportközvetítés televíziós műfajként áll elő, mégis, mindez az egyik legfontosabb konklúzióként is megállja a helyét, amennyiben a médiakonvergencia és a platformexpansió értelmezői mezőjében helyezük el. A (televíziós) műfaji kategóriába a szerialitás elve, valamint a viszonylag állandónak mondható textuális, szerkesztési és recepcionális összetevők alapján különösebb nehézség besorolhatjuk, ám a tradicionális tévés sportközvetítés műfaji kódrendszere, ezáltal pedig a médium identitása az elmúlt tizenöt évben jelentős változáson esett át. Ezt fordulópontot igyekezett megragadni a 2.2-es fejezet, melyben a magyarországi sportbloggerek és a televíziós stúdiók viszonyát elemeztem, de ha szigorúan a mérkőzések alatti jelképző műveleteket vesszük alapul, akkor is egyértelmű eltolódást detektálhatunk az adatlapú sportértelmezés felé, vagyis a kommentátorok a legkülönbözőbb statisztikákkal próbálják

¹⁹¹ HEPP, Andreas, *i.m.*, 167.

megtámasztani az élő meccsek történéseit, de az adatvizualizációk megszorodását (hőterképek, taktikai rajzok, kép a képben módszer) is ide vehetjük.

Ami a legjobban jelzi azonban a sportközvetítés műfajának határkorszakát, az egyértelműen a streaming bevezetőben is érintett területfoglalása – egyfajta határmunkálata –, mely abban nyilvánul meg, hogy egyes streamingszolgáltatók egyre nagyobb szeleteket hasítanak ki a közvetíthető bajnokságok halmazából. Időszakosan újabb és újabb hírek érkeznek arról, hogy olyan nagy vállalatok, mint az Amazon vagy az HBO friss közvetítési jogokra, érdekeltségekre tesznek szert, míg a lineáris tévészolgáltatók kiszolgáltatottsága az új médiatechnológiákkal szemben egyre nagyobb.¹⁹²

Ezek az iparági átrendeződések a legtöbb jel szerint egy visszafordíthatatlan folyamat állomásai, itt pedig már érdemes a médiumidentitás és műfajtudat fogalmaival is számolni, pontosabban a kettő szétválaszthatatlanságával. „Az adott műfaj [...] használatát, megítélését és népszerűségét, formai vagy akár társadalmi vonatkozásait érintő változások a hordozó médium identitását is befolyásolják”¹⁹³ – olvashatjuk Bujdosó Ágnes összefoglalásában, s a disszertációban elemzett broadcasting példák szinte mind a neotelevíziózás keretein belül kerültek kiválasztásra, vagyis Umberto Eco alapján a televízió mint médium egy érett időszakában járunk, ám épp a dolgozat által érintett problémák jelzik azt, hogy korszakhatárhoz érkeztünk, melyben a médium jellegzetes formanyelve vagy épp az autoreferencialitása a sportközvetítések műfajában nem elégíti ki sem az iparágban dolgozókat, sem az amatőr mező potenciális iparági szereplőit, sem a sportolókat, akik saját önreprezentációjukra immár sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek, ehhez pedig a digitális médiumok nyújtanak segítséget. „Egyértelmű tehát, hogy a médiumidentitás és a műfajtudat alakulása nem vizsgálható az egyik vagy a másik tényező nélkül, hiszen ezek között mind a fejlődés dinamikájában, mind annak irányában és minőségében szoros és kölcsönös meghatározottság áll fenn.”¹⁹⁴ A sportközvetítések műfaja mindezek értelmében a médiumok e korszakhatárán a korábbi évtizedekhez képest intenzívebb átalakuláson megy át mind a produkciós oldal, mind a műfajtudat szempontjából elengedhetetlen társadalmi dimenzió tekintetében. Mindeközben az értékes közvetítési jogok miatt maguk a médiumok is megújulásra vannak kényszerülve: míg a streaming évről évre új formátumokat és új közvetíthető sportokat talál magának, addig a

¹⁹² Egy érdekes példája történt az Egyesült Államokban 2024 elején a broadcasting és streaming közti hierarchia változásának, amikor az egyik csúcsvállalat, az Amazon „megmentette” a csődeljárás alatt lévő lineáris szolgáltatót, a Diamond Sport Groupot. Az élő sportesemények iránt egyre hevesebben érdeklődő Amazon 115 millió dollár értékben beszállt a hanyatló média konzorciumba, hogy az tovább adja baseball, jégkorong és kosárlabda közvetítési jogait az Amazon Prime-nak.

¹⁹³ BUJDOSÓ ÁGNES, *Televíziós sorozatok, médiumidentitás, műfajtudat*, *Alföld*, 2011. 62. évfolyam 9. szám, 79.

¹⁹⁴ BUJDOSÓ ÁGNES, *uo.*

televízió a kifejlett médiumidentitásának válsága közepette épp egy alműfajba próbál kapaszkodni.

7.3 Adalékok, perspektívák

Az értekezés szinkron kutatási elve és az első pillantásra széttartónak tűnő témák miatt az olvasó elbizonytalanodhat az itt megkapott eredményeket látva. A fejezetekben és a zárlatban kibontakozó válaszok sport és média, valamint a kettő viszonyában létrejövő identitásalakzatok kérdéskörében mintha újabb kérdéseket szülnének, melyek újbóli válaszkísérlete szétfeszítené a dolgozat kereteit. A lezárás ebből a szempontból sokáig problémás, már-már lehetetlen feladatnak tűnt, azonban az esettanulmányok sorrendisége és a medialitás komplex problémája körüli elméleti eszmefuttatások segítettek az írás utolsó mozzanataiban. Nem csupán az optikai médiumok szintjén fontos újragondolni mindazt, amit az elmúlt másfél évszázad sportkultúrájáról tudunk, hanem a *sportolói test* koncepciójának átalakulását is szem előtt tartani kell tartani, vagyis a hagyományos sportesemények mellett párhuzamosan kibontakozó jelenséget elhelyezni, mely a fizikalitás radikális eltüntetését végzi el. A digitális és a fizikai térben játszódó (s nem csak közvetített) sport összeérése több ponton is előkerült a szövegben, a legutolsó esettanulmányom a virtuális sportközönséget vizsgálta, mely a koronavírus-járvány hatására megüresedő stadionok néma csöndjét hivatott ellensúlyozni. A 2020-ban és 2021-ben a legnézettebb labdarúgó-bajnokságokban használt technika alapját a labdarúgást évek óta lemásoló számítógépes játék, a FIFA-sorozat akkori legújabb darabja, a FIFA21 adta. A játékból kölcsönzött hang az élő mérkőzések alá bevágva teremti meg a helyszíni közönség morajlásának illúzióját, vagyis a televíziónéző valós időben egyszerre fogyaszt hús-vér labdarúgást és egy virtuális, megkomponált audiovizuális élményt. Ez az ellentmondásos, mégis szoros viszony a digitális és fizikai dimenzió közt egyértelműen az e-sport témaköre felé tereli a közbeszédet és a tudományos diskurzust is. Az intézményesített versengés hagyományait digitális térbe emelve a videojátékok körében is létrejöttek azok a bajnokságok és rendezvények, melyek immáron egy erős, piaci alapon jelentős sikereket elérő iparágat tesznek ki. Az e-sportok iránti fokozott érdeklődést, egyben gazdasági tényezőként való fellépését bizonyítja, hogy már Magyarországon is egyre több neves sportklub alapított e-sport szakosztályt.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Számos nagy múlttal rendelkező hazai klub alapított e-sport szakágat az utóbbi években, ezek közül is érdekes a Budapesti Honvéd Sportegyesület kezdeményezése, melynek során egy ismert számítástechnikai márkával szoros együttműködésben nyitott központot 2018 februárjában Lenovo Legion Honvéd Esport Akadémia néven.

Az eNET, az Esport1 és az Esportmilla 2022-es közös felméréséből tudjuk, hogy Magyarországon a felnőtt lakosság 56 százaléka, összesen több mint hárommillió fő játszik videojátékokat valamilyen rendszerességgel, illetve 730 ezer főre nőtt azon játékosok száma, akik e-sport játékokkal játszanak. Róluk tehát mint az iparág bázisáról kell beszélni, akik esetleg maguk is versenyzők, vagy részt vettek már offline e-sport rendezvényen országunkban. Ezek a számok egyértelműen jelzik, hogy már a 2010-es évektől kezdve a videojátékkal jelentős iparágként kell számolni a nemzetgazdaságoknak, melynek magyarországi piaca például a kutatás idején évi 65,4 milliárd forint forgalmat generált.¹⁹⁶ A növekvő tendenciát mutató statisztikák mögött nem csupán demográfiai okok állnak (egyre több, videojátékokon felnőtt fiatalnak van saját keresete), hanem a mély mediatizáció folyamatában legitimmé váló átalakult sportolói test társadalmi percepciója is. Az e-sporttal egyre több tudományos szöveg foglalkozik, legfőképpen ludológiai vagy épp gazdaságtudományi kérdésirányból.

Az akadémiai szintér természetesen Magyarországon is fokozatosan nagyobb figyelmet szentel az e-sport fogalmi problémáira, valamint iparági fejlődésére. Szabella Olivér 2018-as összefoglaló tanulmánya az Információs Társadalom folyóiratban például egy olyan alapozó szöveg igényét mutatja, mely egyszerre szól e-sportkutatás jövőbeli diskurzusának, de a naiv olvasónak is. A szerző tisztában van témája illékonyságával, hiszen a platformok, a streaming felületek tulajdonjogai, s maguk a játékok elképesztő sebességgel fejlődnek és alakulnak át, azonban ami esetünkben relevánsnak mutatkozik az írásban, az a nemzetközi és magyarországi sportdefiníciókkal, illetve a médiaképesség kritériumaival való összehasonlítás. Az e-sport gazdasági értelemben már hosszú évek óta önálló szórakoztatóipari ágens, egy jól működő és gyorsan fejlődő iparág, társadalmi szempontból azonban mintha még mindig az önlegitimizáció

Ez egy konkrét fizikai helyszín (melynek technikai eszközparkját természetesen a Lenovo cég biztosítja), ahol edzésmunka is folyik, a legjobbakat a vezetőedző beválogatja a klub profi bajnokságokban induló League of Legends, CS:GO és FIFA csapataiba. Hogy az e-sport milyen adaptív és hogy mekkora marketingértéke van (hiszen egyes klubok saját arculatukhoz igazítva tudják növelni sportolói és követői bázisukat) jó példa lehet még a Debreceni Egyetemi Atlétikai Club e-sport szakosztályának öndefiníciója, mely egyben a játék, a sport és az egyetemi kutatói identitás közötti átjárásokra hívja fel a figyelmet: „A DEAC-Hackers esport szakosztály fő motivációja az egyetemi sportélet, a versenysport, az interdiszciplináris egyetemi kutatás és az elektronikus játékok, a játékos kultúra közötti kapcsolatok vizsgálata, az elektronikus játékok társadalomformáló és gazdasági erejének jobb megismerése, a terület határainak feszegetése, az itt rejlő tudás feltárása, felhalmozása és rendszerezése. Ehhez elengedhetetlen a legkülönbözőbb típusú játékokban, különböző méretű és eredményességű játékos közösségek szervezése, versenyző esport csapatok összeállítása és fenntartása, szereplésük tudás-orientált támogatása és reflexív elemzése, a régióbeli tehetségkutatás és tehetséggondozás, illetve globálisan «az agyak elcsábítása» a DEAC-Hackers-be, azaz egyetemünkre.” DEAC Hackers, *deac.hu*, <https://deac.hu/egyeb-szakosztalyok/deac-hackers-esport-szakosztaly/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.06.)

¹⁹⁶ VASS Dorottya, Enet videojáték és e-sport kutatás 2022, *enet.hu*, 2022 <https://enet.hu/enet-videojatek-es-e-sport-kutatas-2022/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.06.)

kérdése foglalkoztatná a színtér szereplőit, hiszen a sportfogyasztó közönség jelentős hányadára egy tradicionalistább felfogás jellemző, melybe nehezen illeszthető be a számítógépes játékokkal való sportolás lehetősége. Szabella talán pont ezért kezdi az e-sport körülhatárolását egy definíciós kényszerrel, mellyel a különböző fizikai sportágak között igyekszik elhelyezni tárgyát.¹⁹⁷ Az e-sport megjelenése számos tudományág diskurzusában több szempontból is indokolható. Egyrészt interdiszciplináris pozíciója önmagában táptalajt biztosít a tudományos érdeklődésnek, másrészt nem csupán egy új sportág, hanem egy új műfaj, részben pedig egy új médium is (a stream és a videójátékok kapcsolata talán a televízió és a hagyományos sportközvetítés viszonyánál is erősebb, gondoljunk a Twitch platform sikerére). Mint ilyen, jelenleg az identitáskeresés időszakában van, ezért számos aspektusa kiaknázatlan a szakszövegek szintjén.

A dolgozat írása közben világossá vált, hogy egy videójátékozásról és e-sportról értekező részfejezet kinyithatná a disszertáció tematikus és időbeli kereteit, perspektívát nyújtva a téma későbbi részletesebb feldolgozására, de nem a hazai tudományos életben öröndetesen beinduló game studies keretein belül, hanem médiaantropológiai fogalmi rendszerben vizsgálva az emberi test és a videójáték mint sport viszonyát. Egyúttal azonban is egyértelművé vált, hogy egy olyan dinamikusan fejlődő iparágról van szó, melynek mélyebb megértése, műfajváltozatainak és azok logikájának megismerése jóval több időt igényelne, mint ami az értekezés alapos megírásához rendelkezésre állt.

Az utolsó fejezetben tárgyalt, virtuálisan megképzett közvetítések és a bevezetőben is érintett újszerű befogadásmódokat lehetővé tevő médiatechnikák azonban így is szerepet kaptak az érvelésben, így megállapítható, hogy egyre erősebb a törekvés a különböző médiaszolgáltatók részéről a meccsélmény virtuális valóságba való implementálására, ezért számolni kell a sportmédia kutatásában a számítógépes játékok befogadói modelljeivel, végsősoron az e-sport kérdésével. Mindazok az identitáskonstrukciók, melyeket az e-sport kapcsán észlelhetünk akár a játékosok, akár a streamelő nézők részéről, a hagyományos sport elemeiből már ismerősek, de éppen abban a korszakban járunk, amikor az e-sport mintái visszahatnak a közvetítésekre, valamint a sportot fogyasztó és művelő magatartásformákra, gondoljunk vissza a testre szerelt meccskamera vagy az NBA Courtview példájára.

Ugyan a doktori dolgozat csupán a küszöbéig jutott ennek a területnek, a sportmédia és napjaink sportkultúrájának további kutatásához bizonyosan elég muníciót, egyúttal motivációt is nyújthat az e-sport témája.

¹⁹⁷ SZABELLA Olivér, Korunk virágzó biznisze? Az e-sport iparág bemutatása, *Információs Társadalom*, XVIII. évf. (2018) 1. szám, 66–67.

8 Szakirodalmi hivatkozások

- ÁBRAHÁM Júlia, *Rekreációs kultúra a fogyasztói társadalomban*, Ph. D. értekezés, Testnevelési Egyetem, Budapest, 2016.
- AHRENS, J. – BRENNAN, F. – EAGLESHAM, S. – BEULO, A. – LAIRD, Y. – MANNER, J. – NEWMAN, E. – SHARPE, H., A Longitudinal and Comparative Content Analysis of Instagram Fitness Posts, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022, 19(11). Web: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/11/6845> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- ANDOK Mónika, A mély mediatizáció elméleti kerete, *In Medias Res*, 2022/2, 5-18.
- ARMSTRONG, Lance; JENKINS, Sally, *Bicikli életre-halálra*, Alexandra, Pécs, 2000.
- AS, La cortisona me destrozó la rodilla, *As.com*, 2004. március 27. Web: https://as.com/masdeporte/2004/03/27/polideportivo/1080364507_850215.html (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- BACSKAI János, Zinédine Zidane, *Nemzeti Sport*, 2005 április 21. Web: http://www.nemzetisport.hu/bajnokok_ligaja/20050421/zinedine_zidane (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- BARNA Péter, Labdarúgás a 21. század megváltozott mediális közegében, *Szépirodalmi Figyelő*, 2014/3.
- BARTA Judit, „Ha nem megy ellenük, csináld velük!”, *Médiakutató*, 2017 ősz. Web: https://mediakutato.hu/cikk/2007_03_07_ellenuk_veluk/?q=online#online (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- BBC, Lance Armstrong & Oprah Winfrey: interview transcript, *bbc.com* 2013. január 18. Web: <https://www.bbc.com/sport/cycling/21065539> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- BBC, Tour de France sponsors reap benefit of TV coverage, *Bbc.com*, 2013. július 2. Web: <https://www.bbc.com/news/business-22854929> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- BOURDIEU, Pierre, *Előadások a televízióról* (ford.: Eröss Gábor), Osiris kiadó, Budapest, 2001.
- BOURDIEU, Pierre, Hevenyészett megjegyzések a test társadalmi észleléséről IN: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése* (szerk.: FERGE Zsuzsa), Gondolat, Budapest, 1978.

- BOURDIEU, Pierre, Javaslat a sportszociológia programjára (ford.: Czoch Gábor – Granasztói Péter), *Korall*, 2002. március 7–8 évfolyam.
- brnt, *Kele János - Sallói István vita (2019. április 24. - DIGI Sport)*, YouTube, 2022.03.12. Web: <https://www.youtube.com/watch?v=YzB7xf9Bwzo> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- BRUNS, Axel, News Produsage in a Pro-Am Mediasphere: Why Citizen Journalism Matters. IN *News Online: Transformations and Continuities*, szerk.: Graham Meikle és Guy Redden. London, Palgrave Macmillan, 2010, 132-147.
- BRUNS, Axel, Exploring the Pro-Am Interface between Production and Produsage IN: *Frontiers in New Media Research*, szerk.: Francis L.F. Lee et al., New York, Routledge, 2013, 241-258.
- Búcsú és megújulás, *britannia.reblog.hu*, 2017.04.02. Web: <https://britannia.reblog.hu/bucsu-es-megujulas> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- CURTIS, Robin, Kiterjesztett empátia – Mozgás, tükroneuronok és Einfühlung, *Metropolis*, XXI. évfolyam, 3. szám (2017/3).
- DALEY, Dan, HBO Max's Live Stream of Women's Soccer Match From New Zealand Indicates Future of Audio, *sportsvideo.org*, 2023.01.23. Web: <https://www.sportsvideo.org/2023/01/23/hbo-maxs-live-stream-of-womens-soccer-match-from-new-zealand-indicates-future-of-audio/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- DAWSON, Marcell, CrossFit: Fitness Cult or Reinventive Institution?, *International Review for the Sociology of Sport*, October 2017.
- DEHATY, Adam, Build Mental Strength: The Psychology of CrossFit Games Athletes, *boxrox.com*, 2016.08.06. Web: <https://www.boxrox.com/build-mental-strength/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- DERRIDA, Jacques, A kegyetlenség színháza és a reprezentáció bezáródása, *Gondolat-jel*, 1994/1-2.
- DERRIDA, Jacques, *Grammatológia*, Typotext, Budapest, 2014.
- Európai Sport Charta és a Sport Etikai Kódexe, 2001
- FARRED, Grant, *In Motion, At Rest – The Event of the Athletic Body*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2014.
- FODOR Péter, *Újrajátszás – Adalékok a sport mozgóképi és irodalmi emlékezetéhez*, Új Alföld Könyvek, Debrecen, 2019.

- FOUCAULT, Michel, Technologies of the self IN: Gutman, Huck, Patrick Hutton, Luther H. Martin, *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault*, Amherst, University of Massachussets Press, 1988, 16-49.
- GORDON, Douglas, PARRENO, Philippe (rendező, 2005), *Zidane, A 21st Century Portrait* (film), Universal International.
- GULD Ádám, A Madonna-jelenség és a sztárság konstituálódása a posztmodern médiában, *Médiakutató*, 2009 tavasz. Web: https://epa.oszk.hu/03000/03056/00034/EPA03056_mediakutato_2009_tavasz_02.html (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- GULD Ádám, *A Z generáció médiahasználata*, Libri Könyvkiadó, Budapest, 2022.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich, *In Praise of Athletic Beauty*, Belknap Press, Cambridge, 2006.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich, *Szépség a sportban – Tömeg a stadionban* (ford.: Keresztes Balázs), Kijárat kiadó, Budapest, 2022.
- GUMBRECHT, Hans Ulrich, *Szépség a sportban – Tömeg a stadionban* (ford.: Keresztes Balázs), Kijárat kiadó, Budapest, 2022.
- HADAS Miklós, A modern férfi születése, *Helikon*, 2003.
- HAMILTON, Tyler, COYLE, Daniel, *Titkos verseny – a Tour de France rejtett világában: dopping, leleplezés és győzelem bármi áron*, Könyvmolyképző Kiadó, Szeged, 2015.
- HAN, Byung-Chul, *Csillapító társadalom*, Typotex, Budapest, 2021.
- HAN, Byung-Chul, *Pszichopolitika – A neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák*, Typotex, Budapest, 2020.
- HEIDEGGER, Martin, *Kérdés a technika nyomán*, ford. GERÉBY György = *A későújkor józansága* II., szerk.: TILLMANN J. A., Göncöl Kiadó, Budapest, 2004. 111-133.
- HEPP, Andreas, *Deep Mediatization*, Routledge, London – New York, 2020.
- HERMANN Veronika, A játék kedvéért – Laurent Perbos művei, *Újművészet*, 21/5, 4–7.
- HERMANN Veronika, Az én médiatechnológiái: A test mint médium a kortárs kultúrában, *Replika*, 76. szám, 2011 szeptember.
- HICKEY, Sheryl, The future of sports: a broadcast view, *ibc.org*, 2022.11.22. Web: <https://www.ibc.org/features/the-future-of-sports-a-broadcast-view/9307.article> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- HILL, Dan: 'Zidane: A 21st Century Portrait', by Douglas Gordon and Philippe Parreno, *cityofsound.com*, 2017.03.14. Web:

https://www.cityofsound.com/blog/2007/03/zidane_a_21st_c.html (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

- HUGHES, Matt, Sky's fake crowd noise with chanting and celebrations from FIFA 20 video game wins the restart with 75 per cent of fans choosing to watch the Premier League with the new soundtrack, *Daily Mail*, 2020.06.18. Web: <https://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-8436219/Three-quarters-fans-choose-watch-Premier-Leagues-return-fake-crowd-noise.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- Imdb, Web: <https://www.imdb.com/title/tt0478337/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- Independent, X-rays and thermal imaging: UCI unveils new technologies in cycling's renewed fight against mechanical doping, *Independent.co.uk*, 2018. március 22. Web: <https://www.independent.co.uk/sport/cycling/uci-unveils-technologies-renewed-fight-mechanical-doping-a8268791.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- JENSON, Pete, LaLiga could continue to use artificial crowd noise and digital fans even when supporters start to return to grounds after 'overwhelmingly positive response', *Daily Mail*, 2020.06.29. Web: <https://www.dailymail.co.uk/sport/football/article-8470195/La-Liga-use-artificial-crowd-noise-digital-fans-supporters-start-return.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- KEPE Nóra, *A közösségi média önimádó embere*, Ph. D. értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2021.
- Kerékpár-Sport, „A budapesti kerékpár egyesület őszi működése.” *Kerékpár-Sport*, 1889. január 1. idézi: HADAS, *i.m.*, 260-261.
- KERÉNYI Ervin, Milák Kristóf: A film döbrentett rá, milyen iszonyatos súly volt rajtam, mennyi táskát cipeltem, *m4sport.hu*, 2021.12.04. Web: <https://m4sport.hu/uszas/cikk/2021/12/04/milak-kristof-a-film-dobrentett-ra-milyen-iszonyatos-suly-volt-rajtam-mennyi-taskat-cipeltem/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- KILCLINE, Cathal, *Sport and Society in Global France – Nations, Migrations, Corporations*, Liverpool, Liverpool University Press, 2019.
- KIS Jenő, Bevezetés egy nemzeti érvényességű rekreáció elméletbe (részletek) In: *Válogatott tanulmányok a rekreációs képzés számára* (szerk.: Dobozy L), Magyar Sporttudományi Társaság, Budapest, 2002, 54-87.

- KISS Károly, *A mai magyar tolvajnyelv*, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1963.
- KOLTAI Ágnes, Rejtő Jenő velünk van, *Filmvilág folyóirat*, 1988/04, 18-21. Web: https://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?&cikk_id=5046 (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- KOVÁCS Ágnes, *Élsportolók és a média munkatársainak kapcsolata a XXI. század elején Magyarországon*, Ph. D. értekezés, Testnevelési Egyetem, Budapest, 2021.
- KOVÁCS Tamás Attila, A rekreációs sport helyzete és jellemzői In: *A sport társadalmi aspektusai* (szerk.: Laczkó Tamás, Rétsági Erzsébet), Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2015, 195-205.
- KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: *Fel nem robbant bombák, őrjöngő ráció, józan készenlét. Heidegger és a technika* = Uő: *Szinonímiák. Közeledések Heideggerhez, Ráció*, Budapest, 2016. 41-91.
- KUPER, Simon, *The Football Men*, London, Simon & Schuster UK Ltd., 2011.
- LAZELL, Marguerite, *Tour de France – A verseny százéves története*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2004.
- Le tour, Web: <https://www.letour.fr/en/the-race/media-figures> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- Lumens, Jön minden idők legnagyobb doppingbotránya?, *Lumens.blog.hu*, 2016. január 16. Web: https://lumens.blog.hu/2016/01/16/jon_minden_idok_legnagyobb_doppingbotranya (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- LUPTON, Deborah, The diverse domains of quantified selves: self-tracking modes and dataveillance, *Economy and Society*, 2016, 45:1, 101-122.
- MÁTIS Bernadett, *Sportnyelvünk változásai a 21. század elején – labdajátékok szókészletének összehasonlító elemzése*, Ph. D. értekezés, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2009.
- MEAN, J. Lindsey, Sport Websites, Embedded Discursive Action, and the Gendered Reproduction of Sport In: *Routledge Handbook of Sport and New Media*, Szerk.: BILLINGS, C. Andrew és HARDIN, Marie, Routledge, London, New York, 2014.
- MEIGHAN, Nicola, A Thirsty Conspiracy: Mogwai & Douglas Gordon Talk Zidane, *The Quietus*, 2013. július 12. Web: <https://thequietus.com/articles/12815-mogwai-stuart-braithwaite-douglas-gordon-zidane-interview> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)

- MEZEY György, Mezey György az Origónak: Megdermesztette Angliát a futballcsoda, *Origo*, 2022.06.20. Web: <https://www.origo.hu/sport/futball/20220619-mezey-gyorgy-elemzes-nemzetek-ligaja-anglia-magyarorszag-40.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- MIGNOT, Jean-François An economic history of the Tour de France, 1903–2015, In: *Sports Through the Lens of Economic History*, szerk.: Richard Pomfret, John K. Wilson, 55-70. Web: https://www.researchgate.net/publication/306255641_An_Economic_History_of_the_Tour_de_France_1903-2015 (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- MILLWARD, Peter, *The Global Football League*, Palgrave Macmillan, 2011, 76-94.
- MOLNÁR Dorottya, Technológia a pszichológiában – fitness tracker mint jóllét-növelő, *mindsetpszichologia.hu*, 2017.07.12. Web: <https://mindsetpszichologia.hu/technologia-a-pszichologiaban-fitness-tracker-mint-jollet-novelo> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- MYAT Kornél, Médiaelméletek és a késő-modern médiakörnyezet, *Médiakutató*, 2010 nyár.
- Nerazzurri.blog.hu, „A legszebb bókot egyszer egy Inter-fórumon kaptam” – Interjú Mártha Bencével, a Népsport egyik alapítójával, *nerazzurri.blog.hu*, 2016.08.07. Web: https://nerazzurriblog.blog.hu/2016/08/07/a_legszebb_bokot_egyszer_egy_inter_forumon_kaptam_interju_martha_bencevel_a_nepsport_egyik_alapitoj (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- New York Times, Review: Raunchy Detours on the ‘Tour de Pharmacy’, *Nytimes.com*, 2017. július 6. Web: <https://www.nytimes.com/2017/07/06/arts/review-raunchy-detours-on-the-tour-de-pharmacy.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- NORA, Pierre, Introduction in: Pierre Nora and Lawrence Kritzman szerk. *Realms of Memory: The Construction of the French Past*, Vol. 2: Traditions, Columbia University Press, New York, 1997.
- NST, A vébé elődöntőben folytatódik az Inter-Barca, *nst.blog.hu*, 2010.07.07. Web: https://nst.blog.hu/2010/07/07/a_vb_dontoben_folytatodik_az_inter_barca (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- ORBÁN Jolán, Testhatársértések – a performativitás kegyetlensége, In: Borbély András, Orbán Jolán, Pioldner Judit (szerk.), *Irodalom, test, emlékezet*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2014.

- PESTHY Orsolya, Egymás megértésének a titka? – Mit tudnak valójában a tükroneuronok?, *Mindset Pszichológia*, 2017. 08. 16. Web: <https://mindsetpszichologia.hu/egymas-megertesenek-a-titka-mit-tudnak-valojaban-a-tukorneuronok> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- Podpad, Sports Heroes – 6. Lance Armstrong II., *podpad.hu*, 2022.01.31. Web: <https://podpad.hu/sports-heroes-s01-e06> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- REDHEAD, Steve, Sport and Social Media IN: *Routledge Handbook of Sport and New Media* (szerk.: BILLINGS, C. Andrew, HARDIN, Marie, Routledge, 2014.
- ROAN, Dan, Covid-19 and football: Should players be hugging?, *BBC*, 2021.01.13. Web: <https://www.bbc.com/sport/football/55646757> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- Rudy Project Hungary, *Rudy Project világa EPI - ULTRAMARATHONT NYERNI AZ ANTARKTISZON*, Youtube, 2023.01.30. Web: <https://www.youtube.com/watch?v=4a9VhbbDmRw> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- SASSATELLI, Roberta, *Fitness Culture: Gyms and the Commercialisation of Discipline and Fun*, Palgrave Macmillan, Milano, 2010.
- Saying Images, 25 CrossFit Memes That Are Way Too Funny For Words, *sayingimages.com*, 2022.02.10. Web: <https://sayingimages.com/crossfit-meme/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- SEREGI Tamás, A triatlon filozófiája II, *Holmi*, 2014, május. Web: <http://www.holmi.org/2014/05/seregi-tamas-a-triatlon-folozofiaja-ii> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- StarNgage, Top Fitness Instagram Influencers in Hungary in 2023, *StarNgage*. Web: <https://starngage.com/app/in/influencer/ranking/hungary/fitness> (Utolsó letöltés: 2023.01.31.)
- SZABÓ Ágnes, *A magyar szabadidősport működésének vizsgálata – Piacok, értékteremtés, feladatok a szabadidősportban*, Ph. D. értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest, 2012.
- SZABÓ Cristophe, 8 dolog, amit a hazai sportmédia még nem nőtt ki, *Omlette du fromage*, 2022.02.07. Web: <https://omlettdufromage.hu/2022/02/8-dolog-amit-a-hazai-sportmedia-meg-nem-nott-ki/> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- SZIJJÁRTÓ Zsolt: Médiakutatás a digitális korszakban, *Médiakutató*, XXI. évf. 1. szám

- TAMÁS Tibor, Homo ludens-e a sportoló?, *Replika*, 29. szám, 1998 március
- Teljes terjedelem, *Bölcsek követő a BL serlegéig* | Lőw Zsolt, YouTube, 2023.01.31.
Web: <https://www.youtube.com/watch?v=UbiZwktytn8> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- TheVR Gaming+, *Milák Kristóf, olimpiai bajnok úszónk!* 🏊 | *TIMEOUT Podcast S02E16*, Youtube, 2021.11.29. Web: <https://www.youtube.com/watch?v=kIZzAlc8WfQ&t=1363s> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- TIETZE, Nikola, Zinedine Zidane (a hovatartozás játszmái). Fordította: KARÁDI Éva. *Lettre*, 73. szám 2009 nyár. Web: <https://epa.oszk.hu/00000/00012/00057/tietze.htm> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- TÓFALVY Tamás, *A digitális jó és rossz születése*, L'Harmattan, Budapest, 2017.
- TÓTH Eszter, SZEMETHY Márk, Kultúrisztika, avagy a body building kezdetei Magyarországon, *transindex.ro*, 2012.06.02. Web: <https://eletmod.transindex.ro/?cikk=17467> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- TÓTHNÉ VINCZE Bernadett, A Tour de France a magyar sportnyelvben, *Édes Anyanyelvünk*, 2003/1.
- TURNER, Graeme, *Ordinary People and the Media – The Demotic Turn*, Sage, 2010.
- Unibet Magyarország, *A blog, amely felturbózta a sportmédiát: Népsport* | Mártha Bence | Szándékos Kezelés | Unibet, 2023.02.03. <https://www.youtube.com/watch?v=ckl836YbaqE&t=509s> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- Velo, Armstrong: Dopping nélkül nem lehetett Tour-t nyerni, *Velo.hu*, 2013. június 28. Web: <http://velo.hu/armstrong-dopping-nelkul-nem-lehetett-tour-t-nyerni.html> (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)
- VIGARELLO, Georges, The Tour de France, In: *Realms of Memory: The Construction of the French Past*, Vol. 2: Traditions, szerk: Pierre Nora, Lawrence Kritzman, Columbia University Press, New York, 1997
- VON HORN, Magnus (rendező, 2020), *Sweat* (film), Lava Films,
- YOUNGMISUK, Ohm, Clippers' Paul George says he dealt with anxiety, depression inside NBA bubble, *ESPN*, 2020.08.26. Web: https://www.espn.com/nba/story/_/id/29743235/clippers-paul-george-says-dealt-anxiety-depression-bubble (Utolsó letöltés ideje: 2024.06.15.)